

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

4/2017

číslo 146

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály.....	6
Krátká vzpomínka na jednoho mého vysokoškolského učitele	6
a jeho knihu, jejíž myšlenkový obsah je živý i dnes (František Neužil)	6
3. Ohlasy na literaturu	26
Degustace piva pro profesionály i poučenější nadšence a laiky (Pavel Sirůček).....	26
4. Pracovní materiály	29
Aplikace teorie her k analýze konfliktů zájmů ve finanční sféře (Michal Blahout).....	29

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON
Vychází od listopadu 1996
Registrační značka: MK ČR 7785
ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Jiří Řezník
e-mail: reznik.jiri@seznam.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth) , etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává 4. číslo časopisu Marathonu za rok 2017. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (05/2017) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. září 2017.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Letošní 4. číslo našeho časopisu obsahuje různé materiály:

1/ Do hlavní části jsme zařadili vzpomínku Františka Neuzila na méně známého (a patrně i zapomenutého) ukrajinského filozofa Valerije Alexejeviče Bosenka. Zaslouží si ji. Představoval linii pojetí filozofie, které nazývám přirozený vývojový pohled na svět. Tj. filozofii, která vychází z toho, že možností vývoje přírody jsou neomezené, že v našem světě vznikl život a v rámci něj se vyvinul člověk, že existuje řád přírody jako vzestup od vývojově nižšího k vývojově vyššímu, my jsme součástí tohoto řádu, i když budeme znát jen malou část tajemství našeho světa. Od tohoto stanoviska se pak odvíjí prostředky, kterými chceme odpovědět na nejobecnější, ale i aktuální otázky.

Měl jsem příležitost se s Valerijem Alexejevičem Bosenkem setkat. Líbila se mně jeho kniha a tak jsem si s ním domluvil schůzku při jedné ze svých cest domů. Letěl jsem přes Kyjev. Velmi příjemně jsme si popovídali, přestože byl tehdy asi o třicet let starší. Menší, činorodý, plný optimismu. V Google jsem našel jen zmínku, že vydal dvě knihy. Ani rok narození. Možná, že by zasluhoval krátkou zmínku ve Wikipedii. Mj. jako představitel racionální kultury, která je v současné době tak potřebná.

2/ Ve druhé části najdete zajímavou recenzi knížky o pivu. Autorem je Pavel Sirůček, který v poznámce pod čarou zdůvodňuje, proč tomuto tématu věnoval takovou pozornost a pozvednul jej až na úroveň téměř filozofickou.

3/ Autorem pracovní části je Michal Blahout. Obsahuje část náčrtu pojetí jeho připravované doktorské práce. Vybral velmi společensky významné téma pro uplatnění behaviorální ekonomie. Pozitivní je i ambice chápat behaviorální ekonomii nejen jako empiricky identifikovatelný výčet selhání lidské psychiky a racionality, ale podívat se i na příčiny tohoto selhání. Osobně si myslím, že k tomu může být prospěšný jak koncept vývoje lidských prožitků, se kterým náš tým pracuje, tak i nástroje teorie her, které vyvíjíme.

A ještě jedna informace:

PRŮMYSL 4.0 A REALISTICKÁ VIZE ROZVOJE SPOLEČNOSTI

V návaznosti na monotematické číslo našeho časopisu věnované tzv. Průmyslu 4.0 se ve středu 21. června 201 se na sympóziu "PRŮMYSL 4.0 A REALISTICKÁ VIZE ROZVOJE SPOLEČNOSTI" v budově Vysoké školy finanční a správní v rámci pravidelného teoretického semináře "Ekonomie produktivní spotřeby" sešlo 28 účastníků. Proběhla živá a kvalifikovaná diskuse v plánovaném formátu. Tj. krátká vystoupení, ve kterých na sebe účastníci reagovali.

Připojuji velmi stručný záznam některých myšlenek, tak jak jsem si je stihnul při moderování diskuse zapsat. Účastníci zašlou podrobnější texty, které budu návazně zveřejňovat (doufám, že nepřesnosti, kterých se při reprodukci části jejich myšlenek dopouštím, je vyprovokují k dodání štěpných textů).

K. Hušner:

24. 6. uplynulo 300 let od založení Řádu svobodných zednářů v Londýně. Prvotní cíl – zlepšit svět pro všechny.

J. Mertl:

Aby lidé zvládali změny – je nutné i zdravotnictví, programy, které zpřístupní nadstandardní služby reagující na požadavky Průmyslu 4.0. Vstup nesmí být podmíněn hodnocením zdravotního stavu.

J. Mihola:

Živá, zvěcnělá práce a nadprodukt – výsledek technického pokroku. Politické strany redukují problém na uvolňování lidí z výroby.

L. Žák:

Nejde, kdo co dělá, ale jak se výsledek rozdělí. "Práva strojů." Tak jako kdysi práva žen či jak se řeší práva šimpanzů.

T. Kosička:

Symbióza člověka a stroje.

V. Příbramský:

Roboti budou uvažovat na stejném principu jako lidé. Je to jen otázka času a kapacity. Existují oblasti poklesu 40 % zaměstnanců – zpracovatelský průmysl, ale i naopak nárůstu o 50 % - zdravotnictví, kultura. Zemědělství, rybářství... zůstane na stejném. (Už proto, že zde již nyní pracuje málo lidí.) Ve výsledku pokles maximálně 12 %, ale kromě toho vzniknou oblasti pro nové aktivity.

J. Čmolík:

Bosch objevil hnojivo v Německu, což znamenalo úsporu půdy, a to ve stejné době Watt parní stroj. Úspora tehdy 50 % pracovních míst.

M. Bok:

Japonsko - klesá počet obyvatel, logicky Průmysl 4.0 pomůže. Problém alokace zdrojů. U nás může být problém, ekonomika právě v těch oborech, kde mohou být velké úspory pracovních sil.

M. Kroh:

Byl jsem na akci, kde Špidla hovořil o 54 % zbytečných. Ostatní neměli tak pesimistické vidění. Nazval bych to spíše digitální revolucí. Proces, který rozvíjejí lidé. Dekomoditizace práce. Uznat práci, která neprochází trhem, jako společensky nutnou. Probíhá rovněž deglobalizace.

J. Mihola:

Do robotů vkládáme to, co jsme my.

V. Příbramský:

K Japonsku – každý musí mít zaměstnání, i když okrajová zaměstnanost. Nízká zaměstnanost – výsledek umělé zaměstnanosti. Distribuce výsledků – zvýší se váha nepřímých daní.

R. Valenčík:

Marx a všeobecná práce.

J. Mertl:

Budeme schopni najít způsob financování specificky lidských výkonů? Podpořit přesun k výkonu specificky lidských funkcí. Samo tržně, liberálně, asi nemusí jít.

M. Rokytka:

Uhlídáme si, co nám patří, jako se to nepodařilo v případě lithia? Nejvíce vynálezů směřuje do vojenského průmyslu. Lidé musí řešit své lidské problémy.

T. Kosička:

Průmysl 4.0 je o celkové změně společnosti. Změna komunikace a sociálního způsobu života. Kdo to zastaví? Právníci, pokud by je měli nahradit stroje.

J. Míhola:

4. průmyslová revoluce není o automatizaci, ale digitalizaci.

J. Mertl:

Digitalizace potřebuje velké množství lidí.

J. Hlinka:

Růst role obslužných procesů. K tomu výchova lidí, praxe... Robotizace jen tam, kde robot předčí vlastnosti člověka.

J. Campbell:

Průmysl 4.0 je spíše politický koncept. Odpovídá požadavku vývoje založeného na expanzi. Kdo na to dá peníze. Nutno předpokládat i to, že stroje budou stále více se samoučíci. K tomu – problém naší planety je přelidnění. Klesá regulační role států. Cena koně na začátku minulého století a dnes, když jsou traktory.

M. Kroh:

Je schopen automat reagovat na iracionální chování člověka, např. v dopravě? Lze vždy nahradit těžkou práci? Třeba prasklá vodovodní přípojka. Navrhuji k diskusi problém – Lze vybojovat vojenský konflikt roboty?

D. Koller:

Problém není vyrobit, ale prodat. Nakonec je člověk levnější ve výrobě i při válčení. Většina vojáků jsou kriminálníci, kteří pro svůj stát mají spíše zápornou hodnotu. 4. průmyslová kontrarevoluce.

J. Campbell:

40 euro stojí hodina práce dělníka, robot 4 eura – jak zdaňovat roboty?

L. Žák:

Průmysl 4.0 – stroje začínají samy komunikovat mezi sebou. Výrobní díl sám sděluje, co z něho má být. Dobré heslo a dá se s ním skvěle strašit.

K. Hušner:

Dokud budu mít lidi, kteří to jsou schopni dělat, nebudu tam dávat robota, který je dražší. Teprve, když nebudu mít lidi, budu potřebovat na určité výkony roboty. Jde o sociálně citlivé zvládnutí civilizačních změn. Ti, co mají dnes moc, si s tím nevědí rady, a proto vymýšlejí různé zástupné aktivity. 40 % lidí je nevzdělatelných.

D. Mareš:

Jsou dimenzovány pozice, jako je lakýrník, svářeč. Robotizovat? Je to drahé. Dnes na základě zkušeností dokáže dělník stále lépe svářet, než robot. U lakýrníka je drahý programátor. Automobilka v Rakousku z 30 tisíc na 5 tisíc zaměstnanců, ale neřešitelné problémy, když se něco pokazí. Zase začínají navyšovat zaměstnance.

T. Kosička:

Jaderné havárie – vždy zavinili lidé a ne roboti. Několikanásobné porušení dobře nastavených bezpečnostních systémů.

J. Mihola:

Diagnostikování potenciálních chyb a jejich oprava.

J. Čmolík:

Přestanou platit vlastnická práva k robotům?

G. Maiello:

Problém války v souvislosti s Průmyslem 4.0.

M. Bok:

Války vždy stimulovaly pokrok. Ale morálka?

J. Červenka:

Před 20 léty Američan vykládal o internetu a považovali ho za blázna. Takže něco se děje. Svět bude mnohem komplexnější. Znalosti vědecké a specifické. Příklad svářeče – nesdělitelné specifické vlastnosti.

D. Koller:

Pozici státu ve světě determinuje jeho schopnost vyrábět nové zbraně. Problém přemnožení lidstva, 80 % lidí je navíc. Morálka u armády – jakou může mít morálku, když nebrání svoji zemi? Ideální armáda – armáda robotů, ale ony zase tak nefungují. Přebytek lidí hlavně v Evropě. Pokud ovšem zredukujeme lidi, pak se zmenší i trh.

A. Klesla:

Přebujelý finanční trh hledá způsob uplatnění nenávratných investic. Důsledek kvantitativního uvolňování. Finanční trhy čeká zkouška v podobě absorpce obrovského množství emitovaných peněz.

M. Kroh:

Otázka vlastnictví strojů – problém.

L. Žák:

Problém zbytečných lidí – těch, co nemají čím platit.

J. Mihola:

Zdroje se využívají z 15 %. Nejsme přemnožení. Lepší se dohodnout, než poprat.

M. Jurásek:

Oblast, kde vospělá technika bude potřebná – kolonizace Vesmíru.

Ž. Jovanovič

Problém prodeje zbraní potenciálními nepřátelům. Jejich vlastnosti musí být schopni eliminovat.

G. Maiello:

Války ve Vesmíru? – Nejlepší řešení.

J. Šnajdar:

Průmysl 4.0 je především sociální záležitost, nutno více komunikovat na dané téma. Zejména proti katastrofickým scénářům.

M. Bok:

Aktuální Malthus. Problém přelidnění. Problém distribuce.

D. Koller:

Vyšší velení armády – politické rozkazy. Morálku zvýšit lze – popravy v zadních řadách. Prodej zbraní je vždy jen těm armádám, které prodávající stranu neohrozí. Uživit lidí, ale na jaké úrovni. Kyberválka? Stačí vypnout elektřinu.

J. Campbell:

Zprávy jako "Demonstrant rozbil policejního robota..." o něčem vypovídají. A když vás robot v sebeobraně zastřelí? Průmysl 4.0 v té formě, o jaké hovoříme, nebude.

L. Žák:

Hlavní problém – rozdělení statků a zdrojů. Jako v rodině. Aby se všichni najedli.

J. Kotěšovcová:

Objevy vždy sloužily lidem a na lidech záleželo, jak je využijí.

J. Mertl:

Při nastavení vhodných podmínek se populace reprodukuje bezproblémově. Problémy se budou řešit na Zemi a ne ve Vesmíru.

Radim Valenčík

2. Hlavní materiály

Krátká vzpomínka na jednoho mého vysokoškolského učitele a jeho knihu, jejíž myšlenkový obsah je živý i dnes

František Neuzil

V letech 1972 – 1977 jsem studoval na filosofické fakultě Kyjevské státní univerzity. Pokládám tyto roky za nejhezčí léta svého života. Kyjev byl v té době krásné, poklidné město, v němž se snoubily památky na Kyjevskou Rus s moderní architekturou, a každou ulici lemovala alej kaštanů. Od té doby pokládám Ukrajinu za svou druhou vlast, o níž v té době nikdo nemohl tušit, že ji jednou ovládnou novobanderovské fašistické zrůdy, které představují rakovinný nádor na těle ukrajinského národa, nádor, jenž musí být odstraněn a jenž také, jak doufám, dříve či později odstraněn bude.

V období mých studií se hovořilo o tom, že na filosofické fakultě Státní univerzity v Kyjevě existuje kyjevská filosofická škola, která se zaměřuje především na dějiny německé klasické filosofie a na materialistickou dialektiku jakožto logiku a teorii poznání. Myslím, že jsem měl velké štěstí, že jsem mohl poslouchat přednášky lidí, docentů a profesorů, kteří v této oblasti patřili mezi marxistickými filosofy k absolutní světové špičce. Namátkou si vzpomínám na jména jako Šinkaruk, Jacenko, Byčko, Popovič, Kanarskij, Bondarčuková. Ke kyjevské filosofické škole náležela samozřejmě i celá řada dalších lidí, jejichž jména si však dnes již přesně nevybavuji.

Nejvíce ovšem vzpomínám na dva vysokoškolské učitele, kteří náleželi k významným představitelům kyjevské filosofické školy. Byli to především profesor – v oné době jsme jej samozřejmě oslovovali „tovarišč profesor“ – Valerij Alexejevič Bosenko, jenž nám přednášel filosofickou teorii dialektického (dialekticko-historického) materialismu, a – v té době kandidát filosofických věd a asistent na katedře dialektického materialismu – Jurij Vjačeslavovič Kušakov, který vedl semináře o systému kategorií materialistické dialektické logiky.

Profesor Bosenko nám přednášel filosofickou teorii materialistické dialektiky coby logiky a teorie poznání na základě své monografie, za níž obdržel titul doktora věd, pod názvem „Dialektika kak teorija razvitiija“ (Dialektika jako teorie vývoje): v oblasti věd společenských vskutku nenajdeme příliš velký počet monografií, které svému autoru získaly titul doktora věd, a přitom jejich pojmově teoretický obsah inspiroval hledající ve filosofii – a i já se celý život pokládám za pouhého hledajícího v oblasti marxistické filosofie – i v dnešní době.¹ Autor zdůrazňuje, že materialistickou dialektiku, má-li plnit funkci teorie poznání a metody rozvoje vědeckého poznání objektivní skutečnosti, nelze redukovat na sumu příkladů, které by neustále znovu a znovu, po milionté i po milionté prvé potvrzovaly její teoretické postuláty – profesor Bosenko má na mysli stati a knihy, jejichž autoři jásají v upřímném zánění nad skutečností, že nejenom růst a vývoj pšeničného semene, sociální revoluce či matematické operace derivování a integrování, leč i kupříkladu veskrze užitečná činnost holiče nebo

kadeřníka, stříhajícího vlasy a holícího vousy pánům, či upravujícího dámám vlasy dle poslední módy, jsou všechno procesy, v nichž působí rozpor coby jednota protikladných určení, a to jak určení věčných, tak i pojmových, které představují myšlenkové snímky určení věčných –, ale musí se stát logicky uspořádanou soustavou kategorií filosofické teorie², jejímž výchozím pojmem je „dviženíje voobšče“ (pohyb vůbec, pohyb jako takový, pohyb obecně), který autor pojímá v souladu s Engelsem jako vzestupný samopohyb neboli samovývoj. Když Engels vymezuje předmět materialistické dialektiky, píše, že materialistická dialektika „není ničím více než vědou o všeobecných zákonech pohybu a vývoje přírody, lidské společnosti a myšlení“³ a dále pokračuje, že se jedná o vědu „o nejobecnějších zákonech všeho pohybu. V tom je zahrnuto, že její zákony musí mít platnost jak pro pohyb v přírodě a dějinách lidstva, tak i pro pohyb myšlení.“⁴ Pohyb jako takový tedy zahrnuje zákonitosti vývoje přírody a společnosti i rozvoje logiky myšlení, které poznává logiku zákonitostí přírodního a sociálně historického vývoje, dialektický materialismus (neboli materialistická dialektická logika) obsahuje jak teorii objektivního přírodního a sociálně historického světa, nezávislého na vůli, vědomí a myšlení poznávajícího subjektu, tak i objektivní teorii lidské subjektivní činnosti, která se snaží zobrazit a vyjádřit objektivně existující pohyb světa v logice pohybu pojmů a na tomto základě i objektivní skutečnost přetvářet, a to především materiálně, smyslově předmětnou praktickou aktivitou, leč též i činností duchovně praktickou (čili tvořivou činností vědomí).

Pojetím pohybu jako vzestupného samopohybu a samovývoje se dialektické pojetí pohybu odlišuje od metafyzické, antidialektické filosofické teorie pohybu, která se snaží nalézt zdroj pohybu mimo samotný pohyb⁵ – viz například deistická teorie „prvotního hybatele vesmíru“ ze sedmnáctého století, či teorie „velkého třesku“, jenž je prý dokladem stvoření světa bohem, která na deistický výklad světa navázala ve století dvacátém.⁶ Filosofická teorie dialektického materialismu rozlišuje v obecném celkovém teoretickém rámci pohybu jako takového, pohybu vůbec, jenž je svou podstatou rozvojem, vývojem, neboli samopohybem a samovývojem, historické vývojové struktury od struktur ahistorických a nevývojových, a to jak v oblasti jednotlivých, objektivně reálných, materiálně předmětných pohybů, změn, dějů a procesů, tak i ve sféře myšlenkových, pojmových snímků těchto jednotlivých, objektivně reálných změn a procesů. Tento rozdíl spočívá v tom, že historické vývojové struktury jsou založeny na nezvratných změnách, dějích a procesech. Historické vývojové struktury jsou ontologicky fundamentálnější než struktury ahistorické a nevývojové, současně jsou však ahistorické a nevývojové struktury nutně a zákonitě vnášeny do vývojových struktur, a proto má i lidské objektivně pravdivé poznávací myšlení vícestupňovitou strukturu, jež zahrnuje jak dialektické myšlení v procesuálních kategoriích, vycházející z konkrétní totožnosti, konkrétní rozdílnosti i konkrétně obecného, tak i myšlení, založené na množinové logice, v níž jsou věci, jejich vlastnosti a vztahy jednou provždy daná, neměnná a hotová jsoucna.⁷

„Dviženíje voobšče“ pojaté jakožto samopohyb a samovývoj umožňuje správně pochopit Engelsovu myšlenku, že „pohyb je způsob existence hmoty... hmota bez pohybu je právě tak nemyslitelná jako pohyb bez hmoty, pohyb je tedy právě tak nestvořitelný a nezničitelný jako hmota sama.“⁸ Rovná-li se pohyb samopohybu a samovývoji, je způsobem existence hmoty vzestupně zdokonalování její strukturálně sebeorganizace, a proto vznikají v postupném a vzestupném pohybu jako takovém kvalitativně odlišné vývojové formy a strukturálně systémové úrovně materiálního samopohybu, kdy nižší vývojové formy materiálního samopohybu se snímají ve formách s vyšší a dokonalejší strukturálně systémovou organizací, díky čemuž se rozvíjejí i základní atributy substančního hmotného přírodního a kosmického celku, jimiž jsou časoprostorová rozlehlost a odrazivá schopnost.⁹ V povaze hmoty je tak spět k vývoji myslících bytostí, což se děje nutně všude tam, kde jsou k takovému vývoji (živé) hmoty nezbytné podmínky, které nemusí být všude a vždy totožné.¹⁰ V „slzavém údolí života vezdejšího“ na naší planetě – inteligentní, kulturní a civilizované obyvatele jiných planetárních světů nemám bohužel zatím tu čest znát – se onou rozumnou, myslící bytostí s mozkem, jímž odrazivá schopnost coby obecný atribut hmotné, samopohybující a samovyvíjející se přírodní kosmické substance, neboli schopnost hmotných těles přenášet a přetvářet ve vzájemném kauzálním (příčinně důsledkovém) vzájemném působení energii, strukturu a informační obsah vnějších podnětů, dospívá k vývojové úrovni poznávajícího myšlení a vědomí (neboli činnosti duchovně teoretické a duchovně praktické), nazývá tvor, jenž se – dlužno kriticky přiznat, že ne tak úplně zaslouženě – nazývá „člověk rozumný“ (homo sapiens sapiens).

Zvláštnost materiálně předmětného, tělesného ustrojení lidského mozku jako orgánu myšlení spočívá v tom, že ačkoliv síťové nervové struktury šedé kůry mozkové (nervové buňky, synapse nervových buněk, jednotlivá mozková centra atd., atp.) neobsahují v hotové formě žádná schémata současné a budoucí činnosti, která by jim byla vrozena (neboli jednou provždy dána) s jejich tělesnou a prostorově geometrickou organizací, přesto si mozek dokáže tato schémata znovu a znovu aktivně konstruovat v souladu s polohou, formou, uspořádáním a pohybem všech vnějších věcí. Lidský mozek jako „myslící těleso“ je vskutku ustrojen svérázným způsobem: ačkoliv v sobě neobsahuje žádné hotové schéma jednání, dokáže právě z toho důvodu aktivně jednat v souladu s libovolným schématem (programem) činnosti, který mu v daném okamžiku diktují formy a kombinace jiných, „nemyslících věcí“, jež se pohybují nezávisle na lidském myšlení, odrážet tento pohyb smyslovým vnímáním (nazíráním), které je jednotou racionálního a smyslového, myšlenkově uchopovat a zobrazovat logiku onoho vnějšího pohybu v logice pohybu pojmů.¹¹

Materiálně předmětným základem této schopnosti lidského mozku, díky níž se na sociálně historické vývojové úrovni materiálního samopohybu stává v člověku hmotná substance (reálná nekonečná příroda) subjektem všech svých dalších změn, příčinou svého dalšího rozvoje, je vliv smyslově praktické, předmětně přetvářecí činnosti člověka na jeho myšlení, neboť „právě měnění přírody člověkem, nikoli jen příroda jako taková, to je ten nejpodstatnější a nejbezprostřednější základ lidského myšlení a úměrně tomu, jak se člověk učil měnit přírodu, rostla rovněž jeho inteligence.“¹² A právě z toho důvodu není mezi lidským mozkem a myšlením kauzální (příčinně důsledkový) vztah jako mezi dvěma substancemi, jenž by spočíval například v tom, že dokonalejší struktura mozku, zakódovaná v genetickém programovém vybavení člověka (které by samozřejmě bylo možné „upravit“ pro ty, kdo na to mají, pomocí genetického inženýrství), plodí samočinně dokonalejší lidskou intelektuální poznávací aktivitu, ale vztah mezi tělesným orgánem a jeho aktivní činnou funkcí, způsobem činnosti. K funkcionálnímu vymezení myšlení nelze dospět zkoumáním materiálně předmětné stavby v lebce skrytých nervových vláken a struktur šedé mozkové kůry (a dalších, vývojově starších vrstev mozkového kmene), i kdyby bylo sebepečlivější a sebedůkladnější, jelikož myšlení je funkcí vnější předmětné aktivity, která odráží formy vnějších věcí, nikoli formu tělesa mozku, a proto vyžaduje zkoumání reálného složení předmětných aktivit myslícího tělesa v nekonečně rozmanitém univerzu těles jiných.¹³

Již v sedmáctém století psal Benedikt Spinoza, že existuje pouze jedna substance, která je příčinou sebe sama a má dva atributy: prostorově geometrickou rozlehlost a myšlení. Dle Spinozova filosofického učení, které se nazývá „naturalistickým panteizmem“, reálná a nekonečně rozmanitá příroda (nekonečně velký přírodně kosmický celek), která se jinak pouze prostírá v podobě kamenů u cesty nebo hvězd na nebi, v člověku myslí. Člověka nelze chápat jako racionálně neuchopitelnou kombinaci bezduchého těla a nehmotné duše, jež byla jakýmsi zázračným způsobem do těla vložena, ale jako „myslící tělo“, „věc myslící“, která vůbec není netělesná, ale má zjevnou materiálně předmětnou konstrukci. „Věc myslící“ nelze oddělit od „věci rozlehlé“, a proto se vztah mezi „věci myslící“ (člověkem s mozkem) a myšlením, intelektuální poznávací činností, klade právě nikoli jako vzájemný příčinně důsledkový poměr dvou absolutně protikladných substancí, ale jako vztah tělesného orgánu a jeho aktivní činné funkce, nejedná se o dvě různé „věci“, ale jednu a tutéž „věc“, zkoumanou ovšem z odlišných zorných úhlů. Spinozův „naturalistický panteizmus“ praví, že u „myslícího těla“ neboli člověka jako živé bytosti s myslícím mozkem je nezbytné chápat myšlení právě jako aktivní činnou funkci, způsob činnosti určitým způsobem organizované hmotné substance mozku. Charakteristické určení způsobu činnosti „myslícího těla“, jímž se „myslící tělo“ kardinálním způsobem odlišuje od pohybu „těl (těles) nemyslících“, spočívá v tom, že „myslící tělo“, „myslící věc“ dokáže aktivně utvářet (konstruovat) dráhu svého pohybu v prostoru v souladu s formou (konfigurací a polohou) jiného tělesa, přizpůsobovat formu svého pohybu formě onoho jiného tělesa (jiné věci), a to jakéhokoliv tělesa: z toho plyne, že vlastní specifická forma činnosti „myslícího těla“ spočívá v univerzálnosti. Ve Spinozově filosofické teorii se tak myšlení klade dvojakým způsobem: a) jako atribut hmotné substance, nekonečného substancionálního vesmírného a přírodního celku (hmotné substance kosmu a na naší planetě) – substance „myslí“ ve formě přírodních zákonitostí, vládnoucích v mikrosvětě, makrosvětě a v nekonečných prostorech kosmického megasvěta; b) v podobě rozvíjení myšlení jako aktivní činné funkce člověka coby „věci myslící“, „myslícího těla“, které zrodil vývoj přírody. Principem a ideálem (hodnotovým úběžníkem) pro rozvíjení a neustálé zdokonalování lidského poznávacího myšlení je pak myšlení jakožto atribut substance, ideálem, jemuž se lidské poznání může nekonečně přibližovat, nikdy jej však zcela nedosáhne. Zvyšování počtu a váhy objektivně pravdivých idejí v lidském poznávacím intelektu závisí podle Spinozova názoru na stupni univerzality předmětné činnosti člověka jako „myslícího těla“, to znamená na tom, zda a jak „myslící věc“ dokáže svou předmětnou aktivitu uvádět do souladu s prostorově geometrickou formou, polohou a organizací stále většího počtu „nemyslících těles“, neboť „kdo má tělo způsobilé k mnoha věcem, má mysl, jejíž největší část je věčná“, z čehož plyne: „Co je společné a vlastní lidskému tělu a některým vnějším tělesům, jimiž bývá lidské tělo podněcováno, a to, co je stejnou měrou v libovolné jejich části i v celku, toho idea v mysli bude adekvátní“. Spinozova filosofická teorie poznání z toho vyvozuje, že chceme-li například poznat podstatu kružnice, musíme ji umět udělat, prakticky vytvořit. Kupříkladu tak, že jeden (pevný) kolík zapíchneme do země coby střed kružnice, ke kolíku přivážeme motouz, jež navážeme na druhý (pohyblivý) kolík, kterým opíšeme kružnici; délka motouzu se v tomto případě rovná poloměru kružnice. Lidská ruka dokáže v součinnosti s pohybovým centrem a centrem zrakového vnímání v šedé mozkové kůře opsat obrysy nejrůznějších těles, představujících rozmanité geometrické figury, kruh, trojúhelník, čtverec, obdélník, krychli, kvádr, kouli atd., atp., přičemž pohyb ruky, opisující například tvar kružnice, není „zakódován“ a „zaprogramován“ v tělesném ustrojení a materiálně předmětné stavbě ani ruky, ani zmíněných síťových nervových struktur, ani sítnice oka.¹⁴

Lidská smyslově předmětná, praktická a předmětně přetvářecí činnost přeměňuje přírodní tělesa a děje neboli přírodní materiální struktury v toku pohybu, pocházející z nižších vývojových úrovní pohybu hmoty, předělává jejich strukturálně systémovou organizaci na hmotné struktury v toku pohybu, které samotná živá či neživá příroda vytvářet nedokáže, čímž je zobecňuje, universalizuje, pozvedá na vývojovou úroveň sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje čili „dvíženíja voobščee“. Příroda nestaví domy či továrny, nevyrábí počítače nebo kosmické rakety – stejně ovšem jako jaderné, chemické či bakteriologické zbraně hromadného ničení (!) –, tyto hmotné formy však mají jako produkty cílevědomé a účelné praktické činnosti člověka stejnou

přirozenou povahu, vládou v nich tytéž děje a procesy, které se odehrávají ve formách pohybu mechanické, fyzikální či chemické (respektive biochemické) hmoty, jichž se dosud nedotkla lidská ruka či noha, jako jsou skály, divoké řeky, neprobádané tropické pralesy či hvězdné nebe nad námi, jež lidská praktická přetvářecí aktivita vskutku zatím příliš změnit nedokáže, které však přesto od nepaměti sloužilo lidem jako nástroj k orientaci v prostoru a v čase, coby přirozený kompas, hodiny a kalendář.

V lidské předmětně praktické a přetvářecí činnosti pak „předmět jakožto bytí pro člověka, jakožto předmětné bytí člověka, je zároveň jsoucno člověka pro druhého člověka, jeho lidský vztah ke druhému člověku, společenský vztah člověka k člověku.“¹⁵ Lidská předmětná praxe je syntetickou jednotou procesu opředměťování, materiálně předmětné praktické realizace záměrů, cílů a plánů aktivity člověka, a procesu rozpředměťování, jímž se právě pozvedají formy přírodní hmoty, přírodního materiálního samopohybu, na vývojovou úroveň hmoty sociálně historické, sociálně historického materiálního samopohybu, a utvářejí se tak společenské vztahy s odpovídajícím strukturně systémovým uspořádáním, přičemž rozpředměťování je zároveň opředměťování, a proto společenské vztahy mezi lidmi mají též materiálně předmětnou povahu. „Určité společenské vztahy jsou rovněž produkty lidí stejně jako plátno, len atd. Společenské vztahy jsou úzce spjaty s výrobními silami. S tím, jak získávají nové výrobní síly, mění lidé svůj způsob výroby, a měníce způsob výroby, způsob zajištění obživy, mění i všechny své společenské vztahy. Ruční mlýn nám dává společnost s feudálními pány, parní mlýn společnost s průmyslovými kapitalisty. Tíž lidé, kteří utvářejí společenské vztahy podle stupně vývoje své materiální výroby, vytvářejí také principy, ideje, kategorie podle svých společenských vztahů. Tyto ideje, tyto kategorie jsou tedy zrovna tak málo věčné jako vztahy, jichž jsou výrazem. Jsou to produkty historické a přechodné.“¹⁶

Základní úroveň prakticko-přetvářecí aktivity člověka je pracovní a výrobní činnost, a proto jsou základní úrovně společenských vztahů vztahy výrobní, jejichž organizujícím a sjednocujícím jádrem jsou vztahy vlastnické neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita (vlastnická či nevlastnická), která se v žádném případě nerovná pouze vlastnictví jako právní kategorii, ale je materiálně předmětná. Výrobní vztahy sociálně ekonomické rovnosti či nerovnosti jsou proto hmotné, neboť jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí jednotlivců či sociálně ekonomických skupin a vrstev lidí, kteří je utvářejí a do nich vstupují, přestože je nelze vidět a nelze si na ně sáhnout, je však možné vidět a sáhnout si na výrobní prostředky a pracovní nástroje, když v poměru lidí k nim vznikají vlastnické vztahy mezi lidmi, tedy i kupříkladu sociálně ekonomicky protikladné vzájemné poměry mezi vlastníky a nevlastníky výrobních prostředků. Nadstavbou nad materiálně předmětnou sociálně ekonomickou praktickou aktivitou je pak ve strukturně systémovém uspořádání společensko-ekonomické formace lidská duchově praktická aktivita v oblasti filosofie, umění, náboženství, morálky, práva, ekonomie či politiky neboli sféra individuálního a společenského filosofického, uměleckého..., atd., atp. vědomí a sebevědomí.

V určité vývojové etapě pracovní činnosti, jež zformovala člověka jako bio-psycho-sociální druh, člověka nynějšího psychosomatického typu,¹⁷ se produkt práce a výrobní prostředek stává silou, jež počíná ovládat vědomí, myšlení a jednání člověka, namísto toho, aby člověk řídil a ovládal jejich pohyb v historickém vývoji společnosti. Odcizení práce – vzájemné odcizení člověka a produktu a nástroje práce, člověka a pracovní činnosti samotné, člověka a jeho podstaty, neboť práce je druhovou a rodovou společenskou podstatou člověka, vzájemné odcizení člověka jednotlivce (jednotlivců) od dějin, historického vývoje jejich společenské podstaty, historického vývojového procesu, odcizení člověka (vlastníka výrobních prostředků) od člověka (pracujícího nevlastníka) – je v marxistickém pojetí (na rozdíl od pojetí hegelovského) historicky přechodným sociálně historickým jevem.¹⁸ Civilizační historický rozvoj lidské společnosti představuje vlastně proces přirozeně (přírodně) historického střídání společensko-ekonomických formací na historickém jevišti, které nejsou ničím jiným než různými formami vývoje odcizení práce. Profesor Valerij Alexejevič Bosenko ukazuje, že lidská revolučně demokratická sociálně ekonomická a sociálně politická dějnotvorná aktivita, cílevědomě usilující o překonání všech forem odcizení práce, nutně a zákonitě dospívá k sociálně ekonomické formě společenského samopohybu a samovývoje, jíž představuje společenské sdružení, v němž „svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech“¹⁹, ke společnosti, která bude schopna pozitivně překonat vykořisťovatelské i nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví, což znamená starou výrobní silovou (profesně zaměstnaneckou) i sociálně ekonomickou (třídně sociální) dělbu práce (neboli odcizení člověka od člověka), podřídit vlastnictví sumy výrobních prostředků společnosti jako celku a zároveň celkovou masu výrobních prostředků (čili pohyb společenského bohatství) každému jejímu jednotlivému členu, v důsledku čehož členové společnosti přestanou být „průměrnými třídními individui“²⁰, protože v jejich každodenní životní praxi se budou pracovní aktivity propojovat s aktivitami spoluvlastnickými a splývat s nimi.

Z hlediska „dvíženíja voobščee“ to dle Valerije Alexejeviče znamená, že další vývoj „pokračuje, může pokračovat pouze ve formě svobody.“²¹ Mohli bychom dokonce říci, že „nutnost, která až dosud uskutečňovala svůj rozvoj ve formě nahodilosti, rozvíjí dále samu sebe ve formě svobody“²², jež je nikoli koncem, ale opravdovým počátkem lidských dějin, které již nebude určovat rozvoj v podobě střídání společensko-ekonomických formací. Profesor Bosenko ve své monografii zevrubně a do patřičné hloubky teoreticky zkoumá celou řadu momentů, které charakterizují „dvíženíja voobščee“ právě v přirozeně historickém procesu střídání

společensko-ekonomických formací a zároveň i revolučně kritickou společenskou praxí – která je, což je nutno znovu a znovu opakovat a zdůrazňovat, praxí materiálně předmětnou –, zaměřenou na překonání odcizení práce: „přetržitost a nepřetržitost pohybu“, „vznik a zánik“, „zvrtné a nezvrtné změny“, „sestupný a vzestupný charakter vývoje“, „progres a regres neboli progresivní a regresivní linie pokračujícího vzestupného samovývoje“, „počátek a konec – konec obsažený v počátku a (nový) počátek obsažený v konci“, „cyklická a spirálovitá forma rozvoje“ atd., atp.²³ V krátké vzpomínce nemá smysl se do takového rozboru pouštět, neboť kdybychom chtěli u každého takového momentu jenom stručně reprodukovat autorovo stanovisko, přestal by náš článek velmi brzy odpovídat svému názvu a původnímu záměru.

O každé jednotlivé, konkrétní materiální formě, která se nalézá ve strukturovaném toku pohybu, můžeme, jak se alespoň zdá, povědět, že představuje konečné „něco“, jež bereme z hlediska jeho imanentní meze, ze zorného úhlu rozporu se sebou samým, a tento rozpor ono „něco“ zene a vyvádí za jeho hranice. Říkáme-li se o věcech (jevech), že jsou konečné, přiznává se tím, že jejich nebytí je v jejich povaze (nebytí je jejich bytí). Materialistická dialektická logika, následující v tomto ideově teoretickém přístupu dialektiku hegelovskou, analyzuje pojmy, které se nám obvykle zdají mrtvými, a ukazuje, že v nich je pohyb a život. Konečné? To znamená pohybující se ke konci, překračující svou imanentní hranici, a tímto překročením se konečnému otevírá perspektiva nekonečného, jednotlivému vývojová perspektiva obecného, relativní se přibližuje absolutnímu a časné se blíží věčnému.²⁴

Tak zvaný „zdravý selský rozum“ bodrého venkovana či „střízlivý praktický úsudek“ obyvatele českého (německého, amerického, ruského atd., atp.) maloměsta vytváří zjednodušenou představu o nekonečnosti, podle níž se nekonečnost rovná nekonečné sumě jedna vedle druhé ležících konečných věcí, jako je například nekonečná řada stereotypně, monotónně se opakujících jedniček. Běžnému masovému vědomí a úsudkově empirickému myšlení se vskutku zdá zcela samozřejmé, že nekonečnost se nalézá za hranicí konečného. Když ale konečné překračuje svou hranici a otevírá se tak nekonečnému, jedná se o nekonečnost, která je z vnějšku omezena konečností – onou hranicí, po jejímž překročení nekonečnost započala. Vtip je však v tom, že nekonečnost, která má začátek, ale nemá konec, není o nic více (ale ani o nic méně) nekonečná než nekonečnost, která nemá začátek, ale má konec. A první, abstraktní a formální negace plodí právě takovou „rozpůlenou“ nekonečnost, složenou ze samých konečností. Běžné a masové úsudkově empirické myšlení plodí abstraktní a formální, strnulý a nehybný protiklad mezi konečným a nekonečným. Aby dospělo k pojetí „rozumné“ a „opravdové“ nekonečnosti, potřebuje lidské poznávací myšlení nikoli holou, neplodnou, skeptickou negaci, ale negaci „jako moment souvislosti, jako moment vývoje, a uchování pozitivního“²⁵, čímž vzniká koncept nekonečnosti nikoli jako formálně logické antinomie sumy konečností, ale dialektické syntetické jednoty konečného a nekonečného jako určení, která jsou protikladná a navzájem se vylučují, zároveň se však též zdůvodňují a předpokládají. První, formální a abstraktní negaci konečného konkretizuje druhá negace, čímž se utvářené nekonečné kruhovitě uzavírá v konečném a konečnost se klade jako „své druhé“ nekonečnosti. Nekonečnost tak prosvítá – mohli bychom též povědět, že „vyplazuje jazyk“ – skrze konečné pohybové formy.

Na empirickém vývojovém stádiu poznávacího procesu jsou objektem našeho poznání jednotlivé věci (jevy a děje) neboli konečné materiálně předmětné formy ve strukturovaném toku pohybu, jednotlivé pohybující se materiálně předmětné struktury. Znovu připomínáme, že i společenské výrobní vztahy a zvláště pak jejich sjednocující jádro, jímž jsou vlastnické struktury výrobních vztahů – které zároveň slouží coby sociálně ekonomické pojítka procesů výroby, směny, rozdělování a spotřeby do organické celistvosti společenského výrobního způsobu – jsou také hmotné, materiálně předmětné, neboť jsou objektivně reálné, vznikají nezávisle na vůli a vědomí lidí, kteří je spoluvytvářejí a do nich vstupují: představují historické vývojové struktury sociálně historického materiálního samopohybu, jehož vývojové tendence mohou samozřejmě lidé svým vědomím a materiálně předmětnou dějnotvornou aktivitou zpětnovazebně ovlivňovat. Lidské smyslové nazírání, které je jednotou racionálního (pojmového) a smyslového – „čistými empiriky“ jsou pouze zvířata: můžeme porozumět tomu, jak vidí, vnímají a prožívají svět například mravenci, nikdy však nemůžeme být schopni vidět a vnímat svět tak řečeno „mraveněcky“, po mravenčím způsobu – podává subjektu objekty (předměty, jevy, děje a procesy) ve formě konečností. Cílem poznání je však odhalit skutečnou podstatu neboli, jak psal Spinoza, „pravou přirozenost věcí“, a tedy odkrýt v konečném nekonečné. Právě poznání přírodní a sociálně historické hmoty (přírodního a sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje) je poznání věčného, nekonečného, a proto absolutního.

Platí-li tedy, že můžeme poznávat jen konečné, pokud do okruhu našeho poznání spadají jen konečné věci, je zároveň pravdou, že v podstatě můžeme poznávat pouze nekonečné, neboť všechno skutečné, vyčerpávající poznání spočívá fakticky v tom, že pomocí teoretického myšlení pozvedáme jedinečné do zvláštního a ze zvláštního do obecného, čímž nalézáme a zjišťujeme nekonečné v konečném, věčné v pomíjivém, absolutní v relativním. Nekonečné se odhaluje (odkrývá, rozkrývá) skrze obecné (všeobecné), prostřednictvím obecného (všeobecného), jelikož forma obecného (všeobecného) je formou vnitřní vývojové dovršenosti a uzavřenosti čili nekonečnosti, protože spočívá ve shrnutí mnoha konečného v nekonečno. V přírodě jsou formou obecného (neboli věčného, nekonečného a absolutního) přírodní zákonitosti; na vývojové úrovni samopohybující se společenské

hmoty se obecně prosazuje ve formě zákonitých tendencí sociálně ekonomického a sociálně politického historického vývoje lidské společnosti.

Ona nekonečnost, vězící v obecných přírodních zákonech a zákonitých vývojových tendencích lidské společnosti, je však opět zatížena konečností a lidské poznávací pojmově teoretické myšlení ji postihuje, tak řečeno, „po kouscích“ ve svém historickém vývoji. Věčné se tak odkrývá v časném a prostřednictvím časného, absolutní pravda je dosahována formou nekonečného sledu pravd relativních: univerzální platnost newtonovské mechaniky zobecnila (omezila, upřesnila) mechanika relativistická, kterou opět zobecnil kvantově mechanický obraz světa; podstatu hodnotové (čili zbožní, zbožně peněžní) sociálně ekonomické formy výrobku lidské práce, kterou již ve starověku popsal Aristoteles – opánek můžeme nosit na nohou a zároveň ho můžeme směniti za jiné produkty lidské práce, má tedy hodnotu užitnou i hodnotu směnnou –, odhalila až marxistická pracovní teorie hodnoty ve druhé polovině devatenáctého století.

A tento nekonečný proces je opět zatížen konečností, dospívá ke svému kruhovému vývojovému dovršení. Profesor Valerij Alexejevič Bosenko končí své filosofické pojednání o zákonitostech „dviženija (rozvoje) voobščee“ tím, že nekonečný, spirálovitě vzestupný proces lidského poznávání obecných zákonitostí vývoje přírody, společnosti a lidského myšlení nalézá všeobecně kruhové vývojové dovršení v krystalizaci systému kategorií materialistické dialektiky jako logiky a teorie poznání. Kategorie jsou pak univerzální (nejobecnější) formy (schémata) – čili takové formy a taková schémata, jež nemohou být podřazeny formám a schématům obecnějším –, rody a druhy objektivní skutečnosti, smyslového nazírání, pojmově teoretického myšlení, poznání i praktického přetváření světa, neboť představují stupínky vydělení člověka z přírody, uzlové body v síti lidského poznání světa, spojení pojmově teoretického a prakticko-přetvářecího vztahu subjektu a objektu: kategorie neplavou v objektivním světě vzduchem jako „obrázky věci“, jak si to naivně představovali stoupenci antického materialistického filosofického světového názoru, živelné materialistické dialektiky ve starém Řecku a ve starém Římě; nelze je také odvodit ze sebevědomí transcendentálního poznávacího subjektu (neboli subjektu neosobně nadosobního, pojatého jako lidstvo, lidský rod coby transcendentální Já), jak se o to pokoušel ve svém filosofickém systému Johann Gottlieb Fichte – Já klade Já, Já klade ne-Já, Já klade Já i ne-Já –; ale je možné je pochopit pouze jako formy vzájemného vztahu subjektu a objektu a následovat tak v tomto smyslu Hegelovu objektivně idealistickou dialektickou logiku. Filosofické kategorie představují v kategoriální soustavě materialistické dialektické logiky a teorie poznání momenty totožnosti subjektivního a objektivního (neboli absolutního) v procesu poznání, neboť se v jejich pojmovém obsahu krystalicky zračí syntéza logického a estetického, jsou to „krystaly vědeckého poznání světa“, které vyžaduje myšlení pojmově teoretické i umělecky obrazné – a současně zásadně odmítá jakýkoli náznak „harmonické jednoty“ mezi vědou a náboženstvím, filosofií a teologií, vědeckým poznáním a náboženskou vírou, vědecko-filosofickými pojmy a náboženskými představami!²⁶

Filosofické kategorie jsou univerzální nástroje empirické i teoretické poznávací činnosti. Svou logicko-teoretickou a metodologickou funkci však mohou úspěšně vykonávat jedině tehdy, pokud přesně odhalíme jejich logický obsah. Bylo by zajisté chybou odtrhovat jednu kategorii od druhé a stavět je do abstraktního protikladu, což by vedlo ke ztrátě jejich vnitřní jednoty a totožnosti, stejnou chybou by však bylo metafyzické ztotožnění kategorií, v jehož důsledku by se ztrácely jejich specifické rozlišovací znaky. U kategorií, které jsou blízké svým obsahem a každodenní masové běžné vědomí je používá jako synonyma, se odhalení jejich specifického rozlišovacího znaku může na první pohled zdát vumělkovaným, přepjatým a samoučelným scholastickým mudrováním, které se chce za každou cenu logickou analýzou „dokopat“ nějakých rozdílů i tam, kde možná žádné nejsou, neprovedeme-li však tento rozbor, může to způsobit ochuzení logického instrumentária materialistické dialektické logiky jakožto filosofické vědy, jež by z tohoto důvodu nebyla schopna řešit určité konkrétní problémy.

Pokusme se pod tímto zorným úhlem dopátrat alespoň některých základních obrysů vzájemného vztahu mezi takovými kategoriemi, jakými jsou „bytí“, „existence“, „skutečnost“. Začneme kategorií „bytí“. Masové běžné vědomí a úsudkově empirické myšlení může tuto kategorii ztotožnit s kategorií „hmota“ a pod bytím chápat v takovém případě pojem, jímž se označuje vnější svět, existující nezávisle na našem vědomí, neboli totéž, co rozumíme kategorií hmoty. Podle našeho názoru to není správné. Bytí a hmota není jedno a totéž. Bytí je pouze nejabstraktnější vymezení hmoty, jímž se smysl a obsah kategorie „hmota“ nevyčerpává. „Hmota jest“. V tomto tvrzení se smysl a obsah kategorie „hmota“ redukuje na smysl a obsah kategorie „bytí“. Hmota je však konkrétnější než bytí. Nejenom je jako bytí, ale je i to, co není vědomí, vymezuje se negativně čili pohybově. Opět jsme v této souvislosti nuceni zopakovat, že pohyb je logicky jediný možný způsob existence hmoty, který sjednocuje a umožňuje rozvíjet její dva základní atributy: časoprostorovou rozlehlost a odrazivou schopnost, jejíž nejvyšší vývojovou formou je proto myšlení, vědomí coby aktivní činná funkce vysoce organizované hmoty – lidského mozku, respektive člověka s mozkiem. Vždyť vědomí také je – a také bychom jej mohli vymezit konkrétněji než z hlediska jeho pouhého bytí, čili jako to, co není hmota. Hmota není realita, bytí jako takové, ale objektivní realita – a vědomí také není bytí jako takové, leč subjektivní realita. Friedrich Engels, jenž kritizoval Dühringa za to, že spatřoval jednotu světa v jeho bytí, a ne v materiálnosti, měl na mysli právě takové rozlišení těchto pojmů, jinak (v případě jejich ztotožnění), by jeho kritika ztratila jakýkoli smysl. Dříve než se

než se něco stane něčím materiálním nebo ideálním, musí prostě být. Ono abstraktní potvrzení přítomnosti se právě uchopuje kategorií „bytí“. Vždyť mluvíme-li o bytí a pouze o bytí, znamená to pouze to, že všechny předměty, o nichž je řeč, existují.²⁷

Nejabstraktnější poznatek, jež můžeme mít o hmotě, o jakémkoli předmětu vůbec, spočívá právě ve vědění o jeho bytí. „Bytí“ je nejabstraktnější kategorie materialistické dialektické logiky. Když Lenin formuloval úkol vědeckého odvození systému kategorií, uváděl, že toto odvození je potřeba uskutečnit tak, že „budeme vycházet z nejjednodušších základních (bytí, nic, dění)... (nehledíc k jiným).“²⁸ A přestože „jednota světa nespočívá v jeho bytí“, ale „v jeho materiálnosti“, je bytí přece jenom „předpokladem jeho jednoty.“²⁹

Určeností kategorie „bytí“ je její logická neurčitost. Hegel ukázal, že pojem „bytí“ představuje takovou bezprostřední jednoduchou neurčitost, že je svým obsahem totožný s pojmem „nic“. Tím, že se bytí klade jako rovné s nic a nic klade jako rovné s bytím, přestává být bytí pouhým bytím a nic již není pouhé nic: obě rozličné formy jednoduché bezprostřednosti se vzájemně konkretizují. Jednoduchá neurčitost se stává určitější, bytí a nic se mění v momenty pohybové jednoty, již je „dění“ (rusky „stanovlenije“, německy „werden“). V toku pohybu dění se z bytí totožného s nic a z nic totožného s bytím stávají mizející momenty jednoty protikladných určení, v níž se snímají. Výsledkem dění je tak „zjevné, určité a konečné bytí“ – „něco“, které má začátek a konec a své základní určení, jimž je „kvalita“. Kvalita je určenost totožná s bytím – když zaniká kvalita „něčeho“, mění se „něco“ na „něco jiného“. Tak se z „nic“ stává v dialektické logice ve strukturovaném toku myšlenkového pohybu „něco“.³⁰

Ve výrokové logice představuje bytí spojka „je“. Chceme-li ji ale vymežit, musíme ji už mít. Ocítáme se v logickém bludném kruhu. Tento bludný kruh však svědčí pouze o tom, že odvodit bytí z logiky není možné, že bytí je hranice logického odvozování, tedy že odděluje logické a nelogické, diskursivní a intuitivní. Už Kant došel k závěru, že čistě logickými prostředky bytí odvodit nelze, ale že je nezbytné obrátit se ke smyslovému nazírání. Bytí je „nic“ pouze pro logiku. Pro smyslové nazírání je bytí vždy přímo a bezprostředně „něco“, nikdy to není pouhopouhé „nic“. Hegel ztratil skrze svůj panlogismus, skrze idealistické ztotožnění myšlení a bytí, tento výdobytek kantovské filosofie, když absolutizoval sféru kompetence logiky. Grandiózní pokus logizace skutečnosti, jež Hegel podnikl, se střetl s jakousi překážkou, s něčím, co se nepoddávalo logickému odvození. Tento zbytek, nezachytitelný v síti kategorií idealistické dialektické logiky, jenž se protivil logizaci, označil velký německý filosof jako nahodilost. Hegel chápal proces poznání jako čistě logický proces, což vedlo v jeho filosofickém systému k tomu, že gnoseologický optimismus nutnosti přecházel v agnosticismus nahodilosti. Bytí odvozené čistě logickými prostředky je vždy problematické, hypotetické, které charakterizuje pouze větší či menší stupeň pravděpodobnosti. V tom případě můžeme dokonce mluvit o „maximální pravděpodobnosti“, nikdy však o věrohodnosti. Ta je výdobytkem smyslovosti, bezprostředního nazírání. A v tomto ohledu stojí smyslovost, která, jak znovu opakujeme, podává subjektu bytí světa objektivní reality bezprostředně jako „něco“, a nikoli zároveň jako „nic“, opravdu „výše“ než logické myšlení.³¹

Filosofické stanovisko sensualismu a empirismu (všechno vědění pochází z počitků a vjemů a ze zkušenosti) vede k rozlišení základních filosofických směrů, idealismu a materialismu, a neodstraňuje rozdíl mezi nimi. I materialismus i subjektivní idealismus, jehož nejkrajnější verzí je solipsismus, mohou uznávat za zdroj našich poznatků počitky a vjemy: i subjektivní idealista Berkeley i francouzský materialista Diderot vyšli ze sensualisty Locka. Vycházíme-li z počitků, vjemů a ze zkušenosti, můžeme jít po linii subjektivismu, vedoucího k solipsismu („tělesa jsou komplexy nebo kombinace počitků“), a můžeme jít po linii objektivismu, vedoucího k materialismu (počitky jsou obrazy těles, vnějšího světa). Pro první hledisko, čili pro subjektivní idealismus, nemůže být objektivní pravdy. Pro druhé hledisko, neboli pro materialismus, je podstatné uznávání objektivní pravdy. Všechno vědění pochází zajisté ze zkušenosti, z počitků z vjemů. Je ale otázkou, patří-li k vjemu a je-li zdrojem vjemu objektivní realita. Je člověku dána objektivní realita, vidí-li červeň nebo zeleň, slyší-li hlasité nebo tiché tóny, cítí-li vůni nebo zápach, chutná-li sladké nebo slané, nahmatá-li tvrdost nebo měkkost, či nikoli? Teorie poznání filosofického materialismu jednoznačně praví, že ano; gnoseologické koncepce, které se v rozmanitých verzích snaží zpochybňovat a problematizovat (či úplně vyvracet) názor, že počitek a vjem je subjektivní obraz objektivního světa, v němž je dána objektivní realita vnímaných jevů a dějů, nutně sklouzávají k subjektivismu a agnosticismu, ať už popírají poznatelnost věci o sobě, objektivnost času, prostoru, příčinnosti (podle Kanta), či nepřipouštějí-li ani myšlenku na věc o sobě (podle Huma a jeho moderního filosofického skepticismu). Pro filosofický materialismus je svět bohatší, živější a rozmanitější, než se zdá, neboť každý krok ve vývoji vědy v něm odkrývá nové stránky, a naše počitky a vjemy jsou obrazy jediné a poslední objektivní reality: poslední ne v tom smyslu, že už je poznána do konce, nýbrž v tom, že mimo ni není a nemůže být jiné. Toto světonázorové hledisko nenávratně zavírá dveře každému subjektivnímu i objektivnímu idealismu a fideismu, jenž právě postuluje již zmíněnou „harmonii“ mezi rozumem a náboženskou vírou, vědou a náboženstvím, filosofií a teologií.³²

Faktu, který, jak jsme již uvedli, objevil Hegel, že bytí je hranicí logického vyvozování, nepřekonatelnou překážkou pokusů o logizaci skutečnosti a lze jej (zvláště při idealistickém a metafyzickém ztotožnění myšlení a bytí) pojmově uchopit rozumem, myšlením pouze abstraktně (neboli neurčitě), využil Martin Heidegger pro svou, z iracionalistických pozic vedenou kritiku racionalistického filosofického myšlení v dějinách filosofie

kvůli jeho „metafyzičnosti“. Heidegger praví, že metafyzické myšlení je vždy zaměřeno na „něco“, na „předmět“. Je to předmětné myšlení. Metafyzika chápe jsoouco jako objekt stavěný před subjekt a stojící před subjektem. Metafyzické myšlení je „před-stavějící“ myšlení, „před-mětné“ myšlení. Tedy myšlení zvětčující a odcizené, v němž jsoouco (=objektivní bytí) zakrývá bytí, stojí před bytím. Podle Heideggerova názoru vrcholí metafyzické předmětné, zvětčující a člověka sebeodcizující myšlení v novověkém světovém názoru s kalkulatívní racionalitou, v modelu „vědy bez individuálního svědomí“ a strojové technické civilizaci. Základní pravdou „nového“, „budoucího“, existenciálně mystického a mytologického myšlení, jež má postihnout „pravdu bytí“, je to, že „bytí je před podstatou, před jsooucnem“. ³³ V „bytí“ se dle Heideggera odhaluje smysl jsoouca. Je vidět, že i Heideggerova „existenciální analytika“ usiluje o „překonání dogmatického protikladu“ materialismu a idealismu a nalezení „střední cesty, třetí a nezávislé vývojové linie“ filosofického myšlení, což je základní vývojová zákonitost postmarxistické buržoazní filosofie.

V logice bytí předchází hmotu, jelikož „specifickým“ pohybem logického myšlení je vzestup od abstraktního ke konkrétnímu. Odkud se ale bere tento pořádek vzestupu, tato logická posloupnost? Z přírody ji získat nelze, protože příroda je současně bytí i hmota, „i konkrétní, i abstraktní, i jev, i podstata, i moment, i vztah.“³⁴ Bylo by nesmyslné tvrdit, že zpočátku existuje bytí a teprve potom hmota, že kvalita existuje dříve než kvantita. Tuto posloupnost však nelze vysvětlit ani tehdy, když budeme vycházet ze samotného myšlení. Objasnění, které spočívá v tom, že tato posloupnost je taková, jaká je, jelikož je tak organizováno naše myšlení, nic neobjasňuje. Onu logickou posloupnost nelze tudíž odvodit ani z bytí, ani z myšlení, bereme-li je abstraktně, nezávisle jedno na druhém. Kde nalézt východisko ze slepé uličky? Hegel navrhl takovéto řešení problému: ona posloupnost zobrazuje nikoli skutečnost jako takovou, nýbrž historii jejího poznání. Materialistická dialektická logika a teorie poznání vždy velmi vysoko oceňovala Hegelovy postuláty o tom, že do základu teorie poznání a logiky má být položena historie poznání, jež je „živnou půdou“ a nejbližším východiskem logiky³⁵, a proto mohla odkrýt „konečnou základ“ logického. Tímto „posledním fundamentem“ se ukazuje být praxe, materiálně předmětná, přetvářecí činnost. Právě lidská činnost vede k rozdělení skutečnosti na jev a podstatu, na abstraktní a konkrétní, na okamžik a vztah. A to, co v přírodě existuje současně, rozvíjí do určité posloupnosti, kterou právě uchopuje a odráží logika, posloupnost kategoriálních forem. Obecně je třeba říci, že kategorie neodrážejí přírodu jako takovou, ale přírodu, která se stává historií, člověkem. Kategoriím je vlastní obecná povaha. Obecné však neexistuje v přírodě ve formě obecného, ale pouze jako zákon, jako nutnost, jež si klesť cestu chaosem jedinečného a zvláštního. Obecné je bezprostředně důsledkem vzájemných styků lidí mezi sebou a s přírodou. To znamená – poznamenal Karel Marx –, že logické kategorie přímo vyplývají z „našich vztahů“. Vždyť co by „řekl starý Hegel, kdyby se na onom světě dověděl, že všeobecné [das Allgemeine] u Němců a Severanů neznámá nic jiného než obecní půdu, a zvláštní [das Sunde, Besondere] nic jiného než jednotlivý majetek vydělený z obecní půdy? Tady se přece zatraceně jasně ukazuje, jak logické kategorie vycházejí z „našeho obcování“.“³⁶

Pokračujme v analýze kategorie „bytí“. Je také zapotřebí rozlišovat „čisté bytí“ a „zjevné bytí“, „vymezené bytí“. Někdy se tvrdí, že „čisté bytí“ je v podstatě idealistický pojem. Není to pravda. I když u Hegela nejsou tyto pojmy oproštěny od idealistických nánosů, samy o sobě se tím nestávají pojmy idealistickými. „Čisté bytí“ – to je bytí nikoli toho či onoho předmětu, ale bytí jako takové, bytí obecně. Mluvime-li o hmotě jako takové, o pohybu jako takovém, proč by mělo být bytí jako takové idealistický pojem? Vždyť bytí hmoty jako takové je přece bytí jako takové, obecné bytí. V logice přece analyzujeme kategorie, zkoumáme například ne tu či onu kvalitu nebo kvantitu, ale kvantitu a kvalitu obecně, čili kategorie kvality a kvantity. A v tomto případě se vskutku jedná o „čisté“ pojmy (pochopitelně že nikoli v idealistickém pojmání nezávislosti na jakémkoli objektivním obsahu, nýbrž ve smyslu nezávislosti na tom či onom konkrétním, vymezeném obsahu).

Je známo, jak velký význam přikládal Marx tomu badatelskému postupu, oné vědecké metodě, která dostala název „zkoumání jevů v čisté podobě“. Kapitalistický způsob výroby, který zkoumá Marx v „Kapitálu“, je kapitalismus ve všeobecné formě, „čistý“ kapitalismus; ne kapitalismus anglický, francouzský, německý či americký, ale poněkud typizovaný a idealizovaný model vnitřní organizace historicky skutečného kapitalistického společenskoeconomického systému.³⁷ A přestože takový „čistý“ kapitalismus nikdy konkrétně empiricky neexistoval, Marx se tím nestával objektivním idealistou. A navíc: právě tento přístup, právě tato strategéma vědeckého poznání vytvořila možnost odhalit za vnější rozmanitostí forem a zvláštností projevu kapitalistického výrobního způsobu v rozličných zemích jejich jednotnou vnitřní podstatu, objevit zákon vývoje kapitalistické společnosti.

Zjevné bytí coby protiváha čistého bytí je vymezené bytí obohacené rozpory, konkrétní bytí toho či onoho předmětu, kvality. Ona určitost je ovšem ještě příliš neurčitá, abstraktní. Tudíž vše, co existuje, je nějaké určité, konkrétní bytí.

Konkrétnější formou bezprostřednosti ve srovnání se zjevným bytím je existence (jsoouco). Jsoouco se shoduje se zjevným bytím v tom, že se také jedná o určité bytí, určení jsooucího jsou ale konkrétnější než vymezení bytí. Jsoouco – to není jenom to, co je, vedle toho, to také je – je to bytí vymezené podstatou, podstatné bytí, bytí zprostředkované podstatou. Jsoouco se liší od bytí zprostředkovanosti, konkrétnosti, souvislosti. Je to bezprostřednost, jež „sňala“ svá zprostředkování a nese v sobě svou genezi (historii svého původu). Ruský jazyk uchopuje genetickou souvislost podstaty a existence dokonce i etymologicky (suščnost –

sušestvovani je, podstata – existence). Jsoucí – to je jev, jenž je vždy jevem něčeho jiného. Tím jiným je podstata. Není-li podstata ještě poznána, máme co do činění nikoli s podstatou, nýbrž se „zdáním“ (rusky „vidimost“; „kážimost“; německy „schein“).

Je známo, že nejobecnějšími vývojovými stupni poznání je poznání empirické a teoretické. Empirické poznání začíná z bezprostředně daného, z toho zdání, v němž předmět vystupuje na povrchu, a snaží se za tímto vnějším povrchem odhalit jeho základ, podstatu: převést vnější, viditelný pohyb na pohyb vnitřní, skutečný. Zobrazení skutečného pohybu je však možné dosáhnout až na teoretickém stupni poznání, z něhož se také počíná. Poté, co je proveden rozbor podstaty samé o sobě, přechází teoretické poznání k odvození jejích projevů, ke zkoumání toho, jak se podstata realizuje v jevech, tedy ke zkoumání existence. Neboť jsoucno není totožné s podstatou, a proto je zapotřebí postihnout jejich jednotu. Tak se v prvním díle Marxova Kapitálu zkoumá proces výroby, čili podstata kapitálu. Ve druhém – proces oběhu, reálné existence kapitálu. A nakonec ve třetím díle se zkoumá jednotu obou procesů – proces kapitálu vzatý v celku.

Jednotu podstaty a existence (reality) je skutečnost. Skutečným je pouze to, co existuje s nutností, nutná existence. Nahodilé také existuje, jeho existence však nemá charakter skutečnosti. Jeho skutečnost je totožná s možností, jež může být a zároveň být nemusí. Z toho plyne, že něco může existovat, ale již nebo ještě nebýt skutečné. V procesu vývoje existence a skutečnost vzájemně přecházejí jedna v druhou. Když například starou, přežilou společenskoekonomickou formaci střídá pokroková, nová společenská formace, nezaniká první formace okamžitě, nýbrž pouze ztrácí charakter nutnosti. Dosud existuje, není však již skutečná. Skutečnou je ta formace, jež ji vystřídala na historickém jevišti. Když vzniká nové, znamená to, že staré se v procesu svého rozvoje vyčerpalo. V souvislosti s tím Marx uvádí, že „společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny výrobní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud materiální podmínky jejich existence nedozrály v lůně staré společnosti samé.“³⁸ Přechodovou hranicí od skutečného k existujícímu (starého) a od existujícího ke skutečnému (nového) je v daném případě sociální revoluce.

Kategorie „existence“ a „skutečnost“ jsou nesmírně důležité pro pochopení procesu vývoje. Podstatu rozvoje nevyčerpávají kategorie „kvalita“, „kvantita“, „míra“, jež fixují tak říkajíc vnějšek, vnější stránku, povrch vývojového procesu. Jak kupříkladu objasníme vznik nového? Existuje nové v nitru starého či nikoli? Jestliže ano, pak k žádnému rozvoji nedochází, ne-li, pak nové vzniká z ničeho. Kategorie „skok“, jež se zavádí kvůli vysvětlení této antinomie, problém pouze fixuje, avšak neřeší jej. Chceme-li získat vysvětlení nějakého procesu a v odpověď se dozvídáme, že „tady je skok“, nemůže nás taková odpověď obyčejně uspokojit. Skok je v tomto případě pouze vědění o nevědění neboli formulace problému. Přičemž věc není v tom, že vysvětlení smyslu konkrétního skoku je úkolem konkrétní vědy, nýbrž v tom, logicko-dialektický rozbor vývoje, mechanismu vzniku nového vyžaduje obrátit se ke konkrétnějším kategoriím, zvláště takovým, jako je „možnost“ (formální a reálná), „existence“, „skutečnost“.

Přesné odlišení kategorií existence a skutečnost dalo Friedrichu Engelsovi možnost odhalit „pravý význam a revoluční charakter Hegelovy filosofie.“³⁹ Engels uvádí, že Hegela vůbec nechápali, když považovali jeho tezi „vše skutečné je rozumné, vše rozumné je skutečné“ za apologetiku všeho existujícího, za „filosofické požehnání despotismu, policejnímu státu, královské justici, cenzuře“⁴⁰, neboť ji interpretovali jako „vše existující je rozumné“. Nesprávný výklad Hegelovy teze „vše skutečné je rozumné“ jako „vše existující je rozumné“ vedl k nesprávnému závěru, že Hegelova filosofie je „filosofií restaurace“. Jenomže u Hegela není vůbec všechno to, co existuje, současně také skutečné. Atribut skutečnosti náleží podle něj pouze tomu, co je současně s tím i nutné. „Skutečnost se prokazuje ve svém rozvinutí jako nutnost.“⁴¹ Hegelova teze, „aplikujeme-li ji na tehdejší pruský stát, znamená tedy jen toto: tento stát je rozumný, odpovídá rozumu, jen pokud je nutný.“⁴² Podle Hegelovy koncepce má tato nutnost historický, a tedy přechodný charakter, není vlastní danému státnímu, společenskopolitickému zřízení za všech okolností a na všechny časy. Všechno skutečné se v procesu vývoje stává ne-skutečným, když ztrácí svou nutnost. Teze o rozumnosti všeho skutečného se v podstatě transformuje v tezi „všechno, co existuje, je hodno zániku.“⁴³ Materialistická dialektika se tak mění v „algebru revoluce“.⁴⁴

Kategorie zdání, o níž jsme se již letmo zmínili, je jednou z nezajímavějších kategorií materialistické dialektické logiky. Naznačili jsme také, že obsah a smysl kategorie zdání se utváří ve vztahu k obsahu a smyslu kategorie, která je protikladná zdání – totiž kategorie podstaty. Určení, která odlišují zdání od podstaty, jsou určení podstaty samé. Zdání je podstata v jednom svém určení, v jedné ze svých stránek, v jednom ze svých momentů. Je to podstata v určenosti bytí, v němž se podstata klade bezprostředně. Pro dialektickou logiku se toto bezprostřední bytí podstaty zároveň rovná nic neboli bytí nebytí. Obsah zdání tvoří bezprostřednost nebytí, zdání je negativní přirozenost podstaty. Zdání bychom tak mohli vymezit jako a) nic, nejsoucí, které existuje; b) nicotnost, která trvá a jejím momentem je tedy bytí; c) jsoucnem a živlem zdání je tedy nahodilost coby nicotné bytí, bytí kladené jako nic, neboli formální, abstraktní možnost, která může existovat a současně existovat nemusí. Již materialistická živelná dialektika Hérakleita z Efezu, která učila, že svět je jako řeka, v níž vše plyne, rozlišovala mezi hlubokými proudy toku řeky světa a pěnou na jejím povrchu. Tuto pěnu bychom mohli označit za zdání. Ovšem i pěna je výrazem a projevem podstaty – takovým výrazem podstaty, který sám o sobě není nutný a zákonitý, ale je čistě nahodilý, když podstatu na empirickém jevovém povrchu řeky světa zrcadlí

převráceným způsobem: vzájemný vztah zdání a podstaty však nutný a zákonitý je. Možná bychom mohli také říci – a je možné, že by to znělo i lépe –, že jelikož zdání je taková vývojová forma jsoucího, v němž je bytí podstaty konkretizováno (zprostředkováno) souvislostí s nic (neboli bytí nebytí), představuje zdání čistou absolutní nutnost, která se klade jako nutnost formální a abstraktní, jež se obsahem a smyslem rovná objektivně reálné nahodilosti. Zdání tak není pouhou subjektivní iluzí, má objektivní obsah a smysl, ač subjektivní iluze v procesu poznání ke zdání také zajisté patří.⁴⁵

I Miloslav Ransdorf připomíná ve svém výkladu o Marxově pojetí dialektiky, že dialektika „směřuje k pochopení vnitřní dynamiky a pohybu každé vzniklé formy (gewordene Form). Tuto vnitřní dynamiku poukazující na podstatu by nebylo možno teoreticky reprodukovat, kdyby neexistoval rozdíl mezi jevem a podstatou, jak Marx vícekrát výslovně říká. Skutečné poznání překonává danost povrchového zdání (Schein) a pro Marxe je pravda skrytá v „hloubi“, stejně jako pro Démokrita, dialektika zdání, projevu (Schein) a podstaty (Wesen), pravdy (Wahrheit) nás provází celým „Kapitálem“. Schein nepoukazuje ke skutečnosti, nýbrž toliko k realitě: při ulpění na zdání, projevu se jednota skutečnosti ztrácí a vzniká půda pro manipulativní přístup k faktům a pro relativismus. Teoretická reprodukce skutečnosti není myslitelná bez lidské aktivity na bázi subjekt-objektového vztahu. Člověk není pouhým průchodištěm poznávacích dějů, v nichž se skutečnost odhaluje, nýbrž teoreticky reprodukována skutečnost ve své jednotě je náš, lidský konstrukt.“⁴⁶ Uvedená poznámka doktora Ransdorfa, že „zdání nepoukazuje ke skutečnosti, nýbrž toliko k realitě“, je velice přesná, když víme, že „realita“ („jsoucno“, „existence“) se ještě nerovná „skutečnost“ jako „nutná existence“. Vždyť po poznání podstaty a jednoty podstaty s jejími projevy (neboli skutečnosti poznávaného jevu a děje) „schein“ z procesu poznání mizí: alespoň v relativním smyslu – uznávání relativní povahy našich poznatků, idejí a teorií není relativismus! –, když víme, že proces poznání spočívá v přechodu od podstaty prvního řádu k podstatě druhého, vyššího a hlubšího řádu atd., atp. „Schein“ poukazuje k objektivní i subjektivní realitě, vyjadřuje objektivní realitu nahodilého, formálně a abstraktně možného i subjektivní realitu iluzí v poznávacím procesu.

Klasickým příkladem toho, že zdání má nejen povahu čistě subjektivní, jak by se patrně domnívalo masové běžné vědomí a úsudkově empirické myšlení, ale má především objektivní charakter, je zbožní a zbožně peněžní fetišismus, jež zkoumá Karel Marx v prvním díle Kapitálu. Příčina fetišistické povahy hodnotové, zbožně peněžní formy produktu lidské práce tkví v tom, že hodnota v sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny čili v hodnototvorném výrobním procesu – a ještě více v sociálně ekonomické praxi zbožní výroby a směny kapitalistické neboli ve zhodnocovacím výrobním procesu – je společenský výrobní vztah, v němž se vztahy mezi lidmi zvětšují, nabývají odcizené a převrácené formy vztahů mezi věcmi a prostřednictvím věcí: společenský výrobní vztah mezi lidmi se zvětšuje zrači i ve zlatě a stříbře jakožto v penězích. Sociálně ekonomická praxe zbožně peněžního fetišismu se pak stává živnou půdou pro vznik a utváření odcizeného, převráceného, falešného, iluzorního a fetišistického vědomí a sebevědomí, iluzorní, převrácené a fetišistické duchovně praktické aktivity lidí, v níž se společenské vlastnosti a funkce věcí zdají být jejich přirozenými vlastnostmi, kdežto přirozené vlastnosti věcí se zdají být na věcech nezávislé. Marx k tomu podotýká mimo jiné: „Na první pohled vypadá zboží jako samozřejmá, triviální věc. Jeho analýza ukazuje, že je to velmi zpropadená věc, plná metafyzické rafinovanosti a teologické zálužnosti. Jako užitná hodnota nemá v sobě nic tajemného, ať už se na ně díváme z hlediska, že svými vlastnostmi uspokojuje lidské potřeby, nebo z hlediska, že tyto vlastnosti dostává teprve jako produkt lidské práce. Je samozřejmé, že člověk svou činností mění formy přírodních látek takovým způsobem, aby mu byly užitečné. Například forma dřeva se změní, když se z něho udělá stůl. Přesto stůl zůstává dřevem, obyčejnou, smyslově vnímatelnou věcí. Ale jakmile vystupuje jako zboží, mění se ve smyslově nadsmyslovou věc. Stojí nejen nohama na zemi, ale staví se vůči všem ostatním zbožím na hlavu, a v jeho dřevěné palici se rodí vrtochy daleko podivuhodnější, než kdyby z něho nic začal tancovat. Mystický charakter zboží tedy nevyplývá z jeho užitné hodnoty. Nevyplývá ani z obsahu určení hodnoty. Neboť předně, ať jsou užitečné práce, čili produktivní činnosti seberozdílnější, je fyziologickým aktem, že to jsou funkce lidského organismu a že každá taková funkce, ať má jakýkoli obsah a formu, je v podstatě vynakládáním lidského mozku, nervů, svalů, smyslových orgánů atd. Za druhé to, co je základem velikosti určení hodnoty, totiž trvání tohoto vynakládání čili kvantita práce, je tato kvantita zřetelně odlišitelná od kvality práce. Za všech poměrů musela člověka zajímat pracovní doba, kterou stojí výroba životních prostředků, třebaže ne stejnou měrou na různých stupních vývoje. Konečně, jakmile lidé tak či onak pracují pro sebe navzájem, dostává také jejich práce společenskou formu. Z čeho tedy vzniká záhadný charakter produktu práce, jakmile na sebe bere formu zboží? Zřejmě z této formy samé. Rovnost lidských prací dostává věcnou formu stejné hodnotovosti produktů práce, míra vynakládání lidské pracovní síly podle jejího trvání dostává formu velikosti hodnoty produktů práce; konečně vztahy mezi výrobcí, v nichž se ona společenská určení jejich práce uskutečňují, dostávají formu společenského vztahu produktů práce. Tajemnost zbožní formy tkví tedy prostě v tom, že se v ní lidem odrážejí společenské charaktery jejich vlastní práce jako předmětné charaktery produktů práce samých, jako společenské vlastnosti těchto věcí, dané jim přírodou; tedy i společenský vztah výrobců k celkové práci se v ní odráží jako společenský vztah předmětů, který existuje mimo ně. Tímto... se z produktů práce stávají zboží, věci smyslově nadsmyslové čili společenské... Zbožní forma a vztah hodnot produktů práce, v němž se tato forma projevuje, nemá naprosto nic společného jejich fyzickou povahou a s věcnými vztahy, které z ní vyplývají.

Je to jen určitý společenský vztah mezi lidmi samými, který tu pro ně nabývá fantastické formy vztahu mezi věcmi. Chceme-li tedy najít nějakou analogii, musíme se uchýlit do mlhavých sfér náboženského světa. Tady se produkty lidské hlavy jeví jako samostatné bytosti nadané vlastním životem, které stojí v určitých vztazích k sobě navzájem a k lidem. Tak je tomu i ve světě zboží s produkty lidských rukou. Toto nazývám fetišismem, který je nerozlučně spojen s produkty práce, jakmile se vyrábějí jako zboží, a který je proto neoddělitelný od zboží výroby... Kdyby zboží uměla mluvit, řekla by: naše užitná hodnota možná zajímá lidi. Nás jako věci se netýká. Co nám ale jako věcem patří, je naše hodnota. To dokazují naše vlastní styky jakožto věci – zboží. Máme k sobě navzájem vztah jen jako směnné hodnoty. Poslechněme si teď, co říká duše zboží ústy ekonoma: „Hodnota“ (směnná hodnota) „je vlastnost věcí, bohatství“ (užitná hodnota) „je vlastnost člověka. Hodnota v tomto smyslu nutně předpokládá směnu, bohatství ji nepředpokládá.“ „Bohatství“ (užitná hodnota) „je atribut člověka, hodnota je atribut zboží. Člověk nebo pospolitost jsou bohatí; perla nebo diamant jsou hodnotné... Perla nebo diamant mají hodnotu jako perla nebo diamant.“ Až dosud neobjevil žádný chemik v perle nebo diamantu směnnou hodnotu. Ale ekonomové, kteří objevili tyto chemické substance, kteří si dělají zvláštní nárok na hloubku kritického myšlení, shledávají, že užitná hodnota věcí je nezávislá na jejich věcných vlastnostech, naproti tomu, že jejich hodnota jim přísluší jako věcem. V tomto přesvědčení se utvrzuje ta podivná okolnost, že užitná hodnota věcí se pro člověka realizuje bez směny, tj. v bezprostředním vztahu mezi věcí a člověkem, kdežto hodnota se realizuje jen ve směně, tj. jen ve společenském procesu. Kdo by si tu nevzpomněl, jak dobrák Oškera poučuje strážníka Pazderku, že „vypadat k světu, to je dar osudu, zato čtení a psaní má člověk od přírody.“⁴⁷

Atribut nutnosti zanikl i u reálného předlistopadového socialismu, který jeden z jeho předních ideologů Vasil Bilak klasicky definoval takto: „reálný socialismus je to, co tady máme“. Tato definice socialismu přehlížela z pozic monopolu na politickou moc ve státě dialektiku existujícího a skutečného, nemarxisticky, metafyzicky ztotožňovala existenci a skutečnost. Ironie dějin, spočívající v zániku skutečnosti společenského systému zvaného „reálně existující socialismus“ (neboli stalinský model socialismu, socialismus sovětského typu) je vlastně připomenutím a prosazením materialistické dialektiky existence a skutečnosti. Polistopadový vývoj také názorně ukazuje, že „nové“ nemusí být vůbec automaticky „lepší“ a „dokonalejší“ než „staré“. Dialektikomaterialistické pojetí zákonů společenského vývoje neznamená chápání procesu sociálního pohybu jako přímočaře a samočinně „vzestupného“ a „pokrokového“.

Stalinský model reálně existujícího socialismu dostihla ironie dějin, neboť představoval ahistorickou nevyvojenou strukturu, a to díky každodenní sociálně ekonomické praktické aktivitě třídy řídicího aparátu, třídy vlastnické velmi nesuverénních správců společenského bohatství, jejíž činnost, nahrazující v systému plánovitě řízení fungování tržního ekonomického mechanismu, neustále kolísala mezi celospolečenskou a zveličeně lokální vlastnickou funkcí, mezi celospolečenským a dílčím, částečným vlastnickým zájmem – podobně jako v systému výrobních vztahů volně konkurenčního či monopolního kapitalismu kolísají tržní ceny kolem cen výrobních a hodnot – a společenská vlastnická funkce zůstávala utopena ve velmi složitě, horizontálně i vertikálně uspořádané soustavě dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, na něž bylo rozdrobeno a rozkouskováno reálně socialistické společenské přivlastňování, a proto výrobním vztahům reálně existujícího předlistopadového socialismu scházela jak žádoucí provázanost dílčích vlastnických funkcí, tak i (a především) vlastnická struktura, v níž by sociálně ekonomická činnost pracovníků řídicího aparátu byla reálně (!), nikoli pouze deklarativně dílčí a podřízenou součástí celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity dělnické třídy a v ústavě deklarovaná diktatura proletariátu získala reálný sociálně ekonomický základ, nebyla pouhou diktaturou řídicího aparátu nad proletariátem. Ono neustálé manévrování a kolísání mezi celospolečenskou a lokálně omezenou vlastnickou funkcí, které nahrazovalo fungování tržního cenového mechanismu, obsahovalo tendenci k utváření celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur, fungujících v souladu s logikou kapitalistického soukromého vlastnictví, z čehož mimo jiné plyne, že v určitém vývojovém stádiu rozkladu a rozpadu třídy řídicího aparátu musely komunistické strany ztratit mocenský monopol v politickém systému reálného socialismu, což pak dále způsobilo rozpad mnohonárodních socialistických států, jak se stalo zjevným v Sovětském svazu, Jugoslávii a Československu. Stalinský model reálně existujícího socialismu nezrodil žádnou relativně sociálně ekonomicky stejnorodou společenskou vrstvu či skupinu, která by se byla schopna stát nositelem pozitivního překonání předlistopadového typu socialismu.

V Číně si komunistická strana udržela politickou moc ve státě, protože mocenský monopol komunistické strany dovoluje zachovat státně administrativní jednotu a celistvost čínské společnosti, a proto může Čína hrát úlohu stále významnějšího hráče procesu globalizace, což uznává i hospodářsky a politicky neustále silící čínská velkoburžoazní finanční oligarchie, jejíž rozumná část si jistě uvědomuje, že pokud by se komunistický mocenský monopol zhroutil, Čína by se opět rozpadla na jednotlivé provincie, v nichž by diktátorsky vládl nějaký generál, jako tomu bylo ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století, a Čína by opět klesla do postavení polokoloniálně závislého státu. I tak ale zůstává obnovování vlastnické subjektivity velkoburžoazních finančních magnátů, velkopřemyslníků a velkoobchodníků pod vedením čínské komunistické strany (neboli

jakýsi „NEP naruby“) „tikající bombou“ v útrokách stávajícího sociálně ekonomického a politického systému v Číně.⁴⁸

Rozklad, rozpad a zhroutil vlastnícké a mocenské struktury reálného socialismu v Sovětském svazu a evropských socialistických státech odstartoval vlnu jakéhosi „zpětného pohybu“ v historickém vývoji lidské společnosti, který charakterizují následující momenty a etapy: 1) zhroutil politických režimů tak zvaného „arabského“ či „afrického“ socialismu – klasickým příkladem je pád Kaddáfího režimu v Libyi; 2) eroze a oslabování tak zvaného „švédského socialismu“ neboli ideologie a politiky, zaměřené na sociální stát a sociálně tržní hospodářství; 3) konečně pak tendence k degeneraci klasického liberálně ekonomického a politického systému na „oligarchický šovinismus“ či klerofašismus v rozličných variantách nábožensko-politického fundamentalismu – islámského (islámský stát), katolického (Polsko, Maďarsko), pravoslavného (Rusko), protestantského (USA); 4) což doprovází stále silící vlna kritiky hodnot klasické liberálně demokratické ekonomické a politické ideologie zprava, z hodnotových orientací pocházejících v mnohém ještě z historických epoch, které předcházely francouzské buržoazně demokratické revoluci, kdy platilo učení o „trojím lidu“ a moc panovníka se odvolovala z milosti boží, neboli ze světonázorových pozic fašizujícího šovinistického nacionalismu, populistické rasistické xenofobní demagogie či rozmanitých verzí klerofašismu – například v podobě obrozované černosotněnské ideologie v Rusku – kritiky, s níž si liberálně demokratická ideologie neví rady.⁴⁹

Pod tímto zorným úhlem lze porozumět i politickému vývoji v USA. Nejnovější prezidentské volby ve Spojených státech, které přinesly vítězství „kačera Donaldovi“, rozhodly v podstatě hlasy příslušníků americké dělnické třídy, především bělošských dělníků z velkých měst a oblastí, odkud se v důsledku globalizovaného volného pohybu produktivního kapitálu, jež svého času odstartovala právě americká velkoburžoazní finanční oligarchie a i „kačer Donald“ z něj vylévil své miliardy, přestěhovala velká část průmyslové výroby do Číny, Indie nebo Mexika. Velká většina amerických dělníků bílé pleti však nemá v hlavách revoluční socialistickou ideologii, jako měla rozhodující většina politicky aktivní části ruského proletariátu v roce 1917, ale právě ideje, které již během globální finanční krize v roce 2008 šířili představitelé konzervativního křídla republikánské strany: totiž kritiku klasické buržoazní liberálně demokratické ekonomické a politické ideologie zprava, odmítání všech podob socialismu, tedy i socialismu „bankovního“, přesvědčení, že skutečný, autentický kapitalismus (čili kapitalismus bez státních zásahů, všech struktur a mechanismů, jež zmírňují sociální dopady kapitalistického vykořisťování) a ekonomika volného trhu slouží zájmům pracující třídy.⁵⁰ Lidé s takovými názory mohou zatleskat nejenom zrušení reformy zdravotního pojištění, o kterou se pokusil prezident Obama, ale též i nastolení autoritářského polofašistického či otevřeně fašistického politického režimu.

Není obtížné pochopit, že značná část především levicově politicky smýšlejících lidí chová sympatie k ruskému prezidentu Vladimíru Putinovi a pokládá jej za „hrdinného bojovníka proti severoamerickému imperialismu“, přičemž nevidí, že současné Rusko mafiánského lumpenkapitalismu už dávno není Sovětský svaz, necítí vůni kadidla a zatuchlý pach pravoslavných klášterů, jenž vane z politické strategie „jeho carského veličenství“ jakožto představitel ruské novoimperialistické lumpenburžoazní oligarchie, neslyší z internetových portálů tak zvaného „ruského patriotického hnutí“ stále hlasitěji znějící kázání obrozované černosotněnské ideologie o „světodějném poslání ruského národa“ – nezaznívalo náhodou ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století něco podobného, i když se jednalo o jiný národ? – coby nositele „svatého grálu“ právě křesťanské náboženské víry, který ovšem k naplnění svého spasitelského dějnotvorného poslání potřebuje vytvořit impérium s novým „carem báťuškou“ v čele, zosobňujícím státní moc stojící nad zákonem, neboť bude pocházet z vůle a milosti boží. Trochu podivnější je na první pohled skutečnost, že zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem – čili do nejvýznamnější politické funkce v mocenské struktuře severoamerického imperialismu – vyvolalo pozitivní ohlas dokonce i mezi některými členy komunistické strany. Ale i tomu lze porozumět: masové veřejné mínění u lidí všech možných politických názorů a postojů má, jak se zdá, největší strach z možného válečného konfliktu mezi Ruskem a Spojenými státy a chová naději, že s příchodem nového muže do Bílého domu bude toto nebezpečí ne-li odstraněno, tak alespoň zmírněno.

Trojúhelník supervelmocí zahrnuje v současné době Spojené státy, Rusko a Čínu. Spojené státy jsou supervelmocí stále ekonomicky, protože jsou v nejhroším případě druhou hospodářsky nejsilnější zemí světa, zůstávají supervelmocí i vojensky a tedy i politickým vlivem. Rusko je supervelmocí vojenskou, hospodářská výkonnost této rozlohou největší země světa však zůstává na úrovni Itálie nebo Belgie – což dokonale odhaluje třídně sociální podstatu a dějnotvornou úlohu bohatýrů ruské mafiánské lumpenburžoazní oligarchie, slovanských bratrů rodných koryfeů českého mafiánského lumpenkapitalismu, jejichž všeslovanský duch zajisté nezahyne. Čína je supervelmocí hospodářsky, ekonomickou výkonností je možná již nyní na prvním místě ve světě, vojensky je však mnohem slabší než Spojené státy i než Rusko. Je zjevné, že v tomto trojúhelníku mají strategicky nejvýhodnější pozici Spojené státy, a proto mohou rozvíjet ofenzivní „herní strategii“, kterou limitují pouze tři drobné okolnosti: a) nemají příliš mnoho šancí v hospodářském soutěžení s Čínou, neboť na Spojené státy dopadá bumerangový efekt logiky zákonitostí epochy globalizovaného kapitalismu (neboli volného pohybu zboží, práce, informací, peněz a peněžního i nepeněžního kapitálu), který svého času uvedly do pohybu; b) nemohou se pustit do válečného konfliktu s Ruskem, neboť to se sice nevyrovná Spojeným státům v oblasti

konvenčních a exotických kosmických zbraní, má však dokonalejší strategické nosiče jaderných hlavic (a možná i lepší rakety středního doletu) – ruská armáda údajně vyvinula například systém umožňující i v případě, že by nedokázala adekvátně odpovědět na první úder protivníka v jaderné válce, odvjetný úder automaticky zasadit –, takže kdyby došlo k válce s použitím jaderných zbraní, bylo by zničeno nejen Rusko, které by je bylo nuceno ve válečném konfliktu použít, leč i Spojené státy by se změnily ve spálenou zemi, v níž by živi záviděli mrtvým; c) Rusko by, jak se alespoň zdá, nesrazilo na kolena ani hospodářské sankce, naopak by je spíše posílily.

Ne úplně hloupý strategický plán k obnově postavení Spojených států coby jediné hospodářské i vojensko-politické supervelmoci by proto mohl zahrnovat zlepšení vztahů s Ruskem, aby se Rusko oddělilo zájmově mocensky od Číny a postavilo se proti ní, načež se pokusit zasadit Číně zdrcující vojenský úder, který by ji oslabil a zlomil především hospodářsky, čímž by bylo politicky výrazně oslabeno i Rusko.⁵¹ V ideálním případě by se „hrdinný bojovník proti severoamerickému imperialismu“ mohl stát spojencem USA k realizaci této strategické ideje a hlubokomyslně se domnívat, že uskutečňuje herní strategii pro hru c „celkově kladným součtem“, v níž jsou vítězi oba dva soupeřící političtí hráči – ruská vláda již přece jednou osvědčila „politickou genialitu“, když před několika lety nepřimo napomohla k pádu Kaddáfího vlády v Libyi.

Čína by se v případném válečném konfliktu se Spojenými státy mohla samozřejmě bránit nejenom vojensky, ale i ekonomicky, mohla by využít jako zbraně fakt, že je věřitelem Spojených států, což by s velkou pravděpodobností vedlo ke krachu americké ekonomiky, zároveň však též i k podlomení hospodářství světového. Je také známo, že svého času měla vojska severoatlantického paktu i přes drtivou převahu velké problémy s jugoslávskou armádou. A Čína – ba i Severní Korea, na níž by si „kačer Donald“ mohl také tounout, možná dokonce s větší pravděpodobností než na Čínu – je vojensky mnohonásobně silnější nežli bývalá Jugoslávie.

Naděje, kterou vkládá, jak se alespoň zdá, z naprostého zoufalství – též ale i z maloměst'áckého životního postoje, jenž se naivně domnívá, že rozliční „lidumilní miliardáři“ nemají nic jiného na práci, než se starat o „obecné blaho“ – značná část masového veřejného mínění do zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem, o němž se domnívá, že zlepší vztahy s Ruskem, je, jak lze dosti věrohodně usuzovat, velmi iluzorní. Program nového nájemníka washingtonského Bílého domu je reakční sociálně ekonomická utopie⁵², a to již proto, že není do nekonečna možné, aby si stát, jehož obyvatelstvo netvoří ani pět procent obyvatelstva zeměkoule, přivlastňoval nárok spotřebovávat asi padesát procent ropných zdrojů planety a produkovat přibližně padesát procent celosvětové výroby škodlivých zplodin. „Kačer Donald“ si zatím počíná v prezidentské roli jako naprostý diletant a pro zlepšení vztahů s Ruskem nehnul dosud ani prstem. Prezident Vladimír Putin si údajně nechal vypracovat psychologický profil nového amerického prezidenta a je prý z něj dosti znepokojen.⁵³ To Donalda Trumpa trápit určitě nemusí. Zdá se však, že není tak zcela nepravděpodobnou hypotéza, že podobné psychologické rozborů Trumpovy osobnosti si nechávají sestavit skuteční vládcové Ameriky, neboli lidé, kteří náleží k americké velkoburžoazní finanční oligarchii a jejichž vlastnické a mocenské zájmy by měl „kačer Donald“, jsa jedním z nich, hájit, vyjadřovat a prosazovat. Pokud tito skuteční vládcové Spojených států dospějí k závěru, že „kačer Donald“ je do té míry psychopat a sociopat a jeho počínání je natolik nepředvídatelné, že by v konečných důsledcích mohlo zmíněné vlastnické a mocenské zájmy ohrožovat, nebude hvězdná politická kariéra „kačera Donalda“ trvat příliš dlouho. A poté se může na americké politické scéně otevřít sociálně politický časoprostor pro opravdu zajímavou politickou figuru posledních amerických prezidentských voleb, kterou byl levicový Bernie Sanders.⁵⁴

Materialistická dialektická logika řeší problém rozporu neboli syntézy protikladných určení zásadně odlišným způsobem než objektivně idealistická dialektická metoda v Hegelově celkově metafyzickém systému: zatímco hegelovská dialektika spatřuje řešení rozporu v nalezení základu protikladných určení – viděli jsme, že bytí a nic se u Hegela sjednocují v dění, přičemž dění jako základ představuje nikoli minulou, ale budoucí etapu vývoje dialektiky bytí a nic –, materialistická dialektika zdůrazňuje, že řešení rozporu spočívá v překonání základu. Klasickým příkladem takového pojetí řešení rozporu v dialekticko-historickém materialismu je marxistická teorie o revoluční společenské úloze proletariátu, která uvádí, že proletariát i buržoazie jsou samozřejmě vtvory světa vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví, ovšem „nestačí prohlásit je za dvě stránky jednoho celku“, jelikož kapitalističtí vlastníci jsou v tomto protikladu konzervativní stranou, kdežto proletariát stranou destruktivní, která je nucena zrušit samu sebe a tím i její protiklad – soukromé vlastnictví: objektivně revolučně demokratický celotřídní zájem proletariátu tak spočívá v překonání veškeré staré sociálně ekonomické (třídně sociální) i výrobně technické (profesně zaměstnanecké) dělby práce, jež nejvíce dopadá právě na životní podmínky proletariátu, a proto je v ní „prakticky dovršena abstrakce od veškeré lidskosti i od zdání lidskosti“; v životních podmínkách proletariátu jsou shrnuty všechny životní podmínky kapitalistické společnosti v „nejnelidštějším vyvrcholení“, protože v proletariátu „člověk ztratil sám sebe, ale zároveň si nejen teoreticky uvědomil tuto ztrátu, nýbrž je také naprosto neodbytnou nouzí – praktickým výrazem nutnosti – kterou již nelze odvrátit ani zastít, přímo nucen bouřit se proti této nelidskosti, proto proletariát může a musí sám sebe osvobodit“. Proletariát „nemůže zrušit své vlastní životní podmínky, aniž zruší všechny nelidské životní podmínky dnešní společnosti, jejichž souhrnem je jeho situace“, a tudíž „zvítězí-li proletariát, nestane se tím nikterak absolutní stránkou společnosti, neboť zvítězí jen tím, že zruší sám sebe i svůj protiklad“, načež „zmizí jak proletariát, tak protiklad, který jej podmiňuje, soukromé vlastnictví“.⁵⁵

Filosoficko-ekonomické kategorie „hodnota“ a „nadhodnota“, které jsou stěžejními pojmy celé dialekticko-logické struktury Kapitálu, rozvíjí Marx z toho důvodu nejen v kontextu „pojem – teorie“, ale i v kontextu „pojem – pojem“. V teorii sociálně ekonomických vztahů kapitalismu je vztažným bodem nejen „počátek“ (původ), ale i „bod“ proměny – sociální revoluce, kdy se všechny rozvinuté konkrétní výrobní (sociálně ekonomické) vztahy svinují, stlačují a přetvářejí v elementární buňku nových vztahů, nové společnosti a právě v tomto bodě jsou pochopeny. Sociálně ekonomické vztahy kapitalismu jsou v „okamžiku“ radikální proměny chápány tak, že výchozí – pro pojem „hodnota“ a zvláště „nadhodnota“ – určení pracovní doby (jako základny společenského bohatství) se proměňuje v určení volného času (jako základny veškerého společenského rozvoje a jako svého druhu předurčení všech hodnotových vztahů). Právě pojem volného času, který má v Kapitálu charakter pojmu jako zárodečné, nerozvinuté určení budoucích základů „tvořivé společnosti“, je hlubinným logickým založením pojmů „hodnoty“ a „nadhodnoty“ i celého teoretického systému rozvinutého na tomto základě. V kapitole „Základní zákon kapitalistické akumulace“, je dialektika volného času a pracovní doby pojata jako základna všech vztahů kapitalistické ekonomiky, a zvláště jako základna dialektiky pracovní doby nutné a nadbytečné.⁵⁶

Pro marxistickou filosoficko-ekonomickou pracovní teorii hodnoty a nadhodnoty – v níž je zdrojem růstu produktivity živé práce i celkové efektivnosti výrobního procesu aplikace vědeckého poznání zákonitostí, které ovládají přírodní síly a živly, jevy a děje, do přeměny přírodních procesů na technologické výrobní postupy, základem hospodářského rozvoje, spočívajícího v růstu společenského nadvýrobku, je tedy vědeckotechnický a technologický pokrok (neboli všeobecná práce coby společenská výrobní síla) – platí, že „skutečná ekonomie – úspornost – záleží v úspoře pracovní doby; (minimum – a redukce na minimum – výrobních nákladů); tato úspornost je však totožná s rozvojem produktivní síly. Nejde tedy vůbec o to zříkat se požitku, nýbrž rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vloh, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla. Z hlediska bezprostředního výrobního procesu může být pokládána za produkci fixního kapitálu, přičemž tento fixní kapitál je sám člověk.“⁵⁷

Oním „člověkem“ je kognitariární proletariát, jenž se jako nová společenská výrobní síla stává producentem nového typu společenského bohatství, kterým je právě volný čas pro rozvíjení individuálních lidských schopností. Je-li ovšem výrobně vztahovou formou všeobecné práce coby společenské výrobní síly globalizované kapitalistického soukromé vlastnictví, nabývá volný čas pro rozvoj lidské individuality (čili přechod z „říše nutnosti do říše svobody“) formu stále masovější trvalé nezaměstnanosti s odtud plynoucími společenskými důsledky v podobě hmotné i duchovní bídy, bezdomovectví, alkoholismu a narkomanie, zločinnosti, sociálně psychologické vykořeněnosti, celkové mravní degenerace lidí atd., atp. – což se bude ve stále větší míře týkat i lidí, kteří se ve svém životě programově zaměřují na celoživotní zvyšování kvalifikace (neboli investování do svého osobního „lidského kapitálu“), aby si projektovali růst svých budoucích finančních příjmů. Právě z toho důvodu je i aktivní a činné třídně sociální bytí kognitariárního proletariátu „souhrnem všech životních podmínek globalizované kapitalistické postindustriální společnosti v nejneldšším vyvrcholení“ a je v něm i přes vysokou hmotnou životní úroveň lidí, kteří náleží ke kognitariárnímu (neboli vědecko-inženýrskému a počítačově informačnímu) proletariátu, „prakticky dovršena abstrakce od veškeré lidskosti i od zdání lidskosti“.

Chceme-li porozumět sociálně ekonomickým důsledkům tak zvané „čtvrté průmyslové revoluce“, měli bychom se snažit poznat pravdu o současném světě. Zdá se, že klíčový opěrný bod, umožňující porozumět světu globalizovaného kapitalismu, představuje poznámka mladého českého levicového sociologa Marka Hrubce v jeho knize „Od zneuznání ke spravedlnosti“, že systém globalizovaného kapitalistického vykořisťování „má ročně více obětí, než kolik si vyžádal každý rok druhé světové války. Podle statistických údajů umírá na následky chudoby a příčin s ní spjatých přibližně 18 milionů osob ročně. Ve Výroční zprávě Rozvojového programu OSN se uvádí, že dvě procenta nejbohatších dospělých obyvatel Země vlastní více než padesát procent bohatství domácností, a padesát procent nejchudších dospělých vlastní méně než jedno procento. Sociální nespravedlnost stávajícího společenského uspořádání tímto způsobem odsuzuje miliony lidí k životu v nejrůznějších formách chudoby. Čtyřicet pět procent lidstva žije pod hranicí chudoby, kterou definovala Světová banka jako dva americké dolary na den. Osmnáct procent lidí žije z méně než jednoho dolaru na den.“⁵⁸

Neoliberální model sociálně ekonomického uspořádání společnosti se tak ukazuje být mnohem „výkonnějším“ a „efektivnějším“ základem genocidní politické strategie, než byl například německý fašismus, neboť likviduje „přebytečné“ a „nevýkonné“, aniž by pro ně musel stavět vyhlazovací koncentrační tábory s plynovými komorami a zaměstnávat tisíce esesáckých dozorců: třikrát více lidí, než kolik bylo Židů zahubených nacisty za druhé světové války, umírá dneska v sociálně ekonomických podmínkách globalizovaného kapitalismu každého roku zcela „svobodně a demokraticky“ a „pravda a láska tak vítězí nad zlem a nenávistí“. V rámci výrobně vztahových forem rozvoje výrobních sil globalizovaného kapitalismu přitom dosahuje produktivita živé práce i efektivnost využívání práce zvěčněle ve výrobní technice a technologických výrobních procesech v oblasti průmyslu i zemědělství takové úrovně, že by na této hříšné planetě nemusel nikdo

žít v chudobě, trpět bídou a hladem, nedostatkem potravin a pitné vody, umírat na nedostatek potřebných léků, ale naopak by bylo možné doslova „ze dne na den“ zavést komunismus ve smyslu společnosti, založené na rozdělování podle rozumných (!!!) – jak dlužno znovu a znovu opakovat a zdůrazňovat – potřeb: přičemž tato možnost je mnohem reálnější, než byla za života zakladatelů a klasiků marxismu. Jak se alespoň zdá, lze tak usuzovat podle současných diskusí o tak zvaném „nepodmíněném základním příjmu“. Mnoho lidí se domnívá, že se jedná o nějaký nesmysl, podobný některým – zajisté dobře míněným – návrhům a projektům nadšených ekologů, na internetu je však možné nalézt kupříkladu videozáznam přednášky, z níž se lze dozvědět, že kdyby se podařilo k tomuto účelu využít 30% finančních toků, zahrnujících různé formy spekulativně parazitního kapitálu, bylo by možné vyplácet (zřejmě každému obyvateli planety) nepodmíněný základní příjem ve výši 700 eur měsíčně, což už je finanční částka dosti solidní – jedno euro stojí, pokud se nemýlím, třiatdvacet či čtyřiatdvacet korun českých – a vyšší, než je čistá minimální mzda v českých zemích.⁵⁹

Živá konkrétní práce tradičního industriálního proletariátu, která v průběhu „čtvrté průmyslové revoluce“ – ještě více tomu patrně bude v průmyslových revolucích dalších – mizí a zaniká rozvojem pružně robotizovaných technologických výrobních procesů a systémů, čímž se právě kognitářní proletariát stává rozhodující výrobní silou, je prací konanou z vnější nutnosti a pro vnější účel, čili je to práce námezdní a odcizená, o níž hovoří vlastně už bible ve výrociích typu „v potu tváře chléb svůj dobývatí budeš“, „kdo nepracuje, ať nejí“ nebo „hoden jest dělník mzdy své“. Nezanikla však a ani nemůže zaniknout práce ve své člověkotvorné funkci, která, jak znovu připomínáme, zformovala člověka dnešního psychosomatického typu a v níž člověk nalézá smysl svého života. Takovéto neodcizené práce bude stále nekonečné množství, a proto se sociálně historickou nutností (čili skutečností) stává (stane) objektivní potřeba vrátit, tak řečeno, práci její „čest“ rozvíjením „průmyslu“ rozvoje lidských schopností, jenž přeměňuje „toho, kdo jím disponuje, v jiný subjekt, takže jako tento jiný subjekt pak také vstupuje do bezprostředního výrobního procesu“⁶⁰, hledá a nalézá novou sociálně ekonomickou podstatu i smysl lidské práce jako výdělečné činnosti, odvíjející se od splývání pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými, neomezuje v žádném případě rozvoj lidských schopností na schopnost být flexibilní cvičenou opicí kapitalistického vykořisťování. Ve společenském systému, v němž bude opravdu platit „buď práci čest!“, jelikož půjde o práci, která nebude odcizena a vykořisťována, může být zavedení „nepodmíněného základního příjmu“ zajisté pouze a jedině dílčí a podřízenou součástí systému opatření, vedoucích k takovému cíli. Globalizovanou velkoburžoazní finanční oligarchii tak dostihuje ironie dějin, když před ní vyvstává „strašidlo komunismu“ v obou známých a nastíněných významech toho slova: čili komunismu ve smyslu rozdělování podle rozumných potřeb i komunismu ve smyslu systému výrobních vztahů, v jejichž sociálně ekonomickém obsahu se všichni členové společnosti aktivně zapojují do vlastnického řízení a spolurozhodování.⁶¹

Karel Marx píše v doslovu ke druhému vydání prvního dílu Kapitálu, že „ve své mystifikované formě se dialektika stala německou módou, poněvadž se zdálo, že oslavuje to, co existuje. Ve své racionální podobě vzbuzuje u buržoazie a jejích doktrinářských mluvčích pohoršení a hrůzu, protože v pozitivním pochopení existujícího zahrnuje zároveň i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku, protože každou vzniklou formu chápe v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky, protože jí nemůže nic imponovat, před ničím se nesklání, protože je ve své podstatě kritická a revoluční.“⁶² Materialistická dialektika tvoří podstatu „rozumu dějin“, logiky zákonitostí historického vývoje lidské společnosti, která se vskutku před nikým a ničím nesklání, ani před lidumilnými miliardáři s jejich miliardami, ani před politickými vůdci údajně bohem vyvolených národů, a protože je kritická a revoluční, klade historický vývoj lidské společnosti čili proces střídání společensko-ekonomických formací na jevišti dějin ve formě několika souběžných vývojových linií, jako organický celek, jako strom, z jehož kmene může po uschnutí a odpadnutí jedné větve pokusu o sociálně spravedlivý společenský řád, vyrašit nová, silná a životaschopná větev pokusu nového.⁶³ Protože tak jako máme jistotu, že „hmota zůstává ve všech svých proměnách věčně táž, že žádný z jejích atributů se nemůže nikdy ztratit a že s touž železnou nutností, s jakou jednou vyhubí na zemi svůj vrcholný květ, myslícího ducha, zrodí jej jinde a jindy znovu“⁶⁴ – stejně tak nelze v lidském myslícím duchu, pokud bude žít, zahubit a zničit myšlenku sociální spravedlnosti a svobody, spočívající v sociálně ekonomickém osvobození od vykořisťování člověka člověkem, v utvoření beztřídní společnosti, v níž se základním společenským bohatstvím stane volný čas pro humanistický rozvoj lidské individuality a stát jako stroj na potlačování bude nahrazen společenskou samosprávou, myšlenku, která jediná je hodna toho, aby se stala materiální silou, když ovládne masy: a pokud se tak nestane, zahyne lidský svobodný a tvořivý duch na této planetě dříve, než mohly začít jeho skutečné dějiny.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky

1) Namátkou si vzpomínám na ještě jednou takovou doktorskou dizertaci obdobné povahy. Jde o monografii dnes již zemřelého vysokoškolského profesora Jindřicha Zeleného – viz Zelený, J.: O logické struktuře Marxova Kapitálu (příspěvek ke zkoumání základních logických otázek současného marxismu); Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962. Je příznačné, že profesor Bosenko i asistent Kušakov se ve svých výkladech vyjadřovali o této práci Jindřicha Zeleného velmi pochvalně.

2) Viz Bosenko, V. A.: Dialektika kak teorija razvitiija; Izdatel'stvo Kievskogo universiteta, Kiev 1966, str. 5-9. Lenin píše, že i u Engelse se objevuje tendence vysvětlovat zákony materialistické dialektiky (například zákon negace negace) na základě příkladů (pšeničné zrnko, prvotní komunismus, diferenciální a integrální počet, atd., atp.), Engels to však dělal kvůli popularizaci materialistické dialektické logiky a teorie poznání (Viz Lenin, V. I.: Filozofické sešity, Sebrané spisy sv. 29; Svoboda, Praha 1988, str. 332 – jedná se o fragment „K otázce dialektiky“). Engels vždy zároveň zdůrazňoval, že jestliže se pšeničné zrnko vyvíjí a roste podle zákonů dialektiky a stejně tak probíhají v souladu s dialektickými zákony i sociální revoluce a obecnou logickou strukturu matematických operací derivování a integrování tvoří zákon negace negace, neplyne z toho v žádném případě, že budeme-li znát logiku dialektického zákona negace negace, dokážeme současně pěstovat pšenici, derivovat a integrovat, nebo úspěšně vést a řídit proletářskou revoluci, neboť tyto procesy se řídí kromě obecného dialektického zákona i svými specifickými zákonitostmi, v nichž se obecný, dialektickou logikou a teorií poznání objevený a formulovaný zákon, projevuje a realizuje. Materialistickou dialektickou logiku bychom mohli obecně vymezit jako metodu adekvátního, objektivně pravdivého odrazu (čili poznání) objektivní skutečnosti. Lenin si při konspektování Hegelovy „Vědy o logice“ vypsál Hegelovo vymezení filosofické metody: „Metoda je vědomí o formě vnitřního samopohybu jejího obsahu“ (Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 117). Okrajová poznámka: ve známém Russelově paradoxu teorie množin figuruje postava vesnického bradýře: „Vesnický bradýř holí jen ty obyvatele vesnice, kteří se neholí sami. Může holit také sám sebe? Nebude-li se holit, bude náležet k obyvatelům vesnice, kteří se neholí sami, a proto by se měl holit, jakmile by se ale začal holit, poruší základní podmínku zadání onoho šprýmovného logického paradoxu, podle níž sám sebe holit nemá“. Tato zábavná hádanka ilustruje paradox obecné teorie množin: množina všech ordinárních množin (množin, které nejsou svými vlastními prvky, částmi) nemůže být podle vymezení svým vlastním prvkem, a právě z toho důvodu by v souladu s tímto vymezením měla být svým vlastním prvkem (částí), což je ovšem v diametrálním rozporu s klasickou i moderní (matematickou, symbolickou) formální logikou. (Viz Bibler, V. S.: Myšlení jako tvorba (úvod do logiky myšlenkového dialogu); Mladá fronta, Praha 1983, str. 24-27). Okrajová poznámka číslo dvě: na téže stránce Filozofických sešitů, na níž si Lenin zapsal Hegelovu definici filosofické metody poznání – a je zjevné, že s ní souhlasil, protože v dialektické metodě jde o vnitřní nutnou souvislost jevů a vývoj jejich pojmových snímků a skutečnost zkoumaného předmětu odhaluje právě analyticko-syntetická metoda, zahrnující analýzu i syntetické pojmové zobrazení vzájemného vztahu podstaty zkoumaného objektu a jejich projevů, jež převádí jevový pohyb na pohyb podstatný –, si zároveň vypsál i Hegelovu poznámku o vzájemném vztahu filosofie a matematiky: „Filozofie má mít svou vlastní metodu (nikoli metodu matematiky)“, čili jí nestačí ani geometrická (axiomatiko-deduktivní) metoda Spinozova, neboť matematika zobrazuje zkoumané procesy jednostranným způsobem, což lze názorně předvést na pokusu, v němž se ruský ekonom a statistik polského původu Ladislaus von Bortkiewicz, jenž byl svého času profesorem matematiky (matematické statistiky) na berlínské univerzitě, snažil pomocí algebraické metody zpochybnit nebo úplně vyvrátit Marxovo řešení přeměny hodnot na jejich vývojové modifikace ve výrobních cenách ve třetím díle Kapitálu: Bortkiewiczovo řešení pouze absolutizovalo a zvečnilo formálně logické antinomie pracovní teorie hodnoty Davida Ricarda, podle níž buď obecně platí zákon hodnoty, a pak se hodnoty nemohou přetvářet na výrobní ceny, nebo mohou vznikat výrobní ceny, v takovém případě však hodnotový zákon nemá všeobecnou platnost; „transformační problém“, jak jej Bortkiewicz znázorňuje na systému rovnic ekonomické rovnováhy mezi třemi odvětvími, skládajícími dohromady prostou reprodukci, není vlastně řešením této otázky, ale pouze zdokonalenou ilustrací jednoho zvláštního a velmi zjednodušeného případu přeměny hodnot ve výrobní ceny – a i v tomto zvláštním případě představuje kvadratická rovnice druhého stupně řešení pouze proto, že algebraický postup dokázal pojmově uchopit konkrétní totožnost (totožnost v rozdílnosti), když ukázal, že rovnost velikosti dvou celků vzniká z nerovnosti velikosti částí, které tyto celky tvoří. (Viz Neužil, F.: Zvláštnosti Bortkiewiczovy algebraické metody při řešení „transformačního problému“, což je dosud neopublikovaná, čtyřicet devět stránek zvláštní studie, kterou autor zpracoval v období listopad 2016 – leden 2017).

3) O tom, že „dvíženíje voobšče“ (pohyb jako takový, pohyb vůbec, pohyb obecně) je svou podstatou „vsěgda razvítije“ (vždy rozvoj, vývoj), čili samopohyb a samovývoj viz Bosenko, V. A.: Dialektika kak teorija razvitiija, v citovaném vydání například str. 10-18 a str. 55-82. Dále pak Engels, F.: Anti-Dühring; Svoboda, Praha 1949, str. 123.

4) Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 294.

5) Lenin ve Filozofických sešitech uvádí, že „dvě základní (či dvě možné, neboli dvě v historii pozorované) koncepce vývoje (evoluce) jsou: vývoj jako zmenšování a zvětšování, jako opakování, a vývoj jako jednota protikladů (rozdvajování jednoho na protiklady, které se vzájemně vylučují, a jejich vzájemný vztah). První koncepce pohybu opomíjí samopohyb, jeho hybnou sílu, jeho zdroj, jeho motiv (nebo bývá tento zdroj přenášen navenek – bůh, subjekt atd.). Druhá koncepce věnuje pozornost hlavně poznání zdroje „samo“pohybu. První koncepce je mrtvá, nevýrazná a suchá. Druhá je živá. Jen druhá koncepce dává klíč k „samopohybu“ všeho jsoucího; jen ona dává klíč ke „skokům“, k „přerušeni postupnosti“ k „zratu v protiklad“, ke zničení starého a vzniku nového.“ (Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 333 – opět se jedná o fragment „K otázce dialektiky“).

6) Britský fyzik Stephen William Hawking sestrojil teorii kvantové gravitace, z níž mělo vyplývat, že náš vesmír nepotřeboval ke svému vzniku žádný „velký třesk“, jenž má dle křesťanské náboženské filosofie dokazovat stvoření světa bohem: dle kvantového matematického modelu gravitační interakce vytváří totiž vesmírný časoprostor plochu, jejíž rozměr je konečný, ale nemá žádnou hranici a žádný okraj. (Viz Hawking, S. W.: *Stručná historie času*; Mladá fronta, Praha 1997, například str. 116-140, zvláště pak stránky 116 a 135).

7) Viz Zelený, J.: *O pravdivém a poctivém myšlení (úvahy o dialektice moderního vývojového myšlení)*; Svoboda, Praha 1988, str. 22-62, na nichž profesor Zelený uvádí mimo jiné příklady pojmových systémů z oblasti struktur ahistorického a nevývojového teoretického myšlení (viz tamtéž, str. 57-60). Z uvedeného plyne mimo jiné, že starořecká hérakleitovská živelná materialistická dialektika nebyla teorií vývoje, leč pouze filosofickou teorií dění (rusky „stanovlenije“), neboť znala pouze zvrtné změny a děje, které vyjadřovala nikoli v pojmech, ale v poetických obrazech „ohně“ či „řeky“ nebo „ohně boje“ – a to například v těchto básnických výrociích: „Tento svět [týž pro všechny], nestvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy byl, je a bude věčně živým ohněm, rozněčujícím se podle míry a hasnoucím podle míry“; „Boj je otcem všeho i králem všeho a jedny učinil bohy, druhé lidmi, jedny udělal otroky, druhé svobodnými“. Svět se v tomto filosofickém modelu rodil coby kosmos jako pták Fénix z popela z chaosu – vyjádříme-li tuto myšlenku pojmoslovím obecné teorie systémů, strukturně systémová uspořádanost vzniká z neuspořádanosti (entropie) – a znovu se do chaosu vracel. Hérakleitovská dialektika proto ani nemohla být pramenem filosofické metody empirického a pojmově teoretického poznávání světa v rozličných přírodních a společenských vědách: byla nikoli logikou, ale spíše estetikou, uměleckým zobrazením pohybu; není divu, že se o tomto obecně teoretickém modelu praví, že v něm „vše plyne“ („panta rei“), zároveň ale se v něm vlastně nic nemění. (Viz Kessidi, F. Ch.: *Hérakleitos*; Svoboda, Praha 1985, str. 59-102).

8) Engels, F.: *Anti-Dühring*, v citovaném vydání str. 54. Viz také tamtéž, str. 308.

9) Viz Bosenko, V. A.: *Dialektika kak teoriija razvitija*, v citovaném vydání například str. 205-230.

10) Viz Engels, F.: *Dialektika přírody*, Sebrané spisy sv. 20; Svoboda, Praha 1966, str. 487-488.

11) Viz Iljenkov, E. V.: *Dialektičeskaja logika (očerki istorii i teorii)*; Politizdat, Moskva 1974, str. 37. Jedná se o esej „Myšlenije kak atribut substancii“ – viz tamtéž, str. 19-54).

12) Engels, F.: *Dialektika přírody*, v citovaném vydání str. 508.

13) Viz Iljenkov, E. V.: *Dialektičeskaja logika*, v citovaném vydání str. 42-54.

14) Viz Spinoza, B.: *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*; Svoboda, Praha 1977, str. 51-377. Uvedené citáty z *Etiky* lze nalézt na str. 373 (citát první) a str. 151 (citát druhý). Viz též Iljenkov, E. V.: *Dialektičeskaja logika*, v citovaném vydání str. 19-54, kde čtenář nalezne již zmíněný esej „Myšlenije kak atribut substancii“.

15) Marx, K. – Engels, F.: *Svatá rodina*, Sebrané spisy sv. 2.; SNPL, Praha 1957, str. 57.

16) Marx, K.: *Bída filosofie*, Sebrané spisy sv. 4.; SNPL, Praha 1958, str. 148.

17) Engels píše, že práce zdokonalovala, zjemňovala anatomickou strukturu a funkce lidské ruky, čímž mohla ruka vykonávat stále širší okruh pracovních činností, což v důsledku působení zákona korelace růstu, jak jej nazval Darwin, zpětně (zpětnovazebně) ovlivňovalo vývoj mozku a smyslových orgánů (především zraku a sluchu) i orgánů řečových – a rozvoj abstraktního myšlení, schopnosti usuzovat a uvažovat se pak dále odrážel ve zdokonalování pracovní činnosti ruky. (Viz Engels, F.: *Dialektika přírody*, v citovaném vydání str. 453-460 – jedná se o nedokončený Engelsův rukopis „Podíl práce na polidštění opice“).

18) Viz Marx, K.: *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*; Svoboda, Praha 1978, str. 49-88.

19) Marx, K. – Engels, F.: *Manifest komunistické strany*, Sebrané spisy sv. 4; SNPL, Praha 1958, str. 450.

20) Viz Marx, K. – Engels, F.: *Německá ideologie*, Sebrané spisy sv. 3; SNPL, Praha 1958, str. 81 a str. 88-89.

21) Bosenko, V. A.: *Dialektika kak teoriija razvitija*, v citovaném vydání str. 224.

22) Tamtéž, str. 226. Šířeji viz tamtéž, str. 152-230.

23) Viz tamtéž, například str. 83-151. Okrajová poznámka: přírodně historický proces střídání společensko-ekonomických formací na „jevišti“, na němž se lidé stávají „herci i režiséry svého vlastního historického dramatu“, však nelze chápat ortodoxně a dogmaticky ve smyslu představy, že historický vývoj lidské společnosti je jakousi „jednosměrnou dálnicí“, na níž se společenské formace postupně střídají (jako vlakové či autobusové zastávky) ve směru: prvobytně pospolná formace – otrokářství – feudalismus – kapitalismus – socialismus (coby první fáze komunismu) s pětistupňovým schématem vývojových etap společenského rozvoje, jak to vykládal tak zvaný „marxismus-leninismus“ jako oficiální vládnoucí ideologie reálně existujícího předlistopadového socialismu, jenž měl s marxismem a leninismem dost málo společného, neboť Marxovu i Leninovu teorii přizpůsobil myšlenkovým stereotypům, schématům a iluzím sociálně mytologické ideologie vládnoucí předlistopadové třídy řídicího aparátu (která se nepřesně nazývá ideologií stalinsko-neostalinskou). Historický vývoj lidské společnosti začíná z prvobytně pospolného společenského řádu, rodově kmenového (klanového) společenského uspořádání, v němž jsou všichni příslušníci rodu a kmene společnými vlastníky půdy, určitého

území, na němž rod a kmen žije, a toto společné, prvobytně pospolitě vlastnictví charakterizuje přirozená jednota živé práce lidí – ve starší době kamenné (neboli v paleolitu) je touto prací lov a sběračství – s jejími věcnými přírodními předpoklady. V dalším vývoji se člověk neboli lidská společnost stále více vyděluje z přírody na základě rostoucí produktivní síly práce, která roste díky zdokonalené lidské součinnosti cestou rozvoje dělby společenské práce – ve střední době kamenné (mezolitu) lidé přecházejí od lovu a sběračství k chovu dobytka a kočovnému pastevectví; v mladší době kamenné (neolitu) začínají lidé pěstovat obilí; v době bronzové a železné se pak s výrobou dokonalejších pracovních nástrojů (i zbraní) odděluje od zemědělství řemeslná výroba a obchod –, čímž se původní rodové a kmenové vlastnictví pŕdy rozpadá na vlastnictví jednotlivých rodin. Rozštěpení živé práce do jejích jednotlivých forem za situace, kdy jsou s těmito formami doživotně spojeny velké skupiny lidí, přináší s sebou vztahy vzájemné závislosti a nerovnosti těchto skupin a vrstev. Tyto vztahy, které se vytvářejí v procesu vynakládání živé práce, nalézají svůj protipól v podobě nerovného rozdělení produktů práce, mezi nimiž hrají rozhodující úlohu výrobní prostředky. Sociálně ekonomická nerovnost, obsažená ve společenských vztazích produkovaných živou prací, se transformuje do sociálně ekonomické nerovnosti ve společenských vztazích zprostředkovaných věcmi – ve vztazích vlastnictví výrobních prostředků, v nichž se akumuluje minulá, zvětšená a mrtvá lidská práce. Společenský vztah, rodící se z živé lidské práce, nabývá nové, zvětšené formy soukromého vlastnictví výrobních prostředků a je touto formou pohlcen. Specializovaná a diferencovaná (a současně i koordinovaná a kooperovaná) lidská praktická, předmětně přetvářecí činnost získává vedle své výrobně silové dimenze novou dimenzi sociálně ekonomickou a stává se vlastnickou (nebo nevlastnickou) aktivitou, produkující sociálně ekonomickou nerovnost vlastnictví a nevlastnictví. Tak vzniká spolu s výrobně silovou (výrobně technickou čili profesně zaměstnaneckou) dělbou práce i dělba práce sociálně ekonomická (třídně sociální). V lůně prvobytně pospolitě společnosti tak rodí jednota soukromého vlastnictví a dělby práce (viz Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 46), a to v konkrétně historické formě rozvoje drobného, svobodného soukromého vlastnictví výrobních prostředků zbožních malovýrobců, založeného na jejich vlastní práci (či na práci příslušníků rodiny). S dalším rozvojem dělby práce, kdy se odděluje práce duševní od práce fyzické, práce řídicí od práce řízené (výkonné) a toto oddělení se prakticky realizuje v podobě sociálně ekonomické nerovnosti vlastnických a nevlastnických rolí a funkcí, se soukromé vlastnictví výrobních prostředků stává vykořisťovatelským soukromým vlastnictvím, jež plodí výrobní vztahy panství a podřízenosti (nadvlády a poroby), a to ve třech základních souběžných vývojových liniích: otrokářství, feudalismu a tak zvaného „asijského výrobního způsobu“, v němž tvoří starověké otrokářství i středověké poddanství a nevolnictví sociálně ekonomické vrstvy společné společensko-ekonomické formace. V rámci výrobních vztahů kapitalistického způsobu výroby (přeměny sociálně ekonomické praxe prosté zboží výroby a směny na sociálně ekonomickou praxi kapitalistické zboží výroby a směny) –, v nichž se zbožím stává pracovní síla (schopnost pracovat) osobně svobodného dělníka, svobodného jak od otrocké či poddanské a nevolnické závislosti, tak i od soukromého vlastnictví výrobních prostředků (především zemědělské pŕdy nebo řemeslnických pracovních nástrojů), čímž se tento osobně svobodný dělník stává námezdně pracujícím nevlastníkem, jehož živá konkrétní práce je produktivní pro kapitál, neboť produkuje nadhodnotu pro měnící a rozvíjející se vykořisťovatelské potřeby třídy kapitalistů, jejíž revoluční dějnotvorná úloha spočívá v tom, že produkuje hrobaře svého hospodářského a politického panství: klasický industriální a posléze kognitariární proletariát – se historické vývojové linie vykořisťovatelského soukromého vlastnictví opět spojují v jednu. To, že (autentický, opravdový, skutečný) marxismus je schopen akceptovat objektivní skutečnost, že historický vývoj lidské společnosti může probíhat ve formě paralelních vývojových linií – čili i takových vývojových linií, které mohou zdegenerovat a stát se slepou vývojovou uličkou, čímž se uchovává možnost, že přechod od nižší k vyšší společensko-ekonomické formaci se může odehrávat tak zvaně „organicky“ neboli způsobem podobným tomu, jímž z jednoho kmene nejdříve vyraší jedna větev, posléze ale uschne a odpadne, takže může vyrašit větev nová, silná a životaschopná – dovoluje porozumět příčinám zhroucení vlastnické a mocenské struktury předlistopadového socialismu a pojmově teoreticky vymodelovat socialismus nového historického typu. (Viz především Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859); Svoboda, Praha 1974, str. 85-129. Viz též Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis číslo 3/1985, především str. 313-327. A dále Heller, J.: Přínos klasiků pro analýzu procesu přechodu od kapitalismu ke komunistické společensko-ekonomické formaci. In: Heller, J. – Neuzil, F.: Kdopak by se Marxe bál?; Nakladatelství FUTURA, Praha 2011, str. 17-18. Jedná se o první kapitulu zmíněné knihy na str. 15-33).

24) Viz Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 127.

25) Tamtéž, str. 225-226.

26) Celá tato textová pasáž o hledání a nalézání nekonečného v konečném, obecného v jednotlivém, věčného v časném a absolutního v relativním viz především Bosenko, V. A.: Dialektika kak teorija razvitiya, v citovaném vydání str. 230-240. Viz též Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 509-515 a Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 114. Okrajová poznámka číslo jedna: pokud je mi známo, tak v období reálné existujícího předlistopadového socialismu se relativně úspěšně podařil pouze jeden pokus o vytvoření systému kategorií materialistické dialektické logiky. Jedná se o monografii Václava Černíka, která

vyšla v Bratislavě – viz Černík, V.: Systém kategorií materialistické dialektiky (Kritika Hegelovej Logiky ako vedy); Pravda, Bratislava 1986, celkem 729 stran. Okrajová poznámka číslo dvě: o tom, že v materialistické dialektické logice se filosofický „pojmem o pojmu“ rodí ze spojení principu logicko-teoretického s principem umělecko-estetickým, viz Bibler, V. S.: Myšlení jako tvorba, v citovaném vydání str. 213-231. Okrajová poznámka číslo tři: racionalistický dialekticko-materialistický světový názor zahrnuje kromě jiného též pojmový (myšlenkový) obsah kategorie „víra“, tedy i „víra“ v „absolutno“. Jedná se ovšem o „víru“ a „absolutno“, které se odvíjejí od „tohoto“ světa a nepotřebují se uchýlovat k „onomu“ světu, jak to činí všechny možné formy odcizeného, falešného, převráceného a fetišistického náboženského vědomí (z toho důvodu je také naprosto nesmyslnou otázka, co je lepší, zda křesťanství nebo islám) – viz Šinkaruk, V. I. – Jacenko, A. I.: Gumanizm dialektiko-materialističeskogo mirovozzrenija; Izdatelstvo političeskoj literatury Ukrajiny, Kiev 1984, například str. 7-52. O obou autorech této publikace jsem se zmínil vlastně již na začátku svého vypravování, když jsem o nich uvedl, že náleželi ke kyjevské filosofické škole. Okrajová poznámka číslo čtyři: je obecně známo, že díky jak teorii diferenciálního a integrálního počtu, tak i teorii nekonečných množin, (neboli množin s nekonečnou mohutností, nekonečným počtem prvků) se (především tak zvaná „vyšší“) matematika dialektizovala. Teorie nekonečně velkých množin tak rozeznává potenciální a aktuální nekonečnost, podle níž se například liší mohutnost množiny přirozených čísel od mohutnosti čísel reálných. Nejen nekonečně malá, ale i nekonečně velká čísla se tak stávají proměnnými veličinami, čímž se právě do matematiky, která pracuje převážně s fixními entitami neboli jednou provždy danými, hotovými a neměnnými jsoucnými, vnáší pohyb a tím i dialektika – viz Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 533-546. I tak ovšem dlužno mít neustále na zřeteli, že matematika jako věda, jako pojmový celek sestávající ze systému teorií, zůstává myšlením v poli ahistorických a nevyvojových pojmově teoretických struktur, jak to uvádí zmiňovaná studie profesora Jindřicha Zeleného o pravdivém a poctivém myšlení.

27) Viz Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 41.

28) Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 115.

29) Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 41.

30) Viz Gegel, G. W. F.: Encyklopedija filosofskich nauk, tom 1. Nauka logiki; Izdatelstvo Mysl, Moskva 1974, str. 217-229. Mám k dispozici právě toto ruské vydání prvního dílu Hegelovy Encyklopedie filosofických věd.

31) Viz Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie; Zvon, Praha 1996, str. 283-294, především str. 286, která jednoznačně dokládá Kantův agnosticismus v otázce poznatelnosti objektivní reality světa neboli „věci o sobě“.

32) Viz Lenin, V. I.: Materialismus a empiriokriticismus (kritické poznámky k jedné reakční filosofii); Svoboda, Praha 1952, str. 111-115. Připomeňme si, že George Berkeley, tvůrce klasického systému filosofického subjektivního idealismu, byl ochoten uznat všechny poznatky přírodních věd – pokud se přírodní vědy na oplátku zřeknou pojmu „hmota“ ve filosofickém smyslu objektivního zdroje našich počtů, vjemů i pojmů, idejí a teorií vnějšího světa – viz tamtéž, str. 8-19, zvláště pak str. 16.

33) Viz Zelený, J.: Pojednání o dialektice; Academia, Praha 1982, str. 107-124.

34) Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 210.

35) Viz tamtéž, například str. 156.

36) Marx, K. – Engels, F.: Sebrané spisy sv. 32; Svoboda, Praha 1970, str. 72-73. Jedná se o Marxův dopis Engelsovi z 25. března 1868.

37) Viz Zelený, J.: O logické struktuře Marxova Kapitálu, v citovaném vydání například str. 63-65.

38) Marx, K.: Ke kritice politické ekonomie – předmluva, Sebrané spisy sv. 13.; Nakladatelství politické literatury, Praha 1963, str. 36-37.

39) Engels, F.: Ludvík Feuerbach a vyústění německé klasické filosofie, Sebrané spisy sv. 21.; SNPL, Praha 1960, str. 297.

40) Tamtéž, str. 295.

41) Tamtéž, str. 296.

42) Tamtéž.

43) Tamtéž.

44) Celá textová pasáž o vzájemném vztahu kategorií „bytí“, „existence“, „skutečnost“ vychází z myšlenkového obsahu teoretické studie onoho druhého představitele kyjevské filosofické školy, o němž jsem se zmínil na samém začátku svého článku: totiž Jurije Vjačeslavoviče Kušakova – viz Kušakov, Ju. V.: Pro spivvidnošennja kategorij „buttja“, „isnuvannja“, „dijisnist“. In: Visnik kiiivskogo universitetu No. 8, Serija filosofii; Vidavniče objednannja „Viša škola“ Vidavnictvo při kiiivskomu deržavnomu universiteti, Kiiiv 1976, str. 33-39.

45) Viz Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 143-146. Okrajová poznámka: Velký rusko-český slovník, do něž lze nahlédnout v Klementinu, nás poučuje, že slovo „kážimost“ znamená v ruštině zdání jako filosofický pojem, kdežto slovo „vidimost“ znamená zdání jako spíše subjektivní iluzi.

46) Ransdorf, M.: Nové čtení Marxe I; Futura, Praha 1996, str. 80. Jedná se o kapitulu II: Filosofický problém skutečnosti.

47) Marx, K.: Kapitál I; Svoboda, Praha 1978, str. 85-97, kde vědyctivý čtenář najde kapitolu „Zbožní fetišismus a jeho tajemství“. Zmíněné postavy náleží do Shakespearovy hry „Mnoho povyku pro nic“.

48) Viz především Heller, J.: Socialistická dělnická třída jako subjekt společenského vlastnictví v podmínkách staré společenské dělby práce; Filozofický časopis 5/1983, str. 657-679. Podobně viz Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelseva pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis 3/1985, především str. 327-336. Viz též kupříkladu Neužil, F.: Socialistický způsob výroby z hlediska logiky utváření výrobní ceny zboží, což je dosud neopublikovaná teoretická studie, zvlíci 27 stran, kterou jsem zpracoval v lednu 2017, a v ní pak především str. 9-10.

49) Viz stať „Sovětský svaz se rozložil přes noc. Nepředpokládejte, že západní demokracie bude trvat navždy“, která se objevila na internetových Britských listech 6. 12. 2016.

50) Viz Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát; Nakladatelství Rybka Publishers, Praha 2011, například str. 15-101.

51) Viz článek „Světová válka. Zcela vážně. Po nástupu Trumpa zazněly do Ameriky signály, které jsme přešli“, jež bylo možno nalézt 30. 1. 2017 na internetových Parlamentních listech. Stať zrcadlí oficiální stanovisko čínského ministerstva zahraničních věcí a obrany, že se po nástupu Donalda Trumpa do funkce prezidenta Spojených států zvýšila pravděpodobnost válečného konfliktu mezi USA a Čínou.

52) Viz stať pod názvem: „Obrovská bída v USA. Kdo ztratí průmysl, neužije lidi. S Ruskem klid, teď Čína? Docentka Švihlíková doplňuje k Trumpovi, co nebylo řečeno“, která se ukázala na Parlamentních listech 14. 11. 2016. Okrajová poznámka: Donald Trump prý ve svém inauguračním projevu prohlásil, že díky jeho zvolení „se politická moc z Washingtonu opět vrací americkému lidu“, což připomíná parafrázi slavného výroku Jana Ámose Komenského: „Vláda věcí tvých k tobě se opět navrátila, ó lide americký!“ Lze poměrně věrohodně předpokládat, že vážený pan Trump o blízkosti svého tvrzení z projevu při nástupu do prezidentské funkce s výrokem Komenského nic neví, podobně jako si ani Václav Havel možná ani nebyl vědom, že svůj výrok o „vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávistí“ vlastně ukradl Gándhímu.

53) Viz článek s odpovídajícím názvem, jež se objevil mezi novinkami internetového Seznamu v úterý 21. 2. 2017.

54) Okrajová poznámka číslo jedna: nejkouzelnějším momentem nadšených výkladů o tom, jaké sociální blaho přinese ruskému národu obnovení carského samoděržaví, absolutistické monarchie s „carem tatíčkem“ na špičce společenské pyramidy, je myšlenka, že sociálně ekonomickou základnu obnovené absolutistické monarchie s carem samovládcem, jehož moc stojí nad zákonem, jelikož prýští z vůle a milosti boží, může klidně tvořit společenské vlastnictví výrobních prostředků. „Car tatíček“ by tedy klidně mohl být socialista či dokonce komunista. To už je úplně jako v pohádce „Pyšná princezna“, v níž nakonec zvítězí v království starého, trochu popleteného a bázlivého krále socialistická revoluce poté, co jsou uvězněni špatní královi rádcové, je zrušen zákaz zpěvu, sníženy daně a všichni se podle nové královské vyhlášky musejí mít tak dobře jako v zemi dobrého krále Miroslava. Je jasné, že poté už princezna Krasomíla nemůže pojmout za což nikoho jiného než zmíněného dobrého krále Miroslava, načež se obě dvě království spojí v jeden celek, jenž by se mohl stát krystalizačním jádrem evropské (a o něco později i světové) unie socialistických království. Dlužno ovšem povědět, že aktivní nositelé obrozené černosotněnské ideologie v současném Rusku, kteří horlivě obnovují kult Stalina coby jakéhosi „rudého, komunistického cara“ a „obnovitele carského impéria pod rudou vlajkou“, nejsou ve svém zajisté bohubilém rozumování o spojení pravoslavného náboženství a carského samoděržaví se socialismem a komunismem příliš originální. Již v devatenáctém století se v Německu pokoušel Ferdinand Lassalle, zakladatel první německé samostatné dělnické politické strany, navázat styk s kancléřem Bismarckem, protože byl přesvědčen, že v „socialistickém pruském království“ bude možná sociální harmonie a třídní sociální spolupráce mezi proletariátem a buržoazií – viz Marx, K. – Engels, F.: Kritiky programů; Svoboda, Praha 1950, například str. 8-9, 84-87, 111-115. Okrajová poznámka číslo dvě: zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem vyvolalo příznivý ohlas mezi funkcionáři nejužšího vedení KSČM – viz Skála, J.: Čtyřlístek slibných debaklů; Haló Noviny z 11. 11. 2016, str. 5. Autor článku, jež poslední sjezd strany vyzdvihl do role „dvorního rady pro ideologii“, v něm s neskrývaným nadšením píše, že Trumpovo zvolení je „porážkou nabubřelé americké vlastnické a politické elity“ – „kačer Donald“ se svými miliardami nepatřil k americké velkoburžoazní finanční oligarchii? – a dokonce i díky němu údajně „prohrála strana války“. Kvůli objektivitě pohledu nutno zároveň přiznat, že doktor Skála ve svém článku kladně oceňuje úlohu Bernieho Sanderse v předvolební kampani; i pateticky znějící žurnalistická floskule o „dech beroucí podívané na Trumpovu schizofrenii“, která ho prý nemine, až zjistí, že nemůže skutky praktického života naplnit sliby v předvolební kampani, má také jistou poznávací hodnotu, i když je zjevné, že „kačer Donald“ nemínil sliby o „vstřícné diplomacii vůči Moskvě a Pekingu“ vážně. Ať už je tomu jakkoliv, zdá se, že vážení soudruzi z vedení KSČM, kteří zosobňují a ztělesňují láskyplné spojení stalinsko-neostalinské ideologie s ideologií bezduchého účelového pragmatismu, možná půjdou do letošních parlamentních voleb s heslem: „Pod vedením soudruhů Donalda Trumpa a Vladimíra Putina směle vpřed, k nádherně temné minulosti!“ – jelikož světlé zítřky a zářivá budoucnost, to už tady bylo.

55) Viz Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, v citovaném vydání str. 50-51.

56) Viz Bibler, V. S.: Myšlení jako tvorba, v citovaném vydání str. 19-20.

57) Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 343.

58) Hrubec, M.: Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky; Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, Praha 2011, str. 248-249.

59) Viz videozáznam přednášky slovenského profesora Staňka o čtvrté průmyslové revoluci, jež lze objevit na webové stránce KSČM. Okrajová poznámka: i já jsem byl přesvědčen, že nepodmíněný základní příjem je naprostý nesmysl. Svůj názor jsem však změnil, když jsem na internetu zhlédl videozáznam diskuse o nepodmíněném základním příjmu mezi doktorem Markem Hrubcem a profesorem Miloslavem Bednářem, jenž byl, či stále ještě je, významným činitelem ultraliberální strany svobodných. Vážený pan profesor v jejím průběhu s vážnou tváří prohlásil, že pokud by stát zlepšil pomocí nějaké stálé a ničím nepodmíněné peněžní dávky, jejíž vyplácení by tudíž nevyžadovalo zvyšování počtu zaměstnanců na úřadech sociálního zabezpečení, sociální situaci příjmově nejslabších vrstev obyvatelstva, omezoval by tím jejich osobní svobodu. Avšak v případě, že by například svobodná matka samoživitelka se třemi dětmi musela dokazovat svou chudobu a oprávněný nárok na cílenou sociální dávku, tak by to dle upřímného přesvědčení váženého pana profesora její svobodu a osobní důstojnost zřejmě vůbec neomezovalo. Vážený pan profesor by měl určitě se svými hlubokomyšlnými teoriemi co nejčastěji vystupovat v televizi, aby bylo jasné, zač, za jaké „štěpné a státotvorné ideje“ se v sociálně ekonomických podmínkách českého mafiánského lumpenkapitalismu dostávají tituly vysokoškolských docentů a profesorů.

60) Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 344.

61) Pojmově teoretické zkoumání sociálně ekonomických aspektů „čtvrté průmyslové revoluce“ by pochopitelně muselo být mnohem hlubší i mnohonásobně obsáhlejší. V této studii se do takového rozboru pouštět nemůžeme, a to i z toho důvodu, že například modelování odvětvové struktury výrobních sil a profesně zaměstnaneckého uspořádání společnosti, která by vyřešila problém sociálně ekonomických důsledků této a případných dalších etap vědeckotechnické revoluce, nemůže zvládnout jeden člověk.

62) Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 29-30.

63) Viz poznámka číslo 23 naší teoretické studie.

64) Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 341.

3. Ohlasy na literaturu

Degustace piva pro profesionály i poučenější nadšence a laiky¹

Pavel Sirůček

Olšovská, J., Čejka, P., Štěrba, K., Slabý, M., Frantík, F.: Senzorická analýza piva. Praha: Výzkumný ústav pivovarský a sladařský 2017. 160 s. ISBN 978-80-86576-74-9.

Představovaná kniha přináší komplexní pohled na problematiku sensorické analýzy piva. Tato bývá, mimo odborné kruhy, nejčastěji označována coby degustace piva. Sensorická analýza i v současnosti při posuzování kvality potravin zůstává stejně významným nástrojem jako exaktní analytické metody, které využívají sofistikovanou přístrojovou techniku. Neboť však jde svou podstatou o produkt subjektivního pohledu, „je třeba zvlášť pečlivě ošetřit všechny okolnosti, za kterých je sensorická analýza prováděna, od znalosti problematiky (počínaje zájmem u laiků, až po důkladnou znalost hodnoceného výrobku a jeho sensorického profilu u profesionálů), přes technické náležitosti až po vlastní průběh posuzování“ (s. 9 anot. publ.).

Důraz publikace pochopitelně klade především na pivo naší provenience. Určena je „nejen odborníkům, ale i laikům, kteří se chtějí naučit posuzovat předmět svého zájmu co možná nejobjektivněji“ (s. 9 anot. publ.).

¹ Po čase *Marathon* opět přináší tip na publikaci ze sféry pivovarnictví, resp. pivní a hospodské kultury. Některé starší tituly z těchto oblastí, spolu s gastronomií, historií a současností našeho pivovarnictví, ale také spolu s výlety za zábavou našich předků, představovaly upoutávky, anotace a recenze in *Marathon*, 2009, č. 4, 2010, č. 6 či 2013, č. 6. Připomeňme, že s významným dílem jedné z odborných recenzentek dnes anotované publikace – legendární prof. Ing. Gabriely Basařové, DrSc. (Basařová, G., Šavel, J., Basař, P., Lejsek, T.: *Pivovarství: Teorie a praxe výroby piva*. Praha: Vydavatelství VŠCHT Praha 2010. 904 s. ISBN 978-80-7080-734-7) – seznámil *Marathon*, 2010, č. 2. Zmiňme taktéž výpravný titul *České pivo* (Basařová, G., Hlaváček, I., Basař, P., Hlaváček, J. Třetí, doplněné vydání. Praha: Havlíček Brain Team 2011. 328 s. ISBN 978-80-87109-25-0).

Nicméně je potřeba avizovat, že nejde o text populární ani ryze popularizační, nýbrž o pojednání odborné. Včetně odkazů na literaturu, shrnutí, příloh, rejstříku a dalších obvyklých náležitostí. Tudíž lze knihu doporučit, samozřejmě kromě profesionálů, především nadšencům a laikům už poněkud poučenějším a v neposlední řadě i zběhlejším ohledně orientace v odborných materiálech. Odborněji zcela nepolíbený milovník piva se v textu může ztrácat a tento mu může připadat až příliš komplikovaný, složitý, méně čtivý, stroze odborný a tímto i nezábavný, až nudný. Těmto zájemcům o prvotní náhled do světa degustace, resp. piva a pivovarnictví lze poradit práce přece jen poněkud méně odborné a více populární, popularizační i „zábavné“.² Poctivě je ovšem dodat, že publikace samotná je psána srozumitelně, nekomplikovaně, s erudicí i nadhledem, a že autoři nijak neexhibují, ani se nesnaží čtenáře oslnit svými znalostmi a zbytečnými komplikacemi. A ještě dodejme, že úplně všem, laikům i profesionálům, lze doporučit sledování časopisu *Pivo, Bier & Ale*.³

Anotovaný text je dílem zkušeného autorského kolektivu z řad pracovníků pražského Výzkumného ústavu pivovarského a sladařského (VÚPS). Sestává z předmluvy, devíti dále členěných kapitol – reflektujících současný stav poznání v rovině teoretické i praktické – a přílohové části. Knihu startuje telegrafický český „Souhrn“, resp. anglické „Summary“. Užitečné „Přílohy“ (v počtu pěti) přináší charakteristiku cizích chutí a vůní podle EBC,⁴ slovníček pojmů, seznam zkratk, systematické názvy chemických sloučenin a rejstřík.

Krátká „Předmluva“ zdůrazňuje, že senzorická analýza je nedílnou součástí posuzování kvality – „*Dosud neexistuje žádná metoda, která by byla tak komplexní jako celkový lidský vjem*“ (s. 11 anot. publ.). Konstatuje široké uplatnění senzorické analýzy a představuje celý text, včetně okolností jeho vzniku. Přičemž zmiňuje, že tato publikace představuje první pokus „*předložit komplexní pohled na celou problematiku v českém měřítku*“ (tamtéž). Dodejme, že každá z kapitol je zakončena seznamem odborné literatury. Text ožívují nerušivé obrázky s laskavým pivním humorem. Nedílnou součástí publikace jsou tabulky, schémata, obrázky či grafy. Co do množství i obtížnosti přijatelné i pro méně profesionální čtenáře.

Prvních sedm kapitol tvoří jádro a věnují se senzorické analýze piva, v rovině teoretické, praktické i technické. Rekapituluji, jak senzorickou analýzu správně provádět i vyhodnocovat pomocí běžných statistických metod. Pozornost je přitom zaměřena především na český ležák, „*kteřý je naším národním nápojem a tvoří drtivou většinu naší produkce*“ (s. 11 anot. publ.).

Vstupní kapitola „*Základní pojmy senzorické analýzy*“ stručně uvádí do problematiky, vymezuje základní pojmy a rekapituluje způsoby, jakými lidský organismus vnímá pivo prostřednictvím čichu a chutě. Následují pasáže věnované technologickým aspektům výroby piva, od surovin až po samotný výrobní proces, reprezentované kapitolou „*Stručný přehled pivovarské technologie*“. Důraz je kladen na to, jak technologie ovlivňuje senzorické vlastnosti finálního produktu, s čímž seznamuje jedna ze stěžejních částí knihy – kapitola nazvaná „*Základní senzorické charakteristiky piva*“. Čtenář je podrobněji obeznámen s původem a charakteristikou chutí a vůní, které se podílí na senzorickém profilu piva.

K popisu (v kapitole „*Kruhové schéma EBC*“) je použito tzv. kruhové schéma EBC, které je v současnosti základním nástrojem, používaným při hodnocení piva. Opomenuty nejsou ani technické požadavky ohledně uspořádání senzorické laboratoře, ohledně organizace a zázemí degustací nebo způsobů statistického vyhodnocování výsledků. Což je předmětem kapitol „*Technické podmínky senzorické analýzy piva*“, resp.

2 Namátkou z celé řady např. *Pivovarnictví* (Chládek, L. Praha: Grada 2007. 208 s. ISBN 978-80-247-1616-9), *Pivo jako křen: Domácí vaření piva a vše o pivu* (Nováková, J., Richter, F. Praha: Radioservis 2009. 134 s. ISBN 978-80-86212-69-2) nebo obrázkové *Dějiny piva: Od zrození až po konec středověku* (Večerníček, J. N. Brno: Computer Press 2009. 144 s. ISBN 978-80-251-2019-4). Z průvodců po tuzemských pivovarech a minipivovarech, resp. příběhů pivovarů jmenujme *Kam za pivem v Čechách a na Moravě* (Obůrková, E., Plch, M. Praha: Albatros Media 2014. 154 s. ISBN 978-80-264-0516-0), *100 nejlepších malých a středních pivovarů* (Jindřich, V., Koláček, L. Y., Spáčil, D. Praha: Bondy 2015. 192 s. ISBN 978-80-88073-09-3) nebo titul *Pivopédie: Encyklopedie českého a slovenského piva* (Diesler, R. (ed.). Praha: Knižní klub 2012. 264 s. ISBN 978-80-242-3673-5). Klasikou zůstává *Pivo: Průvodce světem piva pro laiky i odborníky* (Jackson, M. Praha: Fortuna Print 2001. 544 s. ISBN 80-86144-17-8). Své vděčně čtenáře si najdou pivní kuchařky, třeba *Pivní kuchařka: 111 nejlepších pivních receptů inspirovaných tradiční českou kuchyní* (Heroldová, L., Rollková, N. A. Brno: Computer Press 2009. 152 s. ISBN 978-80-251-2470-3), vaření s Rebelem ala *Rebelka* (Hrubešová, M. Havlíčkův Brod: Pivovar Rebel 2014. 150 s. ISBN 978-80-260-5954-7), žertovněji laděný, odpočinkově „urbanovský“ titul *Pivo: Příručka správného Čecha* (Vašák, J., ilustrace Urban, P. Praha: Fragment 2008. 172 s. ISBN 978-80-253-0547-8) nebo i sice přímo nepivní, nicméně k pivku příhodná, neobvyklá kuchařka *Kouzelný tvarůžek aneb kuchařka neobvyklé vůně* (Švehelka, L. Druhé, rozšířené vydání. Praha a Litomyšl: Paseka 2005. 135 s. ISBN 80-7185-776-9). Leč voňavé syrečky dneska už zdaleka nejsou to, co bývaly. A, bohužel, zdaleka nejenom syrečky ... Už ani budoucnost není, co bývala. Dej Bůh štěstí! Budeme ho všichni moc potřebovat.

3 Který, mimo jiné, pravidelně přináší degustace českých i zahraničních piv profesionálně školených degustátorů. Informace o PBA viz www.pivobierale.cz. *Odborným periodikem* v oboru pivovarnictví a sladařství je *měsíčník Kvasný průmysl* (www.kvasnyprumysl.cz), který vydává VÚPS. Zde (tj. na adrese Praha 2, Lípová 15) lze zakoupit či objednat také anotovanou knihu. Objednávat lze i další tituly, jako např. *Pivovarský kalendář*. V roce 2017 jde již o dvacátý ročník populární ročenky, obsahující kalendárium, statistické tabulky, odborné i populární články a podrobné adresáře. Publikovány jsou pravidelně též ročenky chmelařské nebo ječmenářské.

4 EBC = European Brewery Convention (Evropská pivovarská konvence).

„*Statistické hodnocení výsledků senzorické analýzy*“. Kapitola „*Senzorický trénink, senzorické zkoušky*“ následně rekapituluje požadavky na způsobilost degustátorů při práci v hodnotitelských panelech a taktéž informuje o trénincích, které adepty adekvátně připraví na úspěšné složení senzorické zkoušky.

Závěr publikace je orientován na využití senzorické analýzy piva při soutěžích. Popisuje techniky posuzování, metody vyhodnocování a nabízí i informace o významných soutěžích v ČR. O specifické aplikaci senzorické analýzy při soutěžích piv pojednává osmá kapitola „*Soutěže piv*“, s důrazem na soutěže tuzemské, na jejich organizační stránku i metodiku vyhodnocování. Poslední kapitola „*Senzorický popis nejznámějších typů piv*“ přináší „*stručný přehled pivních typů, v kterém autoři navrhli taxonomii piv s konkrétními termíny pro jednotlivé části hierarchie a uvedli základní popis významných zástupců uvedených pivních typů s důrazem na jejich senzorický charakter*“ (s. 9 anot. publ.). Cílem není vyčerpávající výčet existujících pivních stylů, nýbrž popis základních senzorických charakteristik a technologických zvláštností ovlivňujících senzorický profil u pivních stylů nejznámějších. Jednotná a všemi uznávaná taxonomie piv dosud neexistuje, tudíž autoři předkládají vlastní.

V uvedeném kontextu dodejme, že je používána celá řada systémů, podle kterých bývají piva rozdělována. Často frekventovanou je např. klasifikace podle způsobu kvašení – spodně, svrchně a spontánně kvašená piva. Přitom ovšem neexistuje jednotná terminologie ohledně zařazování piv do jednotlivých skupin. Různé pojmy bývají používány v různých významech, což se týká v neposlední řadě pojmů styl nebo typ piva. Pro účely představované publikace autoři vycházejí z nejčastěji používaného systému u nás a zavádějí příslušné pojmy pro jednotlivé hierarchické skupiny. U piva rozlišují kategorie (spodně kvašená, svrchně kvašená, spontánně kvašená a hybridní), dále druhy (u kategorie spodně kvašených, tj. ležáků, druh evropský, mnichovský a americký), následně typy (u druhu evropského, typ český, tj. plzeňský, německý, dortmundský, silný, vídeňský a březňák) a konečně pivní styly.

Závěrem konstatujeme, že jako zasvěcený „*průvodce světem senzorických vlastností piva a degustací pro profesionály i zájemce o pivo*“ představovaná sympatická kniha velmi dobře poslouží. Nikdy nezapomínejme, že právě pivo – konkrétně především český ležák – je naším bytostně národním nápojem. Naší typickou institucí přitom není kosmopolitní kavárna, nýbrž právě tradiční česká či moravská pivnice, hospoda nebo putyka.⁵ Česká (a moravská) pivo je potřeba podporovat, ba přímo hýčkat a především chránit, stejně jako české (a moravské) hospody. Čemuž opatření a zákony poslední doby opravdu příliš nenahrávají, spíše právě naopak. Tudíž je nutné zesílit tlak namátkou ohledně daňových úlev na pivo, především pro minipivovary.⁶ Chvályhodná je taktéž idea šéfredaktora časopisu *Pivo, Bier & Ale*⁷ ohledně zřízení státního Fondu na podporu a zachování regionální pivní

5 Blíže k silící konfrontaci dvou rozdílných světů – samozvaných apoštolů pokrokářského dobra, tzv. lidských práv a globálního pseudopokroku, obrazně ztělesněných liberální velkoměstskou modernistickou kavárnou versus svět normálních lidí práce, normálních chlapů a normálních ženských, včetně konzervativní inteligence, představovaný tradicionalistickou venkovskou hospodou – viz *Marathon*, 2017, č. 1, 2. Agresivní NGOkavárna, ovládající média a reprezentující kosmopolitní vrchnost i politický kýč, elitářsky (z výšin domnělé intelektuální převahy) povýšeně nahlíží na hospodu. Pohrdá všemi údajně malými, provinčními, sobeckými, zapšklými, nevzdělanými, neinformovanými. Zkrátka všemi, kteří jásavě nesdílejí pokrokářské fantasmagorie a uctivě nevhlížejí ke kavárně jakožto vyvolené elitě a nábožně nesdílejí její zvrácené pseudohodnoty. Kavárna okázale pohrdá i pivem, coby našim národním nápojem. Ona ostatně pohrdá úplně všim našim, všemi kořeny, kulturou, tradicemi i autoritami. Aktivističtí maniaci, pod vznešenými fanglemi, slogany a hesly, zuřivě bojují proti tomu, co oni nemají rádi. Jejich morální imperialismus jim nalhává, že coby dobroprdi jsou předurčení, nás – neosvěcené, zaostalé reakcionáře –, spasit. Zachránit před námi samými. Tudíž hodlají vymýtit ze světa hotovostní peníze, střelné zbraně, kouření tabáku, ale v neposlední řadě i pivo, hlavně čepované. Nedopusťme to! Protikuřáckou hysterií to, bohužel, jenom začíná ... Liberálně-progresivistickému fanatismu a korektně pokrokářskému zlu je potřeba už konečně začít čelit! Pravda a zdravý rozum zvítězí nad pokrokářskou lží a nenávistí ke všemu normálnímu! My život nebereme jako neustálý karneval s otevřeným koncem. Řád, jistoty, ani autority nejsou žádným reliktem minulosti, o Váš permanentní chaos, neklid a nejistotu nestojíme! Dodejme, že pyšná kavárna dělení na „*kosmopolitní kavárnu*“ a „*českou hospodu*“ přitom striktně odmítá. Toto dělení prý do světa vypustili „*podivné think tanky*“ (zřejmě putinovské). Kavárna apeluje „*Nebojte se kavárny*“. Švejkovský Prague Pub si má přece sluníčkářsky podat ruku s kafkovským světem Prague Café a uznat jeho nadřazenost. Kavárenská pseudoargumentace, včetně oblíbeného klišé „*vzdělaná kavárna*“ a „*nevzdělaná-primitivní-hloupá-národovecká hospoda*“ je dalším důkazem, že toto dělení si žádné think tanky „*zla*“ opravdu nevymyslely. Ono reálně existuje a kavárně (nejen té pražské, ale i globální) totiž především vadí, že se normální chlapi a normální ženské konečně probouzejí a konečně ozývají. V neposlední řadě připomeňme, že kavárna a hospoda ani i u nás zdaleka nejsou stejně početné světy, kavárna reprezentuje pouhopouhých pár procent.

6 Malá slovní válka o cenu piva sílí s nástupem volební kampaně a množí se i cejchování nálepkami pivní populismus. Např. hnutí ANO v roce 2016 navrhovalo snížit u piva DPH (na 10 % a později alespoň na 15 %, což mělo uchláchnit hospodské, silně rozladěné z EET). Neuspělo a sklidilo vlnu tvrdé kritiky taktéž od ODS. Samotná ODS v roce 2017 tlačí na snížení spotřební daně u piva, což by efekt přineslo hlavně pivovarům. Tlačí na snížení spotřební daně u hektolitru z 32 na 26,80 Kč. Ministr státní kasy za ANO návrh striktně odmítá. Ono hlavně záleží na tom, kdo věc předkládá, což bývá daleko důležitější, nežli, co se vlastně předkládá. A kde zůstala levice, přesněji tzv. levice? Zaspala jako ostatně skoro vždycky. Vždyť pivo je přece nápojem bytostně levicovým. Levice ovšem vytrvale cvií plácá a trapně žvaní o populismu. Což je tragikomické – údajně strany pro lidi a otevřeně plivají na vox populi. Zapomínají na starou latinskou pravdu: „*Vox populi, vox Dei*“.

7 Srov. např. editorial in *Pivo, Bier & Ale*, 2016, č. 64, roč. 6, s. 1. ISSN 1804-7165.

kultury. Příkladem budiž země Belgie, které se podařilo belgickou pivní kulturu (spojenou v Belgii především s pivem lahvoovým) zapsat na seznam UNESCO. Naše pivní kultura je zase neodmyslitelně spojená s pivem čepovaným. A nestálo by za úvahu, vedle úsilí o zakotvení českého národa přímo do ústavy, bojovat taktéž i za ústavní zakotvení ochrany naší tradiční kultury, do které čepované pivo i české hospody patří? Nelze nežli podtrhnout apel manželů L. & Š. Tkadlecových (pánů majitelů Únětického pivovaru), který rozesílali v jednom z pravidelných hlášení Přátelům únětického pivka: „*Nedopustíme, aby nám, ať už někdo z domova nebo ze zahraničí, sebral tradiční atmosféru české hospody. Byla by to věčná škoda a pravděpodobně nevratná ztráta*“.

4. Pracovní materiály

Aplikace teorie her k analýze konfliktů zájmů ve finanční sféře

Michal Blahout

Úvod

Hospodářské problémy, které po roce 2007 trápí řadu vyspělých ekonomik, přiměly ekonomickou teorii k hledání nejrůznějších tradičních i netradičních návrhů, jak tyto problémy řešit. Jako jedna z hlavních příčin daných problémů je přitom všeobecně uváděno (zdroje) vysoké zadlužení na úrovni všech sektorů ekonomiky. Přičemž za nejzávažnější zle považovat velké zadlužení vlády a domácností v podobě spotřebních úvěrů. U firem je využívání cizích zdrojů při realizaci svých investičních příležitostí nejen pochopitelné, ale i žádoucí, jelikož přispívá ke zvyšování výnosnosti vlastních vložených prostředků. Vysoké zadlužení zahraničních subjektů může znamenat pokles poptávky po domácí produkci a mít tedy negativní vliv na růst produktu, ale tuzemská ekonomika ho není schopna nikterak ovlivnit.

Snaha řešit zadlužení jak vlády, tak domácností, je důležité pro budoucí prosperitu jakýchkoliv ekonomických systémů. Zadlužení v krátkodobém hledisku může napomoci ekonomickému růstu, ale v dlouhém období převažují negativa. K zadlužení vlády a domácností ovšem nelze přistupovat stejně. Zadlužení na úrovni státu, který je reprezentován vládou, je možno řešit na úrovni zákonných norem, kdežto zadlužení domácností je potřeba řešit na bázi norem společenských, jelikož rozhodování domácností vychází ze sociálně-ekonomických kontextů a nelze ho tedy postihnout jen zákonnými normami.

Standardní postupy řešení zadlužování vlády v podobě snižování veřejných výdajů, jejich restrukturalizace, případně v podobě růstu veřejných příjmů mají často negativní implikaci v podobě dalšího negativního vývoje hrubého domácího produktu, zvýšení nezaměstnanosti a z toho plynoucí pokles příjmů vlády. Je tedy potřeba hledat další možné alternativy k řešení současné situace, které by mohly přispět k vyřešení zadlužování států. I v případě, kdy se tyto teorie ukážou jako nedostatečné, či nevhodné k řešení problematiky zadlužování, pomohou přinejmenším najít směr, kterým by se další řešení neměla ubírat, či pomohou kvantifikovat problémy, které brání v nalezení efektivního řešení. I neúspěch totiž znamená posun v řešení problematiky.

Jednou z možných alternativ řešení současných dluhových potíží států je návrh zdanění držby peněz. Tento návrh je logicky poměrně kontroverzní. Zdanění držby peněz může být oprávněně chápáno jako krok, který okrádá ekonomické subjekty. Vyvolává vzpomínky na nejrůznější peněžní reformy, po kterých se reálné množství peněz, které subjekty drží, významně snížilo.⁸ Přes tuto kontroverzi má smysl podívat se na daný návrh střízlivými očima a analyzovat, zda nelze najít takové formy zdanění peněz, které by dokázaly problém zadlužení řešit a které by zároveň fungovalo jako stimul, aby v budoucnu k zdanění nedocházelo. Má zde smysl podotknout, že zdanění peněz má podobné účinky znehodnocení peněz, kdy reálně snižuje kupní sílu nominální jednotky peněz. Existují přitom formy znehodnocení peněz, které nejsou chápány jako negativní (např. v podobě mírné inflace do cca 2 % ročně)⁹, případně ke kterým dochází bez státního zásahu - např. při znehodnocení

8 Takovou byla např. měnová reforma v roce 1953. Detaily k této reformě viz např. Jirásek (1953), Tuček 1953.

9 Viz např. Skořepa (2005), Soukup, Pošta, Neset, Pavelka, Dobrylovský (2010)

domácí měny vůči zahraničním měnám, kdy domácí měna znehodnocuje v důsledku vyšší poptávky po měně zahraniční.

Zatímco znehodnocení peněz může probíhat bez státního zásahu, zdanění peněz státní zásah vyžaduje. Hlavním rozdílem mezi znehodnocením a zdaněním spočívá ve vypořádání hodnoty, o kterou držitel peněz přichází. V případě znehodnocení peněz je hodnota zcela ztracena, kdežto v případě zdanění peněz je převedena na jiný subjekt, nejčastěji stát, či jako v textu navrhovaném případě, na centrální banku. Navrhované způsoby znehodnocení se liší dle autora, tyto způsoby jsou podrobněji rozebrány v první kapitole práce.

Problematika zadlužování domácností je o něco složitější, jelikož chování lidí se dá jen velmi těžko předvídat a proto je potřeba mít k řešení zadlužení domácností rozdílný přístup zahrnující poznatky z behaviorální ekonomie.

Lidem nelze nařídít, aby se nezadlužovali, a i když to pro mnohé může znamenat výrazné problémy, tak možnost vzít si úvěr je projevem svobodného jednání. Problém současnosti je, že mnohé společnosti zkrslují údaje o nákladech spojených s pořízením úvěru a tak se může stát, že se domácnosti zadluží více, než původně zamýšlely. K řešení tohoto negativního jevu je přistupováno prostřednictvím nového uchopení instrumentu RPSN.

RPSN je instrument, který byl vytvořen se záměrem zvýšit transparentnost úvěrových smluv a tak ulehčit lidem jejich rozhodování a snad i zabránit zbytečnému a nadměrnému zadlužování českých domácností. Bohužel RPSN běžné domácnosti spíše mate, než aby jim pomáhalo, a to nahrává nepoctivým úvěrovým společnostem. Z výše zmíněného důvodu se tato práce zabývá problematiku RPSN a návrhem možné alternativy uchopení tohoto instrumentu.

Hlavním cílem práce je navrhnout komplexní reformu, která by měla pozitivní dopad na snížení zadlužení ekonomického sektoru vlády a domácností a na základě nástrojů teorie her rozhodnout o možnosti její realizace.

Práce je konstruována s hypotézou, že existuje možnost jiné konstrukce RPSN a přístupu k úvěrům, která by byla výhodnější pro většinu účastníků. Hypotéza bude verifikována prostřednictvím prvního dílčího cíle práce, kterým je návrh možné alternativy pro konstrukci RPSN a určit jejich výhodnost pro jednotlivé ekonomické subjekty.

Struktura práce je rozdělena do dvou hlavních částí. Části teoretické, kde jsou rozebrány základní pojmy, které dále slouží jako předpoklady pro řešení problémů v části praktické. V první kapitole je představen pojem behaviorální ekonomie se zaměřením na rozbor behaviorálních předpokladů, konfliktů tržních a společenských norem a Dunning-Kruegerova efektu. Poznatky plynoucí z pojmu behaviorální ekonomie slouží k určení výchozích strategií a výplat v maticích teorie her a jako výchozí argumentační podklad představených reforem. Ve druhé kapitole práce je rozebrán pojem teorie her a redistribučních systémů, který bude sloužit k určení způsobu prosazování představených reforem. Následně je představena reforma zaměřená na snížení zadlužení státu a domácností, včetně Cost-Benefit analýzy. V poslední kapitole práce je pak rozebrán způsob prosazování představené reformy a identifikace možných překážek bránících jejímu přijetí.

Behaviorální ekonomie

Behaviorální ekonomie je jedním z nově se rozvíjejících ekonomických směrů, který se na rozdíl od klasické ekonomie, která se zaměřuje zejména na externí faktory ovlivňující lidské jednání, zaměřuje na interní motivy mající vliv na rozhodování ekonomických subjektů. Přičemž za ekonomické subjekty lze v tomto případě považovat i právnické osoby, jelikož jejich jednání je determinováno jednáním lidí, tvořících tyto organizace. Za interní faktory, ovlivňující lidské jednání, lze považovat kognitivní a emoční faktory, dále pak sociálně-kulturní aspekty lidského života.

I když je behaviorální ekonomie považována v rámci ekonomie za poměrně novou disciplínu, tak její jistá forma byla v ekonomii přítomná již od jejího vzniku. Za zakladatele ekonomie, jako vědy, lze považovat Adama Smitha, který v roce 1776 publikoval své nejznámější dílo Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Pár let před publikováním svého nejznámějšího díla vydal v roce 1759 knihu Teorie mravních citů, v níž se zamýšlí nad morálními a psychologickými aspekty lidského jednání. Současník Adama Smitha, Jeremy Bentham, který se věnoval teorii užitku a byl tak jedním ze zakladatelů neoklasické ekonomie, kladl velký důraz na psychologické vlivy při vnímání užitku.

S postupným rozvojem ekonomie, byly psychologické a emoční aspekty lidského jednání posunuty do pozadí a to zejména kvůli jejich velké volatilitě a špatné empirické dokazatelnosti. Hlavní ekonomický proud začal používat předpoklad racionálního člověka, který byl jistou formou zjednodušení reality a jednalo se tak o snahu přiblížení se přírodním vědám a položení většího důrazu na empiričnost.

Předpoklad racionálního jednání člověka, tedy takového jednání, při kterém se člověk snaží o maximalizaci svého užitku, byl často dáván do rozporu s kognitivními vlivy na lidské chování. Například nositel Nobelovy ceny Herbert A. Simon označoval behaviorální aspekty lidského jednání za projev omezené racionality. „Všechny tyto formy iracionality hrají důležitou roli v životě každého z nás, myslím si však, že je zavádějící

nazývat je iracionalitou. Je lepší je vidět, jako podoby omezené racionality,“ „Abychom pochopili a mohli předvídat lidské chování, musíme se vypořádat s omezenou racionalitou. Tato omezení přitom nejsou ani v nejmenším zřejmá, ani dopředu nemůžeme vědět, kde leží.“ [H. Simon: Human Nature in Politics, 1985]. Na základě tohoto předpokladu pak byli kritici racionality člověka řazeni k zastáncům behaviorální ekonomie. Nejznámějším kritikem teorie racionální volby je právě zmíněný Herbert Simon, který přišel s konceptem omezené racionality, tedy tvrzení, že lidský mozek má své kognitivní limity, které mu ve většině případů brání v dosažení optimálního rozhodnutí. Do této skupiny lze řadit i Johna Maynarda Keynesa za jeho kritiku stádových efektů na akciových trzích a jeho důraz na iracionalitu tržního jednání.

Osobně se domnívám, že behaviorální ekonomie není v rozporu s teorií racionální volby. Behaviorální ekonomie pouze rozšiřuje faktory, které je nutno brát v potaz, při hodnocení maximálního užítku. Člověk se vždy snaží o maximalizaci svého užítku, tedy vždy jedná racionálně. Ovšem ne vždy maximálního užítku dosahuje, i když se o to snaží. Může mu v tom bránit několik faktorů.

1. Nedokonalá informovanost, kdy se člověk rozhoduje na základě neúplných, chybných, či přímo špatných informací. Tyto nedokonalé informace mohou vést ke špatnému rozhodnutí a nedosažení maximálního možného užítku, přesto lze říci, že člověk jednal racionálně.

2. Faktory behaviorální ekonomie. Na základě vnitřních interních pohnutek si člověk spojí určitý statek s emoční odezvou a tak zvýší užitek z daného statku. Tento jev je ovšem poměrně náhodný a tak si člověk nemůže vybrat, jaká asociace se vytvoří. Pokud se asociace vytvoří se statkem přinášející menší užitek, tak spotřebitel sice dosahuje největšího užítku, ale nikoliv maximálně možného.

3. Samotná racionalita. Tento bod souvisí s bodem prvním, kdy získání potřebných informací je spojeno s náklady, při nejmenším v podobě nákladů obětované příležitosti, ve formě času potřebného na získání informace. Člověk pak racionálně volí neznalost a nedosahuje maximálního možného užítku.

Za zakladatele behaviorální ekonomie, jako samostatného ekonomického proudu lze považovat izraelské psychology Daniela Kahnemana a Amose Tverského, kteří v roce 1979 publikovali článek *Prospektivní Teorie: Analýza rozhodnutí za rizika*. Za tento článek obdržel Daniel Kahneman v roce 2002 Nobelovu cenu za ekonomii, což k behaviorální ekonomii přivedlo i širší ekonomickou veřejnost a behaviorální ekonomie začala být uznávána jako součást hlavním ekonomického proudu.

Tato práce poukázala na nedostatky do té doby používané normativní teorie očekávaného užítku [J. Neumann; O. Morgenstern 1944], která byla po několika desetiletích brána jako základ pro rozhodování za rizika s předpokladem racionálního účastníka. Neumann a Morgenstern v ní představili matematické principy racionálního chování a rozhodování za rizika prostřednictvím několika axiomů, kompletnosti, tranzitivity, kontinuity a nezávislosti, které následně sloužily jako základ pro predikci lidského jednání. Prospect theory pak tyto předpoklady zpochybňuje prostřednictvím behaviorálních předpokladů. Například behaviorální předpoklad rámcování poukazuje na fakt, že při rozhodování nezáleží pouze na hodnotě jednotlivých předkládaných možností, ale i na způsobu jejich předkládání, či prezentaci. Klasickým příkladem je Asijská nemoc, kdy zarámování možnosti jako záchrana infikovaných nebo jejich smrt ovlivní rozhodování, i při stejném výsledku. [Tversky, A.; Kahnemann, D.; 1974]

Ovšem Tverský a Kahnemann nebyli první, kteří zpochybňovali teorii očekávaného užítku. Již v roce 1953 na pařížské konferenci vystoupil francouzský matematik Maurice Allais [Allais, M.; 1953], který na základě svého experimentu prokázal, že se lidé podle teorie očekávaného užítku nechovají. Na tento experiment navázali další, kteří potvrdili neplatnost axiomu nezávislosti na rozhodování. [Morrison, D.; 1967][Raiffa, H.; 1968][Allais, M.; Hagen, O.; 1979]

Konflikt tržních a společenských norem

Nelze napsat, že společenské normy jsou staré jako lidstvo samo, protože by to nebyla pravda¹⁰. Společenské normy jsou ještě starší. Společenské normy provázejí všechny společenské životní formy od počátku jejich vzniku. Tj. společenské normy se netýkají pouze člověka (homo sapiens), ale i jeho předchůdců. Rovněž je lze vysledovat v ostatních životních formách. Každá skupina má své vnitřní uspořádání. Toto uspořádání např. určuje, kdo a kdy bude jíst, kdo bude hlídat, kdo půjde na lov a mnoho dalších aspektů, které pomáhají udržet skupinu pohromadě a tak přežít. U některých vyšších tvorů může jejich porušení ze strany jedince vést i k vykázaní ze skupiny.

Společenské normy jsou dědictvím, které si s sebou z minulosti neseme, a jsou naší nedílnou součástí. Vytvily se společně s člověkem a jedná se o mocnou sílu, která dokáže změnit veškerý pořádek. Člověk, se snaží tyto normy spoutat pod svoji kontrolu a dát těmto nepsaným pravidlům jednotnou psanou podobu v podobě norem tržních a zákonných, což často vede ke konfliktům. V historii najdeme spoustu příkladů, kdy lidé, hnáni

10 Problematikou společenských norem se např. zabývali von Hayek (1979), Parfit (1987), Valenčík a Budínský (2011).

všeobecným konsensem o správnosti svého jednání, svrhli politické režimy postavené na zákonných normách, které byly v konfliktu se společenskými normami.¹¹

Do systému společenských norem jsme zapojováni v průběhu celého našeho života a jsou determinovány kulturní identitou prostředí, ve kterém vyrůstáme. Vytvoří se v nás jistý smysl pro přirozený řád věcí, který určuje způsob, jakým jednáme, a určuje, jak hodnotíme jednání druhých. Tento smysl, vytvořený v průběhu života, je nedílnou součástí lidské identity a morálního uvědomění a snaha jít proti tomuto smyslu vyvolává celou řadu tržních selhání.

Tržní selhání lze tedy vidět jako důsledek nerespektování společenských norem a nereflektování morálního uvědomění lidí. Morální uvědomění určuje kritéria, podle kterých daný jednotlivec jedná (Heidbring 1997)¹².

Jak ale nejlépe definovat konflikt tržních a společenských norem? Touto otázkou se zabýval významný ekonom působící na MIT, Dan Ariely, který se svým kolegou Jamesem Heymanem provedl experiment na studentech tamní univerzity.¹³ Jejich úkolem byla jednoduchá činnost. Během pěti minut museli za pomoci myši přesunout kruh do čtverce zobrazené na monitoru počítače. Po každém úspěšném přesunutí kruh zmizel a objevil se opět na původním místě. Úkolem účastníků bylo přesunout co nejvíce kruhů. Studenti byli rozděleni do tří skupin. První skupina byla odměněna za provedenou činnost pěti dolary, druhá skupina dostala jako odměnu padesát centů a účastníkům třetí skupiny byla tato činnost předložena jako přátelská prosba. První dvě skupiny tedy měly jednat podle tržních norem, jelikož se jednalo o placenou práci. A také se ukázalo, že obě skupiny upravili své nasazení podle tržních pravidel. Finančně lépe ohodnocená skupina uskutečnila v průměru 159 přesunů, kdežto druhá skupina v průměru jen 101 přesunů. Třetí skupina by tak měla přesunout méně, než druhá, jelikož její odměna byla nula, tedy ze všech nejmenší. Ovšem tato skupina nejednala podle tržních, ale podle společenských norem a svůj výkon nepoměřovala penězi. Tato skupina měla v průměru 168 přesunů! Společenské normy se tak ukázaly jako lepší motivace k pracovnímu výkonu, než finanční odměna. Původní experiment autoři ještě rozšířili. Rozhodli se místo finanční odměny nabízet dárky ve stejné hodnotě, jako bylo původní finanční ocenění. Tedy první skupina dostala dárek v hodnotě pěti dolarů, konkrétně drahou švýcarskou čokoládu a druhá skupina dostala jako odměnu tyčinku z automatu v hodnotě padesáti centů. Účastníci třetí skupiny byli opět přátelsky požádáni. Po vyhodnocení se ukázalo, že první skupina dosáhla v průměru 169 přesunů, druhá 162 přesunů a třetí 168 přesunů. Ale to ještě nebylo vše, provedli třetí sérii, kdy účastníkům sdělili, že dostávají čokoládu v hodnotě pěti dolarů a tyčinku v hodnotě padesáti centů. V této třetí sérii dosáhly jednotlivé skupiny podobných výsledků, jako v prvním případě. Jaký závěr z toho můžeme udělat? Drobný dárek může mít stejnou motivační schopnost, jako dárek drahý, jelikož jsou oba vnímány v kontextu společenských norem. Ono žádat nelze do nekonečna. Jak se ukázalo dále, tak když k dárkům byly přiřazeny ceny, tak lidé začali uvažovat v rovině tržních norem a tomu přizpůsobili své výkony. Tedy pokud se jedná o motivaci k výkonu, tak za pomoci společenských norem lze dosáhnout lepších výkonů s menšími náklady, ale v okamžiku, kdy do uvažování vstupují peníze, tak se lidé přesunují z oblasti norem společenských do norem tržních.

Společenské normy hrají tedy v lidské společnosti významnou roli a jejich nereflektování může být příčinou různých tržních selhání. Přestože tato pravidla nejsou nikde sepsána, tak na základě vnitřního smyslu pro přirozený řád věci tušíme, jak by vztahy mezi jednotlivci, ale i skupinami měly vypadat. V současné době ovšem dochází k narušování těchto společenských norem a k jejich nahrazování normami tržními, které ale nemají takovou schopnost vytvářet dobře fungující systém. Jakákoliv nařízení, či právní normy nenabudou účinnost, pokud nebudou ze strany lidí přijaty. Jako příklad konfliktu společenských a tržních norem si můžeme představit situaci, kdy jedinec ve skupině svých přátel řekne, že si stáhl nový film. Toto jednání vzbudí pravděpodobně pouze zájem, o jaký film šlo, ale ne rozhořčení nad krádeží nehmotného vlastnictví. Ale pokud se ve stejné skupině pochlubí, že staré sousedce ukradl z peněženky 200 Kč, tak to bude doprovázeno společenskou nevolí. I přestože se v obou případech jedná o nezákonnou aktivitu, je počítačové pirátství ze strany společnosti přijímáno a nikdo není společensky vyloučen za to, že si stáhnul film. Příslušné orgány se samozřejmě snaží proti internetovému pirátství bojovat, ale bez odmítnutí této činnosti ze strany společnosti, příliš nezmůžou¹⁴.

Jako další příklad konfliktu společenských a tržních norem můžeme uvést situaci, kdy stát bojuje s daňovými úniky. Politici přicházejí s různorodými legislativními řešeními, která jsou předmětem mezistranických sporů. Za posledních dvacet let přišly jednotlivé politické strany se spoustou řešení, přesto ani jedno nebylo účinné, a to zejména proto, že je narušena společenská dohoda mezi státem a firmami. Kromě právních norem existuje nepsaná dohoda neboli společenská smlouva. Tuto dohodu můžeme charakterizovat takto: Podnikatel bude podnikat podle práva, produkovat užitečné statky, vytvářet pracovní místa a platit část ze svého zisku státu. Stát naopak umožní producentovi bezproblémově podnikat a zajistí jeho bezpečnost a peníze vybrané formou daní

11 Tím neobhajujeme revoluční jednání. Je nutno uznat, že může sloužit jak dobrému účelu, tak zlému. Pouze poukazujeme na sílu společenských norem.

12 Této problematice se dále věnují např. Altman (2006), Heukelom (2014).

13 Viz Heyman a Ariely (2004).

14 Problematice, příčinami a řešením počítačového pirátství při využití behaviorální ekonomie se věnuje Blahout, Wawrosz (2014).

použije na plnění svých jednotlivých funkcí. Tato dohoda není nikde psána, ale všichni na základě vnitřního smyslu pro přirozený řád, tušíme, že takto nějak by to mělo být. Stát bohužel neplní svoji část společenské dohody. Vysoká daňová zátěž je pro řadu podnikatelů likvidační. Díky přebujelé byrokracii, nepřehlednosti právního systému a příliš časté novelizaci, hrozí producentům neustálé právní potíže. Vymahatelnost práva je velmi špatná, takže poctiví podnikatelé nemají zastání. Nakonec jsou vybrané peníze místo použití na funkce státu vyvedeny ze systému za přispění korupce pod taktovkou skupin založených na vzájemném krytí a porušování obecně platných zásad. Přesto stát i nadále vyžaduje plnění ze strany podnikatelů, kteří mají pocit křivdy a snaží se jí odstranit daňovou optimalizací a daňovými úniky. Stát na to reaguje zpřísněním sankcí a další regulací, která nadále umocňuje pocit křivdy ze strany producentů a vytváří další bariéry pro hladké fungování, což opět snižuje vybranou daňovou částku. Stát by proto měl reagovat následovně:

1. Snižit daně tak, aby úspora z obcházení daní nebyla lákavá. Lidé totiž budou vždy ochotni provádět daňové úniky, pokud náklady, rozumějme pokutu, či trestní sazbu odnětí svobody, budou menší, než výnos z této činnosti.

2. Zjednodušit systém, jelikož pro poctivého podnikatele znamená nepřehledný systém skrytá nebezpečí a nepoctivý využije tuto spleť k jeho obejití.

Je třeba si ale uvědomit, že vždy budou tací, kteří se budou snažit systém obejít, dokonce i když sankce budou větší, než případné výnosy, ale díky zohlednění společenských norem dojde k minimalizaci tohoto jednání.

Respektování společenských norem není jen záležitostí lidské psychiky, ale i fyziologie. Lidé jsou evolučně přizpůsobeni žít ve skupině a dodržování pravidel, držících skupinu pohromadě. Podle výzkumu¹⁵ texaského neurovědyce Davida Eaglemana, působícího na Baylor College of Medicine v Texasu, zařazení jedince do skupiny zvyšuje empatii se členy skupiny a snižuje empatii se členy kontraskupin. Lidé mají tendenci vnímat ostatní v pojmech „my“ a „oni“. Přičemž posuzování skupiny „my“ je spojeno se zapojením části mozku odpovědné za empatii, kdežto při posuzování skupiny „oni“, se tato část neaktivuje. Tedy lidský mozek je naprogramován, aby mu záleželo na členech dané skupiny, které je členem, kdežto ke členům jiné skupiny je lhostejný. Což se ještě umocňuje, pokud je cizí skupina postavena do opozice. Tento jev byl využíván již v minulosti v propagandě, jejímž cílem bylo dehumanizovat určitou skupinu. To pak vysvětluje, jak se obyčejní lidé mohou dopouštět kolektivně velmi brutálních činů, jako byla perzekuce Židů za druhé světové války, či genocida ve Rwandě. Další poznatek přinesla ve svém článku¹⁶ Dr. Tania Singer, která na základě svého experimentu zjistila, že nervová reakce může být ovlivněna tím, jaký má člověk o druhém mínění. V jejím experimentu spolu lidé hrají jednoduchou hru, přičemž se sledovaný jedinec setká se spoluhráči, kteří buď podvádějí, nebo hrají férově. Když jsou pak protihráči vystaveni elektrickým šokům, je emoční reakce zkoumané osoby na bolest druhých různá v závislosti na tom, zda daný člověk podváděl, či hrál férově. Což lze vztáhnout i na problematiku počítačového pirátství. Pokud mají lidé pocit, že se k nim distributoři nechovají férově, tak cítí menší empatii s jejich ztrátou způsobenou pirátstvím a jsou všeobecně ochotnější počítačového využívat.

Morální uvědomění

Morální uvědomění je úzce spjato se společenskými normami, jelikož společenské normy nejsou neměnné zákony, ale pružný systém schopný reagovat na dynamiku světa kolem nás. Na úrovni morálního uvědomění záleží, jak člověk jedná, ale i jak hodnotí jednotlivé události a tak slouží jako jistý výchozí determinant pro vytvoření společenských norem. Morální uvědomění určuje kritéria, podle kterých člověk hodnotí své jednání. Lidskou morálku lze rozdělit do tří skupin (Heidbring 1997):¹⁷

1. Morálka dána trestem a poslušností: Jedná se o základní úroveň morálky, kdy jedinec nedělá to, za co by byl potrestán. Tento druh morálky není vlastní jen lidstvu, ale osvojily si ho i některé zvířecí druhy, jako například vlci, či primáti. V jejich skupinách existuje například pořadí, ve kterém jednotliví členové jedí a pokud by jedinec chtěl jíst mimo své pořadí, je zbytkem skupiny potrestán.

2. Morálka na základě hédonismu¹⁸: Jedná se o druhou úroveň morálního uvědomění, kdy jedinec k určitému jednání motivuje odměna za toto jednání. Například získání určitého prospěchu, ale i uznání, či pochvaly.

3. Morálka na základě vlastního uvědomění: Jedná se o nejvyšší úroveň morálky, která je vlastní pouze některým lidem. Jedinec mající morálku na takové úrovni, je schopen na základě vlastního uvědomění zhodnotit,

15 Eagleman, D.M. (2005), Pariyadath, V.; Eagleman (2008).

16 Singer et al. (2004), Singer et al. (2006).

17 Této problematice se dále věnují: [Lawrence Kohlberg](#), [Jeana Piaget](#)

18 Z řeckého *hédoné* = potěšení, slast.

co je správné, či nikoliv a na základě toho jednat, bez ohledu na tlaky zvenčí. Klade to vysoké nároky na inteligence a osobní vypělost jedince, takže této úrovně není schopen dosáhnout každý.

Abychom tyto jednotlivé úrovně lépe pochopili, rozeberme si to na příkladu Norimberských zákonů¹⁹, jednalo se o persekční zákony zaměřené proti židovské menšině v Německu a později i na okupovaných územích, jako byl protektorát Čechy a Morava. Jedinec s morálkou stanovenou na základě trestu a poslušnosti jednal v souladu s těmito zákony, jelikož za jejich porušení hrozily přísné tresty. Jedinec s morálkou danou hédonismem nejenom že by tyto zákony dodržoval, ale snažil by se i napomáhat jejich prosazování, aby získal určitou výhodu, či se zavděčil okupační moci. Tato morálka je spojována zejména s kolaboranty. Lidé s třetí úrovní morálky tyto zákony porušovali a ukrývali židovské obyvatelstvo, nebo jim jinak pomáhali, přestože jim hrozil trest, či jejich udáním by získali nemalý prospěch. Kdežto jiné zákony by stále dodržovali. Takovíto lidé jsou schopni sami určit, co je správné, či nikoliv a podle toho jednat. Ovšem toto určení musí vycházet z jejich vlastního morálního uvědomění, nikoliv z venkovního dogmatu, jako jsou například náboženská pravidla.

Podívejme se ještě na jeden příklad. Jedním z 10 přikázání je Nesesmilníš. Tohoto pravidla se mohou držet lidé se všemi třemi druhy morálky, ale rozdílné budou důvody. Jedinec s první úrovní morálky nebude smilnit proto, že případné odhalení jeho činu by mu přineslo trest v podobě rozvodu a morálního odsouzení ze strany skupiny a božího hněvu. Jedinec s druhou úrovní morálky, nebude smilnit ve snaze zajistit si boží přízeň a lepší postavení v posmrtném životě. Kdežto jedinec s třetí úrovní morálky nebude smilnit proto, aby neublížil partnerovi a rodině. Jak je vidět, tak stejné jednání může mít jiné příčiny. Může být vznesena námitka, že je pak jedno, na jakém morálním principu je jednání postaveno, ale musíme si uvědomit, že ne vždy při konání špatného následuje trest, jako například při výše zmíněném příkladu. Nebo pokud lidé na základě odměny, tak v případě změny této odměny dojde i ke změně jednání a tím jsou lidé ovlivnitelní mnohem snáze a navíc skrytě. Příkladem mohou být různé charitativní organizace, ekologická hnutí, nebo jiné všeobecně prospěšné organizace, či dokonce politická hnutí. Velká většina jejich členů²⁰ jsou jejich členy právě z hédonistických motivů a skutečné řešení problémů je utlačováno populistickými činy mající za cíl získat pouze vděk, nikoliv přinést řešení problému. Někdy dokonce dochází k záměrnému udržování problému.

Behaviorální předsudky

Behaviorální ekonomie je oponentem klasické ekonomické teorie, která předpokládá racionální jednání každého člověka. Behaviorální ekonomie tvrdí, že se člověk chová iracionálně, tedy na základě emocí, dokonce tvrdí, že se toto iracionální chování opakuje, že člověk dělá stále stejné chyby, a tak lze tuto iracionalitu předvídat. Pokud se dá tato iracionalita s jistou pravděpodobností předvídat, tak znalost těchto chyb nám umožní zlepšit svá rozhodnutí.

Behaviorální předsudky můžeme charakterizovat jako jistou formu zkreslení při vnímání reality a lidského myšlení. Tyto chyby mají pak výrazný vliv na lidské rozhodování a vysvětlují tak, proč lidé, i když se chovají dle zásady racionality, ne vždy učiní volby vedoucí k maximalizaci jejich užitku. Přestože mají významný vliv na lidské rozhodování, je velice obtížné si tyto chyby při svém jednání uvědomit, čemuž se věnuje D-K efekt rozebraný v následující podkapitole.

Mezi nejzákladnější behaviorální předsudky patří:

1) Přehnané sebevědomí: je pochopitelné, že investoři věří přinejmenším ve svůj dlouhodobý úspěch na finančním trhu, jinak by se do spekulací nepouštěli. Tento úspěch je ovšem vždy na úkor někoho, jelikož hry na finančních trzích jsou hry s nulovým součtem, tedy na každého úspěšného investora připadá jeden neúspěšný. Podrobněji se touto otázkou zabýval Montier, který k tomu dodává: Snad nejlépe zdokumentovaným psychologickým předsudkem je nadměrný optimismus. „Lidé mají sklon své schopnosti zveličovat a přehánět. Všichni si myslí, že jsou nadprůměrní. Pokud se například řidičů zeptáte, jestli si myslí, že jsou dobří řidiči, přibližně 80 % odpoví, že ano. Zeptejte se plné třídy studentů, kdo z nich si myslí, že kurz dokončí mezi 50 % nejlepších. V průměru se z nich přihlásí 80 %. Na konci semestru z nich bude logicky alespoň 30 % zklamaných.“²¹

2) Nadměrné sebevědomí: Tento předsudek vychází z předešlého, ale v odborné literatuře je uváděn zvlášť, protože má své vlastní implikace. Jedná se o přehnanou důvěru ve své rozhodnutí a tím podcenění možného rizika. Byl proveden experiment, kdy byly vzaty dvě skupiny, přičemž v jedné byli investoři a v jedné byli lidé

¹⁹Norimberskými zákony se rozumí především dva ústavní zákony německého Říšského sněmu přijaté [15. září 1935](#) v [Norimberku](#): zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti. For details see e.g. Orlow (1987), Fulbrook (2009), Kitchen (2012).

²⁰ Samozřejmě ne všichni.

²¹ Montier, J. (2002) *Behavioral Finance: Insights into Irrational Minds and Markets*, WILEY, Chichester, West Sussex, England. Str 1

bez finanční praxe. Obě tyto skupiny měly predikovat budoucí vývoj akcií na základě ročního trendu a přiřadit svému rozhodnutí míru jistoty, tedy pravděpodobnost s jakou budou mít pravdu. Skupina investorů v odhadu dosáhla o něco lepších výsledků, ale zároveň měla horší předpoklady správnosti svých rozhodnutí, jelikož si přehnaně věřili. Tedy laici v oboru, i když činili špatná rozhodnutí, byli ochotnější si chybu přiznat a tím by se vyhnuli neúspěchu v mnohem větší míře.

3) Kognitivní nesoulad: Nutnost přijmout vlastní selhání a připustit si chybu v lidech vyvolává vnitřní konflikt, který bývá pro jeho nositele emočně nepříjemný, a proto se lidé zdráhají přijmout odpovědnost za své chyby a když dojde na argumentaci v obhájení, používají i nelogické argumenty a tak dále žijí v iluzi svých chyb.

4) Potvrzení: Lidé dávají přednost informacím, které potvrzují jejich předešlý názor a dávají jim v jejich rozhodnutí mnohem větší váhu, než informacím, které jsou v rozporu s jejich očekáváním i přesto, že v realitě mají stejnou váhu.

5) Reprezentativnost: Je brání určitého jevu ne podle toho, jaký je, ale jaký se nám jeví. Tedy pokud si člověk o něčem udělá předsudek, bude se ho držet i nadále. Například pokud je nějaká firma v očích investorů dobrá, tak mají tendenci podceňovat špatná rozhodnutí, která tato firma učiní. Tento jev může vidět například i ve školství. Pokud je dítě učitelem vnímáno jako chytré, mnohem lépe pak získává dobré známky.

6) Dostupnost: Při představě nějakého abstraktního jevu je pro člověka mnohem snadnější představit si situaci, která je mu známější a tak jí dává přednost. Popřípadě situace, které mu jsou méně známé, nebere v úvahu při svém rozhodnutí, nebo jim dává menší váhu. Jako důkaz můžeme vzít krachy velkých bank po roce 2008, kdy si nikdo z investorů neuměl něco takového představit.

7) Rámčování: tento předsudek říká, že při posuzování určitého jevu záleží stejně tak na jeho obsahu, jako na jeho formě prezentace. Příkladem může být výrazný rozdíl v počtu dárců orgánů mezi Belgií a Německem. Tento rozdíl byl zářející, jelikož se jedná o kulturně velmi blízké země. Nakonec se zjistilo, že příčinou je formulace otázky, zda chce být člověk dárce, či nikoliv.

8) Averzze k lítosti: Pro lidi je negativní užitek ze ztráty větší, než pozitivní užitek ze zisku. Tedy pokud žitek ze zisku 100 Kč bude mít pro investora užitek 100, tak ztráta 100 Kč pro něj bude mít záporný užitek větší, než 100. Lidé se pak obávají činit zásadní rozhodnutí ze strachu, že toho budou v pozdější fázi litovat. To vysvětluje například, proč investoři drží ztrátové, nebo zisková pozice příliš dlouho, i když dávno překročili bod prodeje.

Dle názoru autora práce lze behaviorální předsudky rozšířit o dva nové:

9) Past stoprocentnosti: Nic není stoprocentní, ale v některých případech mají lidé tendenci některé jevy takto vnímat. Pokud někdo navrhne zlepšení určitého systému, tak pokud toto zlepšení není stoprocentní, nemusí být přijato, přestože se jedná o zlepšení. Například pokud nějaké řešení funguje v devadesáti případech ze sta, tak je poukázáno na těch deset, u kterých nefunguje a není přijato, i když v současném stavu nefunguje sto ze sta. Druhým projevem pasti stoprocentnosti je vyvrácení nějakého předpokladu na základě toho, že není stoprocentní. Pokud něco platí v devadesáti procentech případů ze sta, nebo i jen v mírně nadpolovičním případě, je přijatelné brát na tento předpoklad zřetel. V deseti případech ze sta se budeme mýlit, ale v devadesáti případech budeme mít pravdu. Ovšem mnohdy je na základě těch deseti případů zdiskreditován předpoklad jako celek.

Například pokud někdo při diskusi pronese tvrzení, že příslušníci negroidní rasy mají menší šanci úspěšně absolvovat vysokou školu, než příslušníci rasy europoidní, či mongoloidní, protože negroidní rasa dosahuje nižší průměrné inteligence, než rasy mongoloidní a europoidní, tak se velmi často setká s protiargumentem, kde oponent poukáže na příklad vysokoškolsky vzdělaného příslušníka negroidní rasy s velmi vysokou inteligencí a domnívá se, že původní tvrzení, o nižším průměrném IQ, vyvrátil. Svým argumentem, ale pouze potvrdil, že tvrzení není stoprocentní, nikoliv, že ho nelze brát v úvahu při rozhodování. I když v tomto jednom případě předpoklad neplatil, tak v průměru stále platí a počet studentů negroidní a europoidní rasy nebude vyrovnán. V současnosti ovšem dochází k projevům pasti stoprocentnosti, kdy je snaha formou pozitivní diskriminace počet studentů obou ras vyrovnat. Logicky jsou pak přijímáni studenti, kteří mají menší šanci úspěšně absolvovat vysokou školu na úkor těch, kteří mají šanci větší a tím dochází ke snižování celkové výkonnosti systému.

Tvrzení, že negroidní rasa dosahuje menší průměrné inteligence, rasa europoidní a mongoloidní vychází z celé řady empirických výzkumů. Nižší průměrná inteligence u příslušníků negroidní rasy je faktem, i když stále trvá spor mezi empiriky a eugeniky. Například americký psycholog a behaviorální ekonom Richard Herrnstein, který působí jako profesor na Harvardově univerzitě, na toto téma napsal se svým kolegou knihu *The Bell Curve*, [Herrnstein, R.; Murray, Ch.; 1994] jejíž hlavním tématem je, že výše lidská inteligence je determinována jak geneticky, tak enviromentálně, a že lze podle toho předpovědět osobní dynamiku, včetně finančního příjmu, pracovního výkonu, šanci na nechtěném těhotenství a zapojením do trestné činnosti, než z sociálně-ekonomického statusu rodičů, nebo úrovně vzdělání jedince. Kniha též vysvětluje rozdíly v průměrné inteligenci příslušníků jednotlivých ras sociálními i genetickými vlivy. Dále pak v roce [1996 Americká psychologická asociace](#) konstatovala, že při měření [IQ](#) a vyhodnocování akademických úspěchů ve Spojených státech amerických byly zdokumentovány rozdíly mezi [Afroameričany](#) a bílými Američany. V následujícím roce byl publikován manifest padesáti dvou vědců, jehož znění navrhla Linda Gottfredson [Gottfredson, L.; 1997]

Manifest reagoval na kritiku knihy *The Bell Curve*, přičemž krom rasových rozdílů v průměrné inteligenci konstatoval, že tyto rozdíly mají hereditární²² základ.

Tento jev je dán rozdílným prostředím, ve kterém se jednotlivé rasy vyvíjely. Rasy europoidní a mongoloidní se vyvíjely v klimaticky nestálém prostředí, kde byla nutnost dlouhodobě plánovat v oblasti získávání a uchovávání potravy, kdežto rasa negroidní se vyvinula v prostředí klimaticky stálém.

10) Extrémistické myšlení: Tato chyba spočívá v tom, že pokud se jeden extrém ukáže jako špatný, tak mají lidé tendenci se uchýlovat k extrému opačnému. Například pokud se ve firmě ukáže jako nefunkční benevolentní přístup k řízení zaměstnanců, tak firma často zareaguje tím, že přijde k druhému extrému, tedy k velmi striktnímu způsobu řízení, což vede také k problémům, i když jiným. Tento jev lze pozorovat i ve vývoji společnosti. První polovina minulého století byla charakteristická velkou mírou netolerance, což vyústilo v největší válečný konflikt. Společnost se následně uchýlila k druhému extrému, nekritické toleranci. I v minulosti lze sledovat střídání historických období, která byla charakteristické církevním dogmatismem obdobími rozvoje vědy a kultury a společnosti.

Dunning-Kruegerův efekt

Každý člověk jistě někdy zažil debatu, při níž logicky vyvrátil argumenty svého oponenta, který se ovšem i potom choval, jako by jeho argumenty a názory byly nedotčeny a stále platily. Tito lidé se jednak ve svém názoru mýlí, ale zároveň nejsou schopni pochopit, že se mýlí a tím svůj názor změnit. Vzniká tu jistý rozpor mezi něčí představou o svých schopnostech a jeho skutečnými schopnostmi. Tohoto jevu si všimli dva sociální psychologové David Dunning a Justin Kruger a provedli řadu experimentů.

Tento jev se nejlépe ukáže na příkladu, který uvádí na začátku své práce Dunning a Kruger [Dunning, D.; Kruger, J.; 1999]. Jedná se o příběh jistého zloděje, který za bílého dne, aniž by se jakkoliv maskoval, vyloupil dvě banky. Když byl posléze zadržen policií, tvrdil, že je nevinný, že proti němu nemají důkaz. Policie ho tedy konfrontovala se záznamy z bezpečnostních kamer. Na to odpověděl pouze: „Vždyť jsem použil šťávu.“ Ukázalo se, že tento muž se domníval, že když se potře citronovou šťávou, bude pro bezpečnostní kamery neviditelný. Podobný případ jsme mohli zaznamenat i nedávno ve zprávách, kdy jeden lupič věřil, že díky kouzlu od šamana je neviditelný, a tak stál u bankomatu a bral lidem peníze z ruky, jako by se nic nedělo. Tyto příběhy vyvolávají jednak pobavení, jednak úžas nad rozporem ve víře daného zloděje ve své schopnosti a jeho skutečnými schopnostmi.

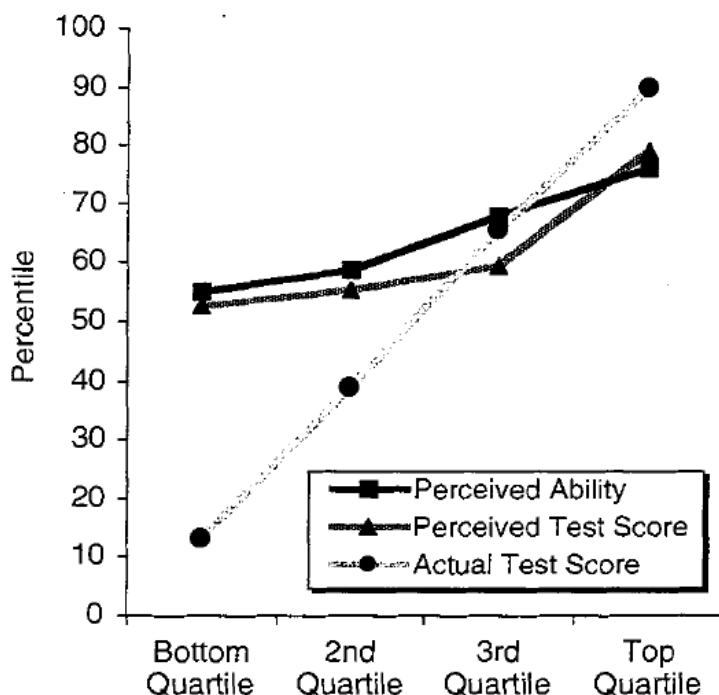
Výše zmíněný případ je příkladem opravdu extrémního projevu přecenění vlastních sil, ale podobnému efektu do jisté míry podléhá každý člověk. Jsou oblasti, kde důsledky nejsou příliš vážné, ale pak jsou oblasti, kde takové jednání může mít fatální následky. Jednou z takových oblastí je kupříkladu systém uplatnění veřejné volby, nebo přijímání a prosazování reforem.

Ve své disertační práci se zabývám problematikou prosazování a přijímání reforem a proto je důležité analyzovat, nejen proč se lidé dopouštějí chyb, které jsou popsány v předešlé podkapitole, ale proč ze svých chyb nepoučí a často je i opakují.

Jedná se o poměrně novou studii, kterou publikovali v roce 1999 David Dunning a Justin Kruger. Tato studie zkoumá rozpor v lidských schopnostech a způsobu, jak je lidé vnímají. Dunning a Kruger provedli experiment, při němž vzali škálu dobrovolníků s rozdílnými schopnostmi. Požádali je, aby si udělali řadu testů zaměřených na různé schopnosti, logiku, znalosti, gramatiku atd... Poté rozřadili dobrovolníky od nejhoršího po nejlepší podle toho, jakých výsledků dosáhli. Následně byli účastníci testu požádáni, aby sami zhodnotili svůj výkon v daném testu ve vztahu k ostatním účastníkům, tedy zda se domnívají, jestli jejich výsledky budou spadat do kategorie těch podprůměrných, průměrných, či nadprůměrných. Výsledek byl následující:

22 **Domněnka, že rozhodující vliv na vývoj jedince má dědičnost.** (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/hereditarismus>)

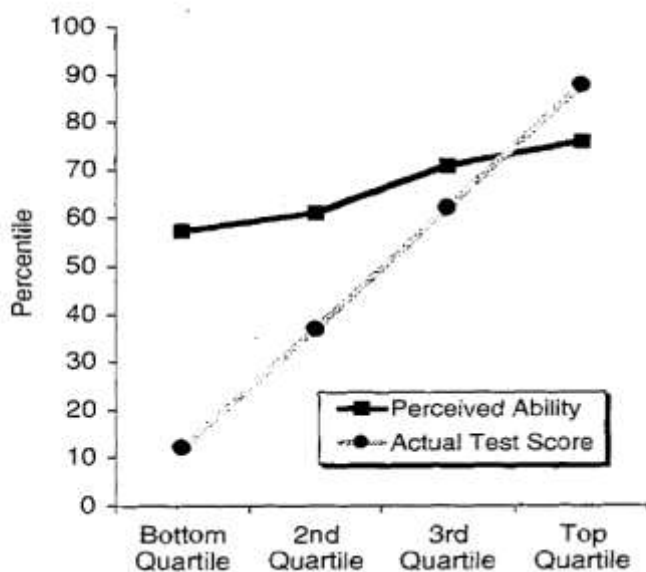
Graf 1: Reálné výsledky testu spolu se sebehodnocením účastníků testu.

V grafu 1 lze vidět, jaký byl výsledek. Na vodorovné ose jsou účastníci seřazeni od nejméně schopných po ty nejschopnější. Na svislé ose hodnoty dosažených výsledků. Světlejší křivka ukazuje, jakých skutečných výsledků účastníci testu dosáhli. Plná křivka ukazuje, jak účastníci sami ohodnotili své výsledky. Už z prvního pohledu je patrný velký nepoměr mezi skutečnými a domnělými výsledky těch nejméně schopných účastníků. Ovšem čím lepší výsledky, tím se rozdíl mezi skutečnými a domnělými výsledky zmenšuje. U těch nejvíce schopných jedinců jsou skutečné výsledky dokonce lepší, než ty domnělé. Můžeme tedy z toho vyvodit, že schopnější lidé jsou i lépe schopni ohodnotit své schopnosti. Tento efekt lze pozorovat ve všech oborech i napříč věkovými a národnostními skupinami.

Zajímavé zjištění je i fakt, že ti nejschopnější své schopnosti podceňují. Ovšem není to proto, že by nedokázali své schopnosti relevantně zhodnotit, ale díky tomu, že podle sebe hodnotí ostatní účastníky a tím je přeceňují. Každý, kdo někdy něco vysvětloval a posléze testoval znalosti posluchače, tak se setkal s tím, že od ostatních očekával lepší výsledky. Člověk schopný v dané oblasti má dostatečné dovednosti a znalosti, díky kterým je pro něj řešení případných problémů, či úkolů velmi snadné a věří, že ostatní jsou podobně schopní, jako on. Dunning s Krugerem udělali ještě jeden sub experiment, který je znárodněn na grafu číslo 2.

Graf 2: Reálné výsledky testu spolu s upraveným sebehodnocením účastníků testu.

Požádali účastníky z nejnižšího a nejvyšší kvartilu, aby se seznámili s výsledky ostatních účastníků experimentu. Tím získali povědomí o tom, jak si na tom stojí ostatní. Poté požádali, aby revidovali své rozhodnutí o vlastních schopnostech. Výsledek je vidět ve druhém grafu. Zatímco ti nejschopnější upravili své sebehodnocení tak, že se více blížilo realitě, ti nejméně schopní své sebehodnocení téměř nerevidovali.

Neschopní lidé v daném oboru trpí následujícími chybami:

1. Jejich neschopnost jim brání dosáhnout dobrých výsledků.
2. Díky své neschopnosti nejsou schopni rozpoznat svoji neschopnost.
3. Kvůli tomu, že si nejsou vědomi své neschopnosti a svých chyb, nemohou se z nich poučit a tím jsou nuceni k jejich opakování.
4. Jelikož nejsou schopni poznat svoji chybu a žijí v iluzi o svých schopnostech, tak když jsou konfrontováni se svými špatnými výsledky, mají tendenci svádět svá špatná rozhodnutí na externí faktory.
5. Pokud nemají dostatečné schopnosti pro kvalitní rozhodování, tak jsou ve svém jednání velmi snadno ovlivnitelní.

Záměrně se v textu mluví o schopnostech, nikoliv o inteligenci²³. Intelligentní člověk může mít vysoké IQ²⁴ a mít výrazné schopnosti v různých vědních oborech, ale tito lidé mívají malé EQ a díky tomu bývají neschopní například v sociálních interakcích. Tedy nezáleží na celkové inteligenci člověka, ale na jeho konkrétních schopnostech v daném oboru.

Méně úspěšní, kteří si nejsou vědomi pravé příčiny své neúspěšnosti, stále trpí iluzí, že si vlastně počínají dobře a mají tendenci si své špatné výsledky vysvětlovat vnějšími faktory. Jako například můžeme uvést: „Vytáhl jsem si špatnou otázku. Šéf si na mne zasedl v práci.“ Je důležité říci, že někdy tyto vnější faktory mohou sehrát roli. Je ovšem důležité rozlišit, kdy je to relevantní a kdy nikoliv. Pokud jsou tyto faktory stálé, nebo časté, je nasnadě si uvědomit, že se jedná pouze o výmluvu. Pokud si člověk jednou vytáhne špatnou otázku a díky tomu dosáhne špatných výsledků u zkoušky, jedná se o náhodu, kterou nelze ovlivnit. Ovšem, pokud si ji podle svého zdání vytáhne pokaždé, tak to může brát jako indikátor, že je pod vlivem Dunnin-Krugerova efektu.

Vliv Dunnin-Krugerova efektu na veřejnou volbu přijímání reforem.

V předchozí kapitole byl popsán zajímavý společenský jev, který popisuje rozpor mezi tím, jak lidé vnímají své schopnosti a jakými skutečnými schopnostmi disponují. Tento efekt se projevuje ve všech oblastech lidských znalostí a schopností, tedy i ve schopnosti pochopit a kriticky zhodnotit získané informace.

23 I když nízká inteligence vede k větší míře neschopnosti.

24 IQ: Inteligenční kvocient. EQ: Emoční kvocient.

Dunning–Krugerův²⁵ efekt se při vytváření a prosazování reforem projevuje v celé řadě podob. Prvním problémem je, že sestavování potřebných reforem je záležitostí politických agend. Agendy sice využívají názorů a doporučení odborníků z dané oblasti, ovšem není zaručeno, že si politici, kteří nemají v dané oblasti potřebné schopnosti, správně uvědomí, co je podstata problému, či pochopí doporučení formulována odborníky. A pokud k tomuto problému dojde, nebude tento problém odhalen, viz bod 2 D-K efektu.

Druhým případem kdy se projevuje D-K efekt při prosazování reforem je jejich interpretace. Interpretace reforem a jejich představení odborné i laické veřejnosti provádí představitelé politických stran, kteří nemusí nutně mít potřebné schopnosti k úplnému pochopení daných reforem, a tím může dojít ke špatné interpretaci veřejnosti a tedy už od samého počátku veřejnost pracuje s nepřesnými informacemi, což vede k nedorozuměním a tím přijetí nevhodných reforem, nebo naopak odmítnutím reforem přínosných.

Posledním faktorem je pochopení představených reforem těmi, kterých se budou týkat. Běžný občan nemá dostatečné schopnosti na kvalitní posouzení předkládaných reforem, a tedy není schopen dobře zvážit přínos daných reforem, ať kladný, či záporný. Běžný člověk pak má pocit, že i když se rozhodl dobře, byl podveden, či využit a rezignuje na aktivní účast ve veřejném rozhodování. Přestává sledovat politiku a chodit k volbám, což pak ještě více snižuje jeho schopnosti a tím zvyšuje jeho ovlivnitelnost.

Tyto výše zmíněné projevy D-K efektu využívají skupiny založené na vzájemném krytí a porušování obecně platných zásad,²⁶ aby tak ovládli systém a ovlivnili reformy již od samého počátku až po přijetí běžnými občany. Díky tomu dokážou reformy ovlivnit natolik, aby prosadili své zájmy a tak zvýšili své výplaty na úkor výkonnosti celého systému.

Vliv Dunning-Krugerova efektu na veřejnou volbu.

„Naprostá většina rozhodnutí, která se činí na úrovni státu a jeho součástí, tedy veřejném sektoru, probíhá prostřednictvím veřejné volby, tj. prostřednictvím nějakého hlasování. Prostřednictvím veřejné volby se rozhoduje o tom, které činnosti (aktivity) bude stát zajišťovat, na co budou použity peníze (na co půjdou veřejné peníze), o výši veřejných příjmů a dalších otázkách. Má tedy smysl zkoumat, jak toto rozhodování probíhá, co jej ovlivňuje, má smysl rozebírat efektivnost toho rozhodování.“²⁷

Podstatným problémem při posuzování veřejné volby je určení, kdo rozhoduje. Mohou rozhodovat buď všichni občané státu, v tomto případě se jedná o přímé rozhodování, nebo mohou ze svého středu vyvolit své zástupce, v tomto případě se jedná o zastupitelské rozhodování. Ve většině případů probíhá rozhodování prostřednictvím zastupitelů, jelikož by přímé rozhodování bylo velmi nákladné, ať už z pohledu realizace, nebo z pohledu obětovaného času běžného občana na získání příslušných informací. Ovšem z pohledu D-K efektu jsou oba dva případy nevhodné pro rozhodování o veřejných financích.

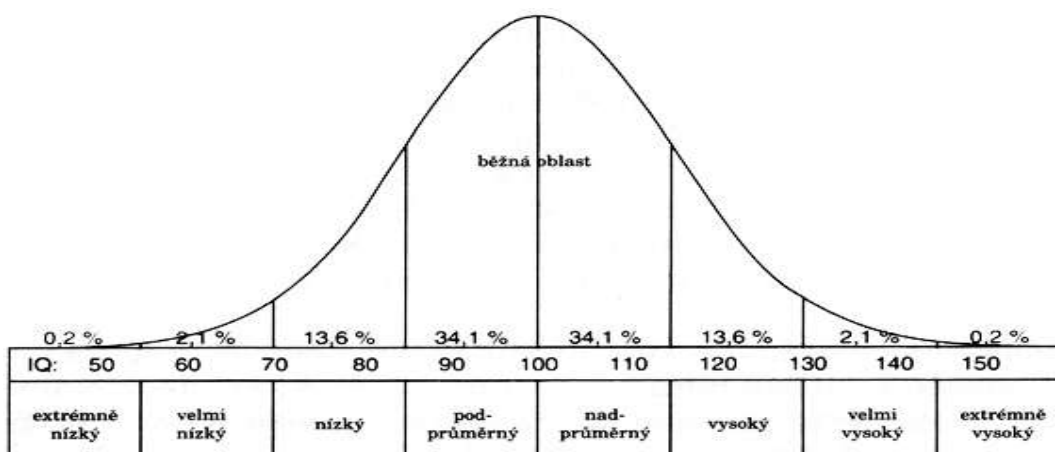
První případ, tedy přímé rozhodování, je nepochybně nejméně vhodný. Na rozhodování o dění a nakládání s veřejnými penězi se podílí všichni občané státu. Když pomineme nákladnost, zmíněnou v předchozím odstavci, tak stále víme, že se na rozhodování budou podílet všichni občané, tedy jednak ti, kteří mají schopnosti kvalitativně rozhodnout, tak i ti, kteří nemají dostatečné schopnosti pro kvalitativní rozhodování o daném problému. Proč tomu tak je ukazuje následující graf:

25 Dále jen D-K efekt.

26 Podrobněji viz: BUDÍNSKÝ, Petr; VALENČÍK, Radim. Game theory (Redistribution and contextual games) as a tool for human behavior decoding. 2011. Praha: VŠFS, EUPRESS. ISBN 978-80-7408-058-6. Str.: 57-78.

27 HEISLER, Herbert; VALENČÍK, Radim; WAWROSZ, Petr. Mikroekonomie středně pokročilý kurz. 1. Vydání, 2. Dotisk, 2012. Praha: Vysoká škola finanční a správní o.p.s., 2010. 288 s. Edice EUPRESS. ISBN 978-80-7408-040-1. Str.: 240.

Graf č. 3: rozložení inteligence v populaci

Zdroj: Mensa ČR.

V první kapitole bylo zmíněno, že D-K efekt nesouvisí s inteligencí, ale se schopnostmi ve zkoumaném problému. Tedy vysokoškolský pedagog bude jistě inteligentnější, než truhlář, ale pokud by předmětem zkoumání byly dovednosti v oblasti truhlářiny, tak by se vysokoškolský pedagog nacházel v dolním kvartilu, kdežto truhlář v kvartilu nejvyšším. Ovšem z pohledu veřejné volby se dá předpokládat, že člověk s vyšším inteligenčním kvocientem, má i větší schopnosti pro kvalifikované rozhodování, než člověk s menším inteligenčním kvocientem. Můžeme tedy říci, že v případě veřejné volby je inteligence chápána jako schopnost v daném oboru.

Důležitá otázka je, jak charakterizovat inteligenci: „*Raymond B. Cattell, Hans Eysenck, Arthur R. Jensen a Richard Lynn, význační profesori a odborníci v oblasti inteligence a testování IQ, jsou podepsáni pod dokumentem, v němž dospěli ke shodě, že inteligenci lze definovat jako „obecnou duševní funkci zahrnující schopnost úsudku, řešení problémů, abstraktního myšlení, chápání složitých pojmů, rychlého učení a učení ze zkušenosti.“ Tito muži shodně tvrdí, že inteligence není pouze schopnost učit se z knih nebo úspěšně procházet testy, ale že jde spíše o odraz rozsáhlejší a hlubší způsobilosti chápat své okolí. Je důležité si uvědomit, že pro „inteligenci“ jsou klíčovými faktory „uchopení“, „určení smyslu“ a „vyřešení“. Tito profesori se také shodují, že IQ testy dokážou tuto obecnou funkci změřit a že většina standardizovaných IQ testů se zaměřuje víceméně na tytéž vlastnosti.*“²⁸

Jak je patrné z grafu 3, tak rozložení inteligence v populaci je sice rovnoměrné, ale z pohledu schopností daných lidí není zrovna příznivé. 50 % populace má průměrnou, až podprůměrnou inteligenci. 84,1 % má inteligenci jen 10 bodů nad průměrem či menší. Přičemž člověk s průměrnou inteligencí je snadno ovlivnitelný, například reklamou, nebo politickou lobby. Příliš nepřemýšlí v dlouhodobém horizontu a opakuje svá chybná rozhodnutí.

(Pokračování)

²⁸ Mensa ČR. http://casopis.mensa.cz/veda/iq_inteligence_etnicka_prislusnost_a_pohlavi.html